

ZGODOVINSKI ZAPISI XVIII/2021

Zgodovinsko društvo Ormož

Zgodovinski zapisi XVIII/2021

Izdalo: Zgodovinsko društvo Ormož

Zanj: Predsednik Anton Luskovič

Glavna in odgovorna urednica: Manica Hartman

Lektoriranje: Nada Granduč, Anja Kranjčec

Grafična priprava in tisk: Crea design, Damijan Tišljarič s.p.

Naklada: 200 izvodov

Ormož, 2021

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
Stališča avtorjev niso vedno tudi stališča uredništva Zgodovinskih zapisov.
Publikacija je bila izdana v sodelovanju Pokrajinskega muzeja
Ptuj Ormož, OE Ormož.

Kazalo:

Spremna beseda	5
VINIČASTVO NA KOGU (v drugi polovici 19. in v 20. stoletju)	7
Tonček Luskovič	
ŠTAJERC IN ŠOLSTVO MED PRVO SVETOVNO VOJNO NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM	39
Ddr. Ivan Rihtarič	
PRISPEVEK OB 25-LETNICI DELOVANJA OBMOČNEGA ZDRUŽENJA VETERANOV VOJNE ZA SLOVENIJO ORMOŽ	44
Miran Fišer	
DESETA OBLETNICA DELOVANJA MUZEJSKE ENOTE ORMOŽ V OBNOVLJENI GRAJSKI PRISTAVI	54
Manica Hartman	
BOGASTVO LIKOVNO-LITERARNIH KOLONIJ NA MALEKU	62
Nevenka Korpič	
DR. ARIBERT BRODAR	70
Ana Kaučič	
SPOMENIK PADLIM V PRVI SVETOVNI VOJNI V ORMOŽU	77
Katarina Vaupotič	
ZGODBA O DIVJEM LOV(C)U IN ČASU	79
Zorko Vičar	
NEKAJ O KAJKAVSKEM NAREČJU	84
Franc Krnjak	

Spremna beseda

Strokovna publikacija Zgodovinski zapisi predstavlja devet vsebinsko raznolikih prispevkov z bogatim slikovnim gradivom. Avtorji se trudimo, da bi preteklost in dogodke, ki se nanašajo na Ormož in okoliške kraje in na življenja znanih ter manj znanih ljudi, s pomočjo zgodovinskih virov, literature in ustnih pričevanj, ohranili, še bolje raziskali in zapisali, saj bodo le tako našli pot do vas, naših bralcev.

Vsebinsko najobsežnejši prispevek je pripravil predsednik Zgodovinskega društva Ormož Tonček Luskovič, ki temeljito in zavzeto oriše položaj viničarjev na Kogu – posebne skupine prebivalstva, ki so bile znane v slovenskem merilu zgolj na Spodnjem Štajerskem. Na Spodnje Štajersko se navezuje tudi prispevek ddr. Ivana Rihtariča, ki opisuje, kako budno je časopis Štajerc spremljal šolstvo med prvo sv. vojno.

Sledita prispevek Mirana Fišerja in moj prispevek, ki se nanašata na letošnji jubilejni obletnici delovanja; 25-letnico je praznovalo Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Ormož, 10. obletnico pa muzejska enota Ormož v obnovljeni Grajski pristavi. V njej se je v minulih letih zvrstilo lepo število prireditev, ki jih tudi podrobneje predstavljam. Eno izmed njih, razstave likovno-literarnih kolonij na Maleku, predstavlja v svojem prispevku sodelavka Nevenka Korpič.

Profesorica angleščine in zgodovine Ana Kaučič predstavlja življenjsko zgodbo sicer uspešnega posestnika in vinarja dr. Ariberta Brodarja, ki pa je bil tudi eden glavnih akterjev kulturbunda v Ormožu. Delovanje te organizacije je vplivalo na življenja mnogih zavednih Ormožanov, saj so nekateri zaradi nje izgubili življenje, dom ali bližnje.

Svoj davek je terjala tudi 1. svetovna vojna; v Ormožu in bližnji okolici je življenje izgubilo šestdeset domačinov, med njimi tudi zadnji plemiški lastnik gradu grof Wilhelm Wurmbrand Stuppach. Žrtvam vojne so se Ormožani poklonili s postavitvijo spomenika pred ormoško cerkvijo. O pobudnikih in poznejši skrbi za spomenik govori v svojem zapisu študentka etnologije in kulturne antropologije Katarina Vaupotič.

Sledita prispevka astronoma in pedagoga Zorka Vičarja in ljubiteljskega zgodovinarja Franca Krnjaka. Zorko Vičar povzema doživetja otroka iz Prlekije izpred 50 let, ko je v naših krajih še živel divji lov, takrat dojet kot posebej hudo kaznivo dejanje. Franc Krnjak pa nam v svojem prispevku podrobneje, tudi s citati mnogih jezikoslovcev in slovstvenih zgodovinarjev, poudarja pomen kajkavcev in njihovega slovenstva.

Predstavitev pričujoče številke strokovne publikacije Zgodovinski zapisi bomo zaradi ukrepov v času epidemije COVID-19 uresničili v letu 2022, vendar bo publikacija dostopna, tako kot do sedaj, v prostorih muzejske enote Ormož v Grajski pristavi takoj po izdaji.

Za pripravo člankov se najtopleje zahvaljujem vsem avtorjem in vsem, ki cenite naše delo v Zgodovinskem društvu Ormož.

*Manica Hartman,
urednica*

VINIČARSTVO NA KOGU

(v drugi polovici 19. in v 20. stoletju)

Zapis o viničarstvu na Kogu poskuša predstaviti specifični družbeno-ekonomski in socialni pojav v odnosu med lastniki vinogradov in tistimi, ki te vinograde obdelujejo. Viničarstvo je posebna oblika gospodarsko-socialnih odnosov, temelječih na določenih posestnih razmerah, ki so se razvile skozi stoletja v severovzhodnih slovenskih vinorodnih pokrajinah. Pojav viničarstva je fenomen Haloz in Slovenskih goric.

Kdo so bili viničarji? Viničarji so bili poljedelski delavci, ki so živeli v lastnem gospodinjstvu in so obdelovali delodajalčev vinograd, včasih tudi drugo zemljo.² Prvotno so bili viničarji hlapci in dekle, ki so delali pri gospodarju.

Klopotec.

I. Splošne razmere v vinogradništvu

Za razumevanje viničarstva, ki je v bistvu deputatno razmerje, je treba pogledati širšo sliko razmer, ki so vladale v vinogradniški proizvodnji ob pojavu oz. nastanku viničarskih odnosov.³ Predvsem geografske značilnosti kogovskega območja so vplivale na to, da je v 19. stoletju vinogradništvo postalo glavna kmetijska panoga. Na začetku 19. stoletja se v dokumentaciji, ki je na voljo v graškem deželnem arhivu, kot najpogostejše sorte na tem območju navajajo: belina, topolina, zelenika, javor, muškatelec, gaisdutteln, pikolitno grozdje, španska modrina, rainfol, vranek, kafzhizha (kavčina) in

ziweben. Ob koncu stoletja se je pojavila, najprej na Primorskem, nato pa še drugod po Sloveniji, trtna uš, ki je uničila cele nasade vinske trte. Kot edino sredstvo za rešitev vinogradništva se je pokazalo sajenje zoper trtno uš odpornih trt na ameriški podlagi in njihovo žlahtnjenje z evropskimi sortami. Država je sicer poskušala položaj reševati z ugodnimi krediti, vendar so se vinogradniške površine vse do leta 1940 nenehno krčile. K temu je treba prišteti še množične prodaje vinogradov, tako da so se lastniška, demografska in prostorska struktura v relativno kratkem času zelo spremenile. Država je za kvalitetno vinogradništvo skrbela tudi z represivnimi ukrepi, saj so vinogradnike, ki so sadili in razmnoževali samorodnico, sodno preganjali. Posamezni vinogradniki so tako lahko obdržali le do 500 trsov, vse ostalo pa je bilo treba izkrčiti. Take ukrepe lahko zasledimo vse do leta 1935, ko je lahko vinogradnik zamenjal dva izkrčena trsa samorodnice za en trs plemenite sorte.

S propadom avstro-ogrske monarhije je meja med takratno Jugoslavijo in Avstrijo pomenila umetno zaporo za izvoz kvalitetnih vin iz Jeruzalemskih goric v Avstrijo. V novi državi, kjer se je začelo oblikovati tržišče, so si vina s teh območij morala zagotoviti svoje mesto. To pa seveda ni bilo enostavno, saj je bilo osrednje slovensko tržišče navajeno na primorska vina, po drugi strani pa so bili zaradi slabih donosov proizvodni stroški na območju Jeruzalemskih goric zelo visoki. Ob vsem tem pa so na slovenski trg prodrli še izredno poceni in nekvalitetna vina iz Banata. Kljub vsemu se je v tem času gospodarsko stabilnim vinogradnikom Jeruzalemskih goric vinogradništvo še izplačalo.

Po izračunu je na parceli, veliki 3,36 ha, vinogradnik lahko pridelal toliko vina, da je pri uspešni prodaji s polovico izkupička poravnal vse stroške pridelave, preostanek pa je bil njegov čisti dobiček.⁴ Tisti

¹ Tonček Luskovič, univ. dipl. pravnik, predsednik Zgodovinskega društva Ormož.

² SSKJ.

³ Bračič, 1967, str. 147.

vinogradniki, ki so bili ekonomsko preslabi, da bi zdržali zahteve vinskega tržišča, so propadli ali pa so se morali zadolževati. Sredi tridesetih let vinski pridelek tudi v najboljših letih ni več zadoščal za kritje stroškov, za nameček pa je bila skoraj vsako leto še prodajna kriza. Vzdrževanje enega orala vinograda je okrog leta 1930 stalo do 2.500 din letno. Da bi vsaj malo zaščitili propadajočega kmeta pred vdorom močnega kapitala pa tudi zaradi nacionalnega interesa, so bile ustanovljene kmečke hranilnice in posojilnice. Te ustanove so delovale po tako imenovanem Raiffeisnovem sistemu – sistemu vplačanih deležev. Kmečke hranilnice in posojilnice so pomenile resnično pomoč prezadolženemu podeželju, vendar propadanja manjših kmetij niso mogle ustaviti.

Iz podatkov ohranjenih bančnih knjig hranilnic in posojilnic Sv. Bolfenk, Lačaves, Svetinje in Sv. Miklavž⁵ je mogoče ugotoviti nekatere zanimive podatke o kreditno-denarni dinamiki.

OBDOBJE	HIP SVETINJE	HIP SV. MIKLAVŽ	HIP SV. BOLFENK	HIP LAČAVES	SKUPAJ
1909–1913	101	-	87	-	188
1914–1918	29	-	32	-	61
1919–1923	46	-	44	-	90
1924–1928	102	57	100	-	259
1929–1933	94	37	83	10	224
1933–1940	41	6	36	83	166

Število najetih kreditov po hranilnicah in posojilnicah za obdobje 1909–1940

Popolne slike zadolževanja ni mogoče dobiti, saj se kmetje – vinogradniki niso zadolževali samo pri zgoraj omenjenih denarnih zavodih, ampak tudi pri zasebnikih ali drugod, zunaj obravnavanega območja. Prav tako ni mogoče spremljati kratkoročnih kreditov, ki so znašali manj kot 25.000 dinarjev.

Pred prvo svetovno vojno je večina posestnikov prejela kredite do višine 1000 kron, kar je znašalo približno vrednost enega orala vinograda. S padcem vrednosti valute se je ustrezno dvignila tudi višina kreditov. V letih menjave monetarnega sistema, iz kron v dinarje, od 1919 do 1925, postane odstotek tistih, ki posegajo po večjih kreditih (do 10.000 K), znatno višji.

Z gospodarskega vidika je zanimiva tudi namembnost omenjenih kreditov. Posestniki so v obdobju pred prvo svetovno vojno porabili največ kreditov za potrebe sprotnega gospodarjenja ali pa za izplačilo zapadlih dolgov. V obdobju prve svetovne vojne je bilo odobrenih le 10 kreditov, skoraj vse so porabili za obnovo vinogradov ali pa za vlaganje v druge panoge. Relativno visok odstotek kreditov, namenjenih za nakup živine v obdobju 1919–1923, je logična posledica vojnih obveznosti zaledja do države. V naslednjem obdobju, od leta 1924–1928, je treba poudariti vlaganja v posestva in najemanje kreditov za odplačevanje zapadlih dolgov. Vendar se niso zadolževali samo vinogradniki, ampak tudi viničarji, vendar v manjšem obsegu.

Tako so viničarji Jeruzalemskih goric v obdobju med obema vojnoma v že omenjenih hranilnicah in posojilnicah najeli skupaj 38 kreditov. Približno 66 % so jih uporabili za nakup živine, 34 % pa za potrebe gospodarstva. Dva kredita sta bila najeta za nakup šivalnih strojev.

Skica Jeruzalemskih goric.

⁴ Pravica, št. 20, 1925.

⁵ ZAP – fond: Denarni zavodi ptujskega in ormoškega okoliša 1862–1955.

Upadanje gospodarske moči prebivalcev Jeruzalemskih gor in prelivanje kapitala iz obravnavanega območja lahko zaslutimo tudi na podlagi primerjave vsot vloženih kapitalov v letih 1929 in 1939 v HIP Miklavž, HIP Sv. Bolfenk in HIP Lačaves. V letu 1929 je bilo vloženih 209 vlog v skupnem znesku 426.564 din, povprečna vloga je znašala 2.041 din. Deset let pozneje je bilo vloženih le 167 vlog v skupnem znesku 357.641 din, povprečna vloga je znašala 2.141 din. Razlika je očitna, saj je bilo leta 1939 vloženega 16, 2 % manj kapitala kot leta 1929. Pri tem se je zmanjšal tudi delež kapitala, ki so ga vložili viničarji iz 3, 4 % celotnega vloženega kapitala v letu 1929 na 2, 4 % v letu 1939.

Iz tega je razvidno, da se število vlog v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno zmanjšuje, dviguje pa se višina povprečne vloge. Podatki nam tako nakazujejo smeri prelivanja kapitala na podeželju. Gospodarski propad nekaterih vinogradnikov je v skrajnosti dosegal tudi trikratno zadolženost vrednosti njihovega premoženja. Kreditov niso najemali samo srednji in manjši vinogradniki, ampak tudi veleposestniki. Vsem zadolženim posestnikom in tistim viničarjem, ki so živeli od kmetijstva ali so najemali kredite in jih vlagali v kmetijstvo, ki jim je bila priznana kmečka zaščita, so najprej podaljšali roke za odplačevanje dolgov po uradno določeni obrestni meri. Septembra 1935 je izšla uredba, ki je uveljavila moratorij za plačilo dolgov, naslednje leto pa je izšla še uredba o likvidaciji kmečkih dolgov. Po tej uredbi se je polovica dolga, a največ 12.500 din, znižala, preostanek so morali dolžniki plačati v dvanajstletnih anuitetah, z zakonitimi 4, 5 % obrestmi. Likvidacijo kmečkih dolgov je država financirala preko Privilegirane agrarne banke. Ohranjeni podatki izkazujejo, da je bilo v krajih Gomila 11, na Kogu 12, na Vitanu 3, v Jastrebcih 16 in v Lačavesi 4, skupaj torej kar 46 zaščitene kmetov, ki so bili zadolženi pri Hranilnici in posojilnici Sv. Bolfenk, od skupno 20 lastnikov zemljiških gospodarstev v teh petih krajih. Kljub temu so se kmetje še zadolževali, sicer ne več dolgoročno, ampak kratkoročno, za eno leto ali do prodaje vina in drugih pridelkov.

Viničarji so v letih 1938 in 1939 zaprošali za kratko pomoč v višini do 100 din.

Že 6. januarja 1919 je regent Aleksander v okviru agrarne reforme obljubil zemljo tistemu, ki jo obdeluje. Obljuba ni bila nikoli izpolnjena, saj so leta 1920 ustanovili Agrarno direkcijo, s čimer je bila dokončno odložena rešitev agrarne reforme.

Viničarji praviloma niso bili lastniki nepremičnin. Svoj kapital so vlagali predvsem v živino, največkrat je komaj zadoščal za njihovo enostavno reprodukcijo. Kljub temu pa je nastala leta 1930 viničarska kreditna zadruga, ki je na začetku združevala 60 članov s 97 vplačanimi deleži v skupnem znesku 36.781 din. Člani zadruge so dobivali za vloge 6 % obresti, posojila pa po 8 % obrestni meri.

Viničarstvo kot socialno ekonomski pojav

Vse večja slojna diferenciacija, ki ji lahko sledimo do konca prve svetovne vojne, ima svoje korenine že v 19. stoletju. Tako poznamo v smislu socialne varnosti na eni strani vinogradnike, ki so kljub krizam in zadolževanju lahko pridelali toliko, da ob pametnem gospodarjenju niso čutili pomanjkanja osnovnih življenjskih potrebščin. Na drugi strani pa je več kot polovica viničarjev pridelala na deputatni zemlji le toliko, da so ob ugodni letini imeli dovolj hrane le za kratek čas.

Za razumevanje socialnopolitičnega razvoja in do skrajnosti izraženega nasprotja vinogradnik – viničar, ki izhaja iz odnosa do lastnine, je treba ločiti dva sloja, ki sta si bila ponekod bolj, drugje v manjšem nasprotju. Sloj vinogradnikov po svoji sestavi ni bil enoten tako v nacionalnem kot ne v socialnem smislu in tudi ne glede na kraj bivanja. V nacionalnem smislu ločimo domačine in tujce – to so bili predvsem Avstrijci. Glede na kraj bivanja ločimo tiste, ki so prebivali na območjih, kjer so bili vinogradi, in tiste, ki so bili od drugod, predvsem iz vasi na Dravskem polju, ter tiste, ki so prebivali v mestih in trgih. Glede na družbeni status pa ločimo veleposestnike – fevdalce (Ormož, Dornava), cerkvene in civilne institucije, meščane in tržane ter kmete.

Kar se tiče kmečkih posestnikov, jih glede na način obdelovanja lahko razvrstimo v tri skupine:

- *Kmete, ki so obdelovali vinograde z lastno delovno silo, delavce pa so najemali samo za največja dela. V to skupino so spadali predvsem mali kmetje.*
- *Kmete, ki so vinograde obdelovali z lastno in najeto delovno silo. To so bili predvsem srednji kmetje.*
- *Kmete, ki so obdelovali vinograde samo z najeto delovno silo, sami pa so delo samo nadzorovali.*

Ostale kategorije lastnikov (cerkvene ustanove, veleposestniki, meščani in tujci) so vinograde upravljali z lastnim nadzorstvom, še pogosteje pa s pomočjo svojih zaupnikov – šafarjev ali nadzornikov. Sloj viničarjev so predstavljali nelastniki, obdelovalci vinogradov.

Viničarstvo sodi med deputantna razmerja, čeprav vsebuje tudi nekatere lastnosti navadnega dninarstva in zakupa. Glavna značilnosti je bila vendarle deputat.

Deputantno razmerje pomeni razmerje, ko viničar od gospodarja dobi stanovanje, živino, zemljo za obdelovanje, viničar pa se obveže, da bo vse odslužil z delom pri gospodarju. Viničar je najbolj enostavno povedano obdelovalec vinograda, ki živi v lastnem gospodinjstvu in obdeluje sam ali s svojo družino kmetov vinograd in pripadajočo zemljo. Lastnik mu da na voljo stanovanje v viničarski bajti – viničariji v goricah, včasih tudi nekaj zemlje, kravo, če nima svoje, ter mezdo v denarju in naturalijah.

Viničarstvo je pojav pokrajin nekdanje Vojvodine Štajerske. Te socialne kategorije ne zasledimo niti v ostalih panonskih vinorodnih območjih ter v vinorodnih pokrajinah drugih evropskih dežel. Največ viničarjev je bilo tako v Halozah in Slovenskih goricah.

Korenine viničarstva moramo iskati v davni fevdalni preteklosti (14. in 15. stoletje). Iz najstarejših zgodovinskih virov, ki govorijo o vinogradniški lastnini, so ugotovljene naslednje oblike te lastnine:

- *Vinograd, ki ga obdeluje zemljiški »gospod« v lastni režiji, torej pravi dominikalni vinograd (Hofweingarten). Te vinograde so obdelovali tlačani – uživalci tako imenovanih viničarskih hub ali pa ostali podložniki s tako imenovano »vinogradniško roboto«. V prvem primeru je bila uporaba viničarske hube edino plačilo za oskrbovanje in obdelavo vinograda.*

- *Vinograd v stalnem sestavu in enotnem kompleksu kmetije (pravdni vinograd – Hubweingarten). Užitni lastnik je podložni kmet, ki obdeluje vinograd sam, ne spada pod gorsko palico, torej ni sogornik ali gorjak ter daje kot del pravdne dajatve tudi vino.*

- *Vinograd, ki ga daje zemljiški »gospod« v uživanje drugim osebam – plemičem, meščanom, cerkvi, samostanom, svobodnjakom, torej osebno svobodnim osebam in korporacijam – pa tudi kmetom – podložnikom. K tem vinogradom pripada tudi druga zemlja, zlasti njive in hoste.*

Vsi uživalci vinogradov na vinski gorici so po gorskem pravu bili sogorniki (Bergholden). Spoštovati so morali sklepe gorskega zbora pod predsedstvom gorskega – zemljiškega gospoda. Kmetje-podložniki so lahko bili njegovi podložniki ali podložniki sosedne »gospoke«. Tako se je lahko zgodilo, da je kmet-podložnik uporabljal pravdni vinograd (Hubweingarten) in še vinograd po gorskem pravu na vinski gorici. Med sogornike moramo šteti še naseljence v vinogradih na lastni zemlji, ki druge zemlje nimajo, ter gostače, naseljence v vinogradih.

Kmetje so svoje vinograde obdelovali sami. Medsebojno so si pomagali. Ostali sogorniki (plemiči, meščani, samostani in drugi) so vinograde obdelovali z vinogradniško delovno silo, s svojimi služabniki ali drugače najeto delovno silo (dninarji). Te služabnike so sprva pošiljali na delo iz mesta, kamor so se po opravljenem delu tudi vračali. Pri večjih vinogradih je bilo dela veliko. Tako so sčasoma te služabnike za stalno naselili pri vinogradu. To so prvi pravi viničarji.

II. Pojav viničarstva kot posebne oblike družbeno-ekonomskega odnosa

Državne reforme so posegle tudi v kmečko življenje. Odpravile so nevoljništvo in dovolile, da se je začelo kmečko gospodarstvo deliti. Na slovenskem Štajerskem in deloma v Prekmurju so začeli manjši kmečki vinogradniki in kočarji prodajati svoje vinograde bogatim meščanom. Tako se je na teh območjih širilo viničarstvo, ki je kot oblika zaposlitve poljskih delavcev dobilo prave razsežnosti šele v 19. stoletju in v prvih desetletjih 20. stoletja.⁶ Izvire viničarstva moramo iskati pri gorskopravnih vinogradih. Lastniki vinogradov „na gorici“ so stanovali nemalokrat v precej oddaljenih krajih. Meščanom so na primer obdelovali vinograde njihovi hlapci, dekle ali pa so si najemali dninarje. Ker pa je bilo dela v vinogradih skozi vse leto veliko, so se sčasoma ti služabniki za stalno naselili v vinogradu. **To naj bi bili pravi viničarji.**⁷

Podobno je bilo tudi pri plemičih, cerkvi, trgovcih, korporacijah. Takšna viničarska razmerja, ki jih poznamo že iz 14. in kasnejših stoletjih, so nastajala predvsem z naselitvijo dninarjev in gostačev, pa tudi

⁶ V. Bračič, Vinorodne Haloze, 1967, Založba Obzorja Maribor.

⁷ Prav tam.

njihovih potomcev na vinski gorici. Od 2. polovice 18. stoletja naprej pa lahko zasledimo viničarje tudi med malimi kmeti in vinogradniškimi kočarji (želarji).

Viničarstvo se je razvilo predvsem tam, kjer so bile vinorodne lege za trto najlepše in najugodnejše. Ti vinogradi pa so bili večinoma v lasti velikih posestnikov: graščakov, meščanov, cerkva, samostanov, trgovcev in gostilničarjev, velikih kmetov z ravnine.

V Slovenskih goricah so imeli najugodnejše vinogradniške lege v rokah nedomačini. V Ljutomersko-Ormoških goricah je že leta 1824 bilo največ tuje posesti v njihovem vzhodnem delu, v Jeruzalemskih goricah. 90 do 100% vinogradov, ki so jih obdelovali domači viničarji, je bilo v posesti oddaljenih lastnikov. Največ so jih imeli meščani, cerkev in graščine iz Avstrije, deloma še kmetje z Murskega in Središkega polja, torej z bližnjih ravnin. V občinah z dominikalno posestjo je merila vinogradniška parcela 1 do 1,5 ha, v občinah s kajžarsko vinogradniško strukturo pa 15 do 25 arov. Posest nedomačinov je merila povprečno od 2 do 5 ha.

Prve omembe viničarjev, ki so bili podobni viničarjem iz 19. in 20. stoletja, zasledimo že v 16. stoletju, v zvezi s hlapci, z deklami in z gostači gospostva Vurberk.

Ptujski mestni statut iz leta 1376 govori, kako so si meščani, s privoljenjem ptujskega »gospoda« (zemljiškega »gospoda«) zagotovili nad svojimi služabniki (Weinzurl) posebne pravice. Sami so določali dnino.

Gorsko pravo že pred uzakonitvijo Gorskih bukev⁸ ni bilo naklonjeno naseljevanju v vinogradih. Ponovne prepovedi in sankcije za njihovo kršenje – npr. izselitev – pa so bile izrecno naperjene predvsem zoper sogornike, ki so se sami naselili na svojem vinogradu. Kljub temu se prepoved ni vedno izvajala.

Obe vrsti naseljencev (gostači in sogorniki) se v smislu viničarstva razločujeta. Pojemovno se je viničarstvo razvijalo iz gosaštva na goricah, kot plast prebivalstva pa je vsaj v precejšnjem delu izviralo iz sogornikov, naseljenih na lastnem vinogradu. Pravo viničarstvo v smislu deputatnega razmerja je verjetno začelo naraščati v 18. stoletju, ko so meščani in drugi (tujci, posojilnice ...) začeli kupovati zemljo od kmetov, ki so tako postali viničarji. Kmetje so vinograde prodajali zaradi slabih letin (trtna uš), delitve kmečkega gospodarstva (1771–1785) in zadolženosti.

Po kmečki odvezi so si viničarje najeli tudi veliki kmetje. Tako sta stanovanje in zemlja postali obvezni obliki plačila v naturi. V začetku 19. stoletja so viničarji dobivali razen »navadnega plačila, glede na velikost vinograda (od 20 do 70 f), še toliko zemlje, da so lahko redili eno kravo in par (dve) svinj ter pridelali zase zelenjavo.«⁹

Ker so viničarji sprva slabo skrbeli za gospodarjev vinograd, so uvedli viničarsko razmerje. Prvič je bilo to razmerje normativno urejeno z viničarskim redom iz leta 1863, ki ga je sprejel Štajerski deželni zbor. Definicija viničarja se je glasila: »Osebe, ki se za plačilo v denarjih ali čem drugem ali v obedovjem skupej posebno za to, da vinograde obdelujejo, v službo jemljejo, in za se hišujejo, se imenujejo vincarji ali vinogradniki.« Vendar iz te definicije še ni bilo mogoče zaslediti deputata.

Nov viničarski red je bil uzakonjen 2. 5. 1886. Večjih sprememb ni doživel. Delno je bil spremenjen 1. 6. 1898.

Nemogoč socialno-ekonomski položaj viničarjev je privedel do postopne organiziranosti viničarskih vrst v letu 1920. Ustanovljena je bila najprej Viničarska zveza, ki se je pozneje preoblikovala v Strokovno zvezo viničarjev (SZV). Ta zveza je vzpodbujala ustanavljanje najrazličnejših fondov na temelju medsebojne vzajemnosti, iz katerih bi člani dobivali podporo, ko bi jo nujno potrebovali. Na nastanek viničarske organizacije so vplivali tudi dogodki v letih 1919–1920, saj so bile Slovenske gorice kot nekak polotok relativnega miru razburkane okolice (Medžmurja, Prekmurja, Radgone).

Konec decembra 1918 so jugoslovanske čete vdrle v Prekmurje, vendar so se kmalu umaknile. Revolucionarno vretje, hitre akcije demobiliziranih vojakov in »zelenega kadra« proti vojnim dobičkarjem in drugim izkoriščevalcem so trajale ves november in december. Leta 1918 so se fantje in možje vračali na svoje domove. Povsod so našli pomanjkanje, obup in neizmerno draginjo. K neurejenim razmeram, ki so nastale zaradi novih državnih mej, je z madžarske strani grozila še boljševistična

⁸ Gorske bukev, 1543 – zakonik gorskega pravnega reda.

⁹ Niko Kuret, Ljudsko življenje v ormoškem okolišu pred 150 leti. Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU, leto I, št. 4, Ljubljana, 1957.

revolucija. Vlomi in rekvizicije so se širili.

Bogati vinogradniki so pobegnili pred podivjano množico, splošno stanje je bilo zelo napeto. Potrebna bi bila le iskrica in med viničarji bi se pričel upor. Vsi ti dogodki in številna zborovanja so pripeljali do ustanovitve Viničarske zveze, ki je imela leta 1920 že 264 članov in se je nekoliko pozneje preimenovala v Strokovno zvezo viničarjev, ki je bila le del široke Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ).

Strokovna zveza viničarjev je delovala po principu društev. Cilji njenega organiziranja so bili:

- *združiti viničarske in poljedelske delavce in jim izboriti pravične pogoje življenja in predvsem dela;*
- *izobraževanje članstva;*
- *zagotovitev vseh socialnih pravic na osnovi programa JSZ.*

Zvezo so tvorile skupine, ki so imele najmanj 15 članov. Na vsakih 20 članov so izvolili zaupnika. Tam, kjer je bilo manj kot 15 članov, so ustanovili plačilnice.

Na Kogu je bila ustanovljena skupina v letu 1928 in je štela 70 članov. Število članov je nihalo, v zvezo se niso včlanili vsi viničarji. Na višku moči zveze v letu 1928 je skupina na Kogu zajela približno 1/3 vseh viničarjev. Leta 1927 je bil ustanovljen »podporni sklad«, ki je pomenil v bistvu koncentracijo kapitala podpornih fondov posameznih skupin.

Mnogo članov ni pravilno dojelo pomena fondov in prav tako ne svojih dolžnosti. Nekaj je bila kriva nevednost, še več pa sebičnost in profitarstvo, zato so sklad leta 1930 reorganizirali.

Mnogi viničarji resnično niso mogli plačevati obveznosti do takšne organizacije, razširilo pa se je tudi mnenje, da nima smisla plačevati za nekaj, od česar nimaš nič. Za svoje člane je skrbela tudi Viničarska kreditna zadruga, ki je ustanovila podporne sklade za vdove in sirote. Vsi ti skladi so delovali do razpusta strokovne zveze viničarjev.

Strokovna zveza viničarjev se je leta 1924 zavzela za razširitev zakona o zavarovanju delavcev tudi na vinogradniške delavce. Plačilo stroškov zavarovanja naj bi uredili tako, da bi vinogradniški delavci plačevali prispevke v sezoni v celoti, pozneje, ko ni dela in zaslužka, pa samo polovico prispevkov. Drugo polovico bi morali plačati vinogradniki. V obrazložitvi zahtevka je bilo navedeno, da plača viničarja znaša le 6,25 do 10 dinarjev na dan, viničarji pa so bili v primeru bolezni največkrat vrženi na cesto. Zakon bi bil potreben tudi zato, da bi se preprečilo oziroma omejilo beračenje viničarjev na stara leta.

Viničar je bil gospodarsko odvisen od svojega delodajalca, ta odvisnost pa je imela za posledico nesamostojnost političnega mišljenja.

Delavska pravica je že leta 1929 opozarjala na pomanjkanje prave delavske zavesti med viničarji pa tudi med člani in funkcionarji. Od leta 1932 je mogoče zaslediti osip članstva v nekaterih skupinah, najbolj pa prav pri skupini Sv. Bolfenk. Razlog je bilo veliko pomanjkanje zaslužka, predvsem kmečkih viničarjev.

Kljub vsem spremembam pa socialni položaj viničarjev še vedno ni bil urejen.

Leta 1939 je ban Dravske banovine izdal »Uredbo o službenem razmerju med vinogradnikom in viničarjem«. Viničarski red je tako veljal za viničarja, ki je prejel v obdelavo 50 arov.

Od deputatov, ki so jih po šegi dajali viničarjem, je postalo bistveno za opredelitev viničarskega razmerja le stanovanje v vinogradnikovi zgradbi, v kateri je viničar živel v lastnem gospodinjstvu. Nekaj deputatne zemlje so kljub temu dobili. V uredbi so določena nekatera pavšalna plačila, pravice do dnine, maksimiran delovni čas, plačane nadure, določena je strokovna usposobljenost viničarjev, pismena pogodba. Šele v zadnjem viničarskem redu so prihajala do veljave skromna prizadevanja po izboljšanju socialnega položaja viničarjev, vendar še vedno ni bilo uzakonjeno socialno zavarovanje.

Pri banski upravi Dravske banovine se je ustanovil poseben viničarski sklad, ki se je uporabljal za podporo viničarjev v primerih dolgotrajne bolezni, onemoglosti in smrti. Vanj so plačevali lastniki nekmetskih vinogradov letni pavšalni znesek 100 din.

O razkoraku med normativnostjo uredbe in dejanskim stanjem so dvomili že v času njenega nastanka, še bolj pa ga potrjuje pričevanje nekdanjih viničarjev o svojem gospodarskem in socialnem položaju. Ta se razlikuje, glede na to, pri kom je viničar delal: pri velikem kmetu z nad 10 ha zemlje, pri malem kmetu ali pri veleposestnikih, kjer so bile razlike, glede na to, ali je bil domač ali tujec.

Pri reševanju najbolj žgočih problemov sta se oblikovali dve vrsti pomoči.

Prvi vir so bile enkratne pomoči, imenovane »božičnice«, ki so se uveljavile predvsem v času od gospodarske krize do konca tega obdobja (1940). Pri teh oblikah pomoči so se najbolj angažirali učitelji, duhovniki, člani krajevnih šolskih svetov in drugi.

Druga oblika pomoči je bilo organiziranje šolskih kuhinj. Ideje o tem segajo že v leto 1915, vendar so prvo šolsko kuhinjo organizirali šele leta 1927 pri Sv. Miklavžu. Na Kogu kuhinja ni delovala.

Marsikateri viničar je lahko prehranil svoje otroke čez zimo tudi s pomočjo svojih gospodarjev. To je bilo še posebej opazno na območju Koga, in sicer zato, ker so kmetje iz Obreža, Središča in Ormoža imeli bolj izostren socialni čut kot ostali lastniki. Tuja gospoda je v zimskem času na viničarje običajno pozabila, izjema so bili le samostani, ki so dajali brezplačno kurivo in nekaj zaslužka.

Poleg teh oblik redne pomoči viničarjem v stiski so se uveljavljale tudi izredne oblike, kot na primer rombole in miklavževanja.

Politični boji v Jeruzalemskih goricaх so imeli najrazličnejše razsežnosti. Od narodnoobrambnih do socialnih in zdravstvenih. Proti koncu štiridesetih let je bilo čutiti mrzlično iskanje izhoda iz nakopičenih težav.

Precej ljudi je videlo izhod v revolucionarnih spremembah, nekaj jih je pričakovalo rešitev iz hladne severne dežele, ki je pričela svoj osvajalski pohod na vzhod. Večina ljudi pa je dogajanja le nemo opazovala in prestrašeno čakala na to, kaj se bo zgodilo.

Leta 1940 se je pričelo gibanje za ureditev bolniškega zavarovanja viničarjev, vendar je bila pobuda težko uresničljiva, ker so bili viničarji preslabo plačani in bi za zavarovanje morali odšteti tretjino svojih denarnih prejemkov. Tako tudi ta ideja, ki bi imela poleg socialnega tudi velik moralni in nacionalni učinek, ni bila uresničena.

Nepravilno vrednotenje dela viničarjev je lepo vidno tudi iz naslednje primerjave.

Pred prvo svetovno vojno je moral lastnik-vinogradnik prodati 2, 5 do 3 litre, ponekod pa celo 4 do 5 litrov vina, da je lahko plačal enodnevni viničarjev zaslužek. Takoj po vojni je za plačilo zadostovalo samo četrta litra prodanega vina.

Novega časa viničarji niso dojali. Vsak se je oziral le na nominalno vrednost zaslužka in ne na njegovo realno vrednost. Vsi so vedeli, da lahko za 40 kron kupijo zdaj desetkrat manj kot pred vojno, vendar si tega niso znali pojasniti.

Popolna nepripravljenost viničarjev na nove razmere je omogočala vinogradnikom, da so odmerjali mnogo nižje dneve v primerjavi s predvojnimi. Tako je nepravilno vrednotenje viničarskega dela doseglo vrhunec v letu 1922, saj je februarja istega leta imelo potrebno hrano za dva meseca samo 20% viničarjev, vsi ostali pa so živeli v stalnem pomanjkanju.

Dnevni zaslužek je postal tako nizek, da je moral viničar za kilogram moke delati tri dni, za srajco pa 10 do 14 dni.

Po podatkih iz leta 1928 so bili nekoliko na boljšem kmečki viničarji, ki so dobili večje mezde od tistih, ki so bili pri gosposčini. Najslabše so zaslužili kmečki viničarji na Kogu, saj so za 11-urno delo prejeli enako plačilo kot viničarji iz okolice Ljutomera za 9-urno delo.¹⁰

Gospodarska kriza v tridesetih letih je povzročila, da so vinogradniki zaradi prezadolženosti in brezperspektivnega gospodarskega položaja pričeli še bolj izkoriščati viničarje. Vinogradniki so znižali dnino viničarjem na 5 do 7,5 din, kar ni zadoščalo za normalno preživljanje, posebno še, ker so se cene življenjskih artiklov zvišale.

Življenje viničarjev je postajalo vse bolj bedno, o čemer dovolj zgovorno priča podatek iz ankete banovinske uprave iz leta 1938, ki pove, da je bil povprečni zaslužek viničarjev le 7 din v denarju. Šele leta 1940 so se mezde zvišale, na povprečno 10 dinarjev.

Pomanjkanje denarja je bil splošen pojav. To je veljalo tudi za male kmete, ki so, v želji nekako priti do denarja, pričeli klati živino doma. Zaradi padca cen živine so meso zaklane živine ponujali po 6 do 10 dinarjev za kilogram.

¹⁰ Delavska pravica, Viničar, št. 25, 1929.

Tudi vino so prodajali doma, v vinotočih, po 6 do 8 din, prekupčevalci pa so zanj ponujali 4 do 5 din za liter. K velikemu obubožanju kmetov in viničarjev je pripomogla tudi katastrofalna toča, ki je leta 1930 skoraj uničila pridelek. Obubožanje prebivalstva je imelo za posledico številne kraje.

Časopis Delavska pravica piše, da so večkrat odpeljali v zapor kar cele družine, ki so zaradi nuje morale krasti. Razširilo se je pijančevanje. Čezmerno uživanje alkohola je bilo pogojeno tudi s sistemom nagrajevanja. Če viničar ni hotel biti oškodovan pri zaslužku, je za plačilo vzel, kar so mu pač dali. To je pogosto bila pijača.

Socialno varnost viničarjev so v celotnem obdobju sicer poskušale reševati najrazličnejše komisije (npr. »viničarske komisije«) in zakonska regulativa, vendar je bilo vse neuspešno in neučinkovito. Socialno ogroženi sloji viničarjev so dobivali nekakšne podpore, kar pa ni zadostovalo niti na kratek rok, kaj šele, da bi to prineslo dolgoročneje rešitve. Socialna zakonodaja ni uspela prodreti, kar pomeni, da je država zavestno izrabljala težak položaj najbolj tlačnega sloja delavcev v Sloveniji.

III. Viničarstvo na Kogu v 19. in 20. stoletju

Družbeni razvoj je do skrajnosti zaostрил socialna nasprotja na vasi. Poljedelska proizvodnja je sicer nižja od industrijske, socialna nasprotja pa sredi naglo pospešenega razvoja postajajo izrazita v dveh skrajnostih, ki sta veleposest in viničarija z vsemi priveski. Do teh skrajnosti nujno in nevzdržno silijo družbeni odnosi vse plasti kmečkega ljudstva, toda tako, da bo zadnji člen v verigi dogajanja: tu nekaj stotin vladajočih bogatašev, tam zemlje oropane, lačne množice kmečkega ljudstva, vaških proletarcev; sredi pa nepremostljiv prepad.¹¹ Prvotno uživalni lastnik, ki se je naselil v gorskopravnem vinogradu, ni bil osebno

podložen. Plemstvo je zato poskušalo takšno naselitev preprečevati. S predpisi so zagrozili, da bodo porušili bivališča takšnim naseljencem, vendar pravega učinka ni bilo.

Zato najdejo fevdalci v 16. stoletju izhod v tem, da se vinogradi spremenijo v pravdno zemljišče toliko časa, kot traja naselitev. Tako postane gorskopravno kajžarstvo podložno. Primarno socialno plast v vinskih gorica

Stara razglednica Koga.

tvorijo kajžarji. Prav v tem času pa se prične vdor tujih, predvsem meščanskih lastnikov vinogradov. V vinogradih naseljujejo kot delovno silo gostače, tako da se pričnejo razvijati deputatna razmerja.¹²

Čeprav pravi izvor viničarskega razmerja ni docela pojasnjen, je njegova zgodovinska podlaga očitno zelo stara meščanska posest na večjih vinogradniških parcelah.

Prva viničarska razmerja so se najverjetneje izoblikovala s pojavom gostačev, pozneje pa tudi s tem, da je sogornik prodal svoj gorskopravni vinograd meščanu in ostal na njem kot obdelovalec. Največji obseg je viničarsko razmerje dobilo v 19. stoletju, po zemljiški odvezi in pojavu trtne uši.¹³

Viničar je tista izrazita plast slovenskega kmečkega ljudstva, čigar družbeni položaj je enak položaju proletarca v dvorazredni kapitalistični družbi. V Halozah in Slovenskih gorica

skupno z dninarji, kočarji in želarji predstavljajo viničarji veliko večino prebivalstva.¹⁴

V prvi polovici 20. stoletja je od vseh vinogradnikov v Jeruzalemskih gorica

¹¹ Jože Kerenčič, Študij o naši vasi, LZ, LVI, Ljubljana, 1936.

¹² Prav tam.

¹³ Borut Belec, Agrarna geografija Ljutomersko-Ormoških gor, doktorska disertacija, Maribor, 1964, str. 44.

¹⁴ Katja Karba: Viničarstvo na Kogu v tridesetih letih 20. stoletja, Zgodovinski listi št. 1, Ljutomer, 2001.

¹⁵ Jože Kerenčič: Študij o naši vasi, LZ, LVI, Ljubljana, 1936.

¹⁶ Katja Karba: Viničarstvo na Kogu v tridesetih letih 20. stoletja, Zgodovinski listi št. 1, Ljutomer 2001.

57,36 %, cerkve 11,32 %, grofje 8,74 %, drugi 37,30 %. Na Kogu je 45,52 % zemlje vinogradov. Od tega je bilo 43 % vseh vinogradov v lasti tistih, ki niso živeli v Jeruzalemskih gorica (tujci, meščani).¹⁵

Na Kogu so imeli vinograde:¹⁶

- kmetje: veliki kmetje so bili Breznikovi in Košarjevi s Koga. Breznik je imel 5 ha vinograda na Gomili ter nekaj hektarjev na Malem Kogu. Tam je imel tudi dve viničariji. Drugi večji kmet je bil Košar, ki se je ukvarjal predvsem z vinogradništvom. Imel je 10,3 ha vinograda na Kogu in tri viničarije;
- mali kmetje: imeli so nekaj vinogradov, vendar so ti bili manjši (1–3 ha). Nekateri srednji kmetje so imeli tudi do 4 ha vinogradov in dve viničariji. Na Kogu so imeli vinograde tudi kmetje iz drugih vasi (Razkrižje, Lukavci). Veliko kmetov pa je prihajalo tudi iz Medžimurja (Čakovec) in Središča. V njihovi lasti je bilo kar 25 viničarjev;
- Občina Ljutomer: v Jeruzalemskih gorica je imela 5,5 ha vinograda;
- bogati meščani, grofje in tujci: zemljiška »gospoda« Kodolitsch iz Nemčije je imela na Gomili 16,7 ha vinogradov ter veliko viničarij;
- ormoška grofica Wurmbrand Georgievits je bila lastnica 30 ha vinogradov. Na Gomili je zato imela 10 viničarij. Bogati meščan Ozmec iz Ormoža, ki je bil vinski trgovec, je v tridesetih letih 20. stoletja postal lastnik vinogradov in viničarij, ki so bile prej v lasti grofice Wurmbrand. Grofica je zemljo izgubila zaradi zadolženosti. Zato je njene dolgove prevzela Ljubljanska banka ter jih okrog leta 1940 prodala Ozmecu;
- cerkev: Cerkev Sv. Bolfenka na Kogu je imela nekaj vinogradov ter eno viničarijo na Kogu;
- salezijanci iz Veržaja so poleg vinogradov imeli tudi nekaj viničarij;
- velikonedeljska uprava nemškega viteškega reda je imela v Jeruzalemskih gorica 36,2 ha vinograda.

Na Kogu je bilo 42 viničarij, na Gomili 30, v Lačavesi 15, v Jastrebcih 13, v Vuzmetincih 26, na Vitanu 22.

Od tega jih je bilo največ v lasti ljutomerskega meščanstva in zemljiške gospode zunaj naše države.

Jože Kerencič v svoji sociološki študiji »Študij o naši vasi« opisuje ekonomske in socialne razmere viničarjev v 20. stoletju in še posebej v času tik pred prvo svetovno vojno.

Življenje viničarjev je bilo odvisno od tega, kakšnega lastnika so imeli. Najrevnejši so bili kmečki viničarji. Veliko jih ni imelo zemlje, da bi si pridelali vsaj nekaj krompirja in koruze. Pridelek so dobili pri kmetu, kar so morali odplačati z delom.

Viničarji viteškega križniškega reda iz Velike Nedelje ter viničarji na samostanskih in »gospodskih« vinogradih so živeli nekoliko bolje. Bili so premožnejši od kmečkih viničarjev. Plačilo so dobivali v denarju vsak mesec, vendar pa so gospodarji s plačilom pogosto zamujali. Res pa je, da so imeli več zemlje in živine za svoje potrebe. Zato so nekateri viničarji živeli bolje kot kmetje (predvsem mali kmetje), ki so morali plačevati davek, pa tudi toliko zemlje in živine niso imeli kot viničarji.

Kmetje so imeli kar spoštljiv odnos do viničarjev, za razliko od tujcev in meščanov. Opazne razlike so bile tudi med območji. Na gričevnatem območju (Kog, Gomila) so živeli predvsem viničarji, na ravninskem delu (Vodranci) pa lastniki viničarjev – kmetje.

Razmere, v katerih so živeli viničarji v tem času, lahko označimo kot polfevdalne.

Za svoje delo so dobivali le miloščino, večino sadov njihovega dela so si prilaščali lastniki, predvsem tujci, ki so jih poleg vsega še zaničevali in sramotili. Viničar je bil za lastnika nekaj vreden le tisti čas, ko je bil pri polni moči in malo tudi v času volitev.

Ko je zbolel ali ostarel in oslabel, je ostal brez vsake socialne varnosti. Najnujnejša zdravila in bolniška postelja sta mu bili sicer zagotovljeni z »ubožnim spričevalom«, vendar se jih je največ začelo zdraviti šele, ko jim je bilo res hudo in jim je organizem že skoraj odpovedal.

Izredno visoka umrljivost viničarskih otrok je obdržala »viničarski stalež« samo zaradi visoke natalitete in tako so lahko lastniki vinogradov med njimi izbirali predvsem tiste, ki so bili pripravljeni dosledno spoštovati njihove pogoje in zahteve.

Viničar je bil obsojen na viničarstvo do smrti. Le redki viničarski otroci so se lahko izučili za kakšno obrtno dejavnost.

Stanovanjske razmere viničarjev so bile slabe. Imeli so navadno samo en bivalni prostor, če so imeli srečo pa

še majhno dimno kuhinjo, vse z razmajanimi in prepišnimi okni in vrati. Poleti je bilo v prostoru prevroče, pozimi premrzlo. Kurjave je bilo zelo malo, prav tako čiste pitne vode.

Ženske viničarke so bile pri štirideseti letih že zgarane in ostarele, za človeka, ki je umrl pri šestdesetih, so govorili – »saj je bil že zelo star«. Mnogi ostareli viničarji so bili v starosti prisiljeni beračiti. Tisti, ki so prejeli minimalne podpore, so se morali zadovoljiti s simboličnim zneskom 30 dinarjev mesečno. Za to miloščino so lahko kupili le šest kilogramov črnega kruha, en kilogram koruzne moke, pol kilograma sladkorja, zavitek Knajp kave in nič drugega. Ko je viničar umrl, so mu lahko privoščili le beraški, skoraj sramoten pogreb.

Mnogi viničarji so tudi brez privolitve svojega gospodarja poleti odhajali kot mlatiči z ročnim cepcem na Mursko polje, v Medžmurje (celo do Kotoribe) ter v bližnje okoliške vasi. Nekateri so mlatili tudi na domovih svojih gospodarjev.

Mlatev je bila trda tlaka, ki je trajala tudi do 18 ur dnevno. Mlatci so takšno težaško delo prenašali samo zato, da so jeseni pripeljali domov desetino ali enajstino namlačenega žita kot svoj zaslužek. To je nekako rešilo prehrano v dolgih viničarskih zimah, na žalost pa je bilo med viničarji še več takih, ki jim je kruha primanjkovalo že od božiča.

Mnogi viničarji so jedli jajca le za veliko noč, in kadar je kdo težje zbolel. Vsa jajca so morali prodati, da je bilo pri hiši vsaj nekaj denarja za sol (največkrat le živinsko), malo koruzne moke, petrolej in morda še za malo tobaka.

Ljudje so bili podhranjeni. Nataliteta prebivalstva je bila visoka, umrljivost še večja.

Šolska kuhinja, ki je v najhujših zimah iz brezplačno nabranega krompirja, koruzne moke in nekaj drugih nabranih kmetijskih pridelkov pripravljala brezplačna kosila za najrevnejše viničarske otroke, je bila še preslabo organizirana, saj je mnogo lačnih otrok ostajalo brez kosila, čeprav številni doma niso imeli niti zajtrka.

Viničarska družina

Viničarska družina je bila navadno mnogoštevilna. Ni bila delovna enota kakor gruntarska družina, niti v smislu industrijskoproletarske družine. Delovno okolje viničarja je bilo mnogo bolj raztreseno, raztrgano v prostoru, času in sodelavcih, medtem ko je bilo pri gruntarju oziroma industrijskem proletarcu celovitejše. Kakor je bil viničar posredno del vaškega okolja, se je to zaradi pogoste selitve viničarja često tudi spreminjalo.

V viničarskih družinah je bilo kljub temu da je veliko žensk na skrivaj delalo splave, kar veliko otrok, ponekod tudi do deset in več.

Kmetje so radi vzeli take družine na delo, saj so si s tem zagotovili delovno silo. Po drugi strani pa so bili otroci tudi v breme. S starši so šli na delo izključno zato, da so se tam najedli. Otroci takrat, ko so morali delati, niso obiskovali šole.

V nekaterih viničarskih družinah so poleg viničarja oziroma viničarke v hiši živeli še starši, njihovi bratje in sestre.

Življenje viničarjev je bilo težko. Predvsem ženske so bile polno zaposlene, morale so delati enako kot moški, tudi če so imele majhne otroke. Ko so šle na delo, so otroke zaprle v hišo ali jih vzele s sabo. Po porodu nista minila niti dva tedna in že so morale na delo.

Odnos med ženo in možem je bil najbolj zaostren, ko so moški pijani prihajali s »pušišankov«. Takrat so bile žene pogosto tepene. Predvsem kmečki viničarji so s pijančevanjem zapravljali denar. Nekaj viničarskih družin, čeprav redke, je denar varčevalo, da bi svojim otrokom omogočile izobraževanje.

Mati

Viničarka, gospodinja in mati, je bila suženj, ki je upravljala dom, rodila in redila otroke in hodila v težake. V urah, ko so ostali delovni člani družine počivali, mati ni imela miru. Morala je kuhati, skrbeti za hrano živini, v opoldanskih urah in zvečer, ko se je vrnila z dela, je morala postoriti še gospodinjske opravke. Viničarske matere so mnogo rojevale. Otroci, sicer sad ljubezni, so bili često spočeti v pijanosti. Matere v visoki nosečnosti so morale opravljati težka opravila, zato je bilo mnogo porodnih in predporodnih nesreč.

Ob porodu so imele slabo postrežbo, zato ni bilo časa za počitek v postelji.

Otroci viničarjev

Viničarska družina je bila običajno številčna. Ker je imela mati polne roke dela, so najmlajše otroke pazili manjši otroci ali onemogli sorodniki. V času kosila so pohitele domov, da so podojile majhne otroke. Številni otroci, ki jih viničarski starši niso mogli prehraniti, so morali zgodaj od doma. Šli so služiti h kmetom kot pastirji in hlapci. Otroke so na delo navajali zelo zgodaj, nekje od petega leta dalje. Pasli so krave, svinje in purane, nabirali suhljad za kurjavo, nosili rožje iz gorice, hodili po vodo. Ko so bili večji, nekako od trinajstega leta naprej, so opravljali že vsa dela odraslih in hodili tudi na »tabrh« (dnino). Končali so lahko le nekaj razredov osnovne šole, saj zaradi dela mnogokrat niso mogli k pouku.

Rojevali so se slabotni. Izčrpano in sestradano, deloma z alkoholom zastrupljeno materino telo, jim je dalo življenje, vendar so že v prvem obdobju občutili, kaj je lakota. Otroci so bili veliko in zavestno ter nujno breme družinam, posebno materam pri delu, zato so bili deležni raznih načinov omamljanja (sesanje maka v cunji, v žganico (šnops) namočenega kruha itd.), da bi večino časa, ko je bila mama odsotna, spali, in kletk, da so ostali v njih zaprti, kje v kotu bajte, v varstvu starejših otrok.

Le redko je mati smela vzeti otroka s seboj na delo, v glavnem le h gruntarju, da ga je nahranila. Otroci predšolske in šolske dobe so bili prepuščeni sami sebi. Ni bilo časa, da bi se ukvarjali z njimi. Mnogo jih je bilo lačnih, občutili so pomanjkanje vsega, kar je bilo nujno potrebno za življenje. V tem pomanjkanju in v brezdelju (starejši otroci so pomagali pri gospodinjstvu) so se v njih razvijali zagrenjenost in manjvrednostni kompleksi, ki so privedli do raznih ekscesov, kakor so tatvine, mučenje živali in ptičev, spolnih zablod (spolno občevanje tudi desetletnih otrok ni bilo redek pojav, občevanje z živalmi itd.), potepuštvu, škodoželjnost.

Ob pomanjkanju najnujnejšega in ob teh duševnih zablodah so otroci izgubljali smisel in potrebo po izobrazbi in po šoli. In tako so se v rastočem, telesno in duševno sestradanem otroku razvijale lastnosti pastirčka, ki so osrednja bit viničarskega življenja. Ta se je manifestirala v težnji za zadostitvijo trem elementarnim potrebam: po kruhu, po pijači in po spolnosti.

Dokler je viničarski otrok še obiskoval šolo, se je manifestirala prva želja jasno, kričala je iz slabotnega, v cunje odetega telesa in bledih lic; druga je bila prikrita in sladkobna, tretja grenka, in je ležala kot breme v podzavesti in se manifestirala v ekscesih. Prva želja ni našla utešitve, drugo in tretjo so preganjale kazni.

Ko je slaboten viničarski otrok končal šolo, se je vključil v delovno skupnost odraslih, svoje želje, notranje in zunanje, je lahko svobodno izražal. Toda zagrenjenosti se ni rešil nikoli. Kruh, pijača, ljubezen. Ljubezen, često podprta s pijačo, je rojevala otroke. Potreba po kruhu je postala večja, utešitev manjša.¹⁷

Bivalne razmere viničarjev

Visoki, gosposki, zidani hrami so, poleg cerkva, raztreseni po najlepših grebenih. Imajo prostorne kleti, kjer hranijo odbrano vino. Malokje je vmes kmečka viničarija s kletjo, v kateri je redko vsaj odbrano vino. Hrami kraljujejo čez vse ozemlje. Večinoma so brez ljudi, letno pride gospoda na oddih, na trgatev, pospravljat vino.

Drugače pa od nekod narekuje delo po glavnem viničarju ali »šafarju«, ki živi v za spoznanje boljši zidani bajti. Tesne, napol krite podrtije ob klancih ali pod vinogradi pa so zatohle in nezdrave. »Šafar« gospodari v imenu gospodarja, on je posredovalec med gospodo in viničarji, on je bil prvi in odličen služabnik. Pod rebri gričev in po dolinah so gruntarski hrami z gospodarskimi poslopji, iz ilovice zbite »blatjače« kočarjev in želarjev.¹⁸

Večina viničarij je imela le dva prostora. Črno kuhinjo in sobo, kjer so preživljali pretežni del dneva. Nekateri hiše so imele tri prostore – prvo »hižo«, kuhinjo in zadnjo »hižo«. Večje viničarije pa so v prizidku imele še prešo ter vinsko klet. V klet, kjer so kmetje shranjevali vino, viničarji niso smeli. Dostop so imeli samo do preše. Pozimi so v tem prostoru shranjevali drva. Tla so bila zbita iz zemlje, lesena tla so bila redkost. Hišo so ženske v glavnem belile le od zunaj. Za beljenje so uporabljale apno. Pred II. svetovno vojno so bile viničarske hiše pokrite s slamo. Večina teh je med vojno, med divjanjem fronte, pogorela.

¹⁷ Jože Kerenčič, Študij o naši vasi, LZ, LVI, Ljubljana, 1936.

¹⁸ Prav tam.

Stara in novejša zidanica.

Stanovanjska oprema v viničarski hiši je bila skromna in revna. V kuhinji so imeli štedilnik, mizo, nekaj »kaslov« (predalnikov), v sobi sta bili po navadi dve postelji. Otroci so spali na eni postelji, kar trije do štirje na eni, ali pa na krušni peči. Tudi mož in žena sta spala v tej sobi, včasih tudi širše sorodstvo. Postelje so bile napolnjene s slamo, pokrival oziroma odej niso poznali. V mrzlih zimskih nočeh so se pokrivali s suknjami.

Viničarij danes na območju Koga ni več mogoče najti, kar je posledica popolnega razdejanja Koga v II. svetovni vojni. Z vidika proučevanja stavbne dediščine je to velika škoda, saj so na ruševinah nekdanjih »vencerlij« zrasle popačene obnovljene zgradbe, ki ne sodijo v okolje goric.

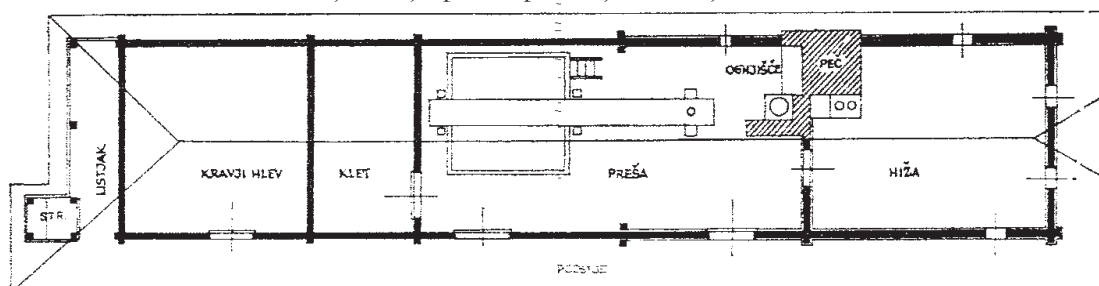
Zato je prav, da z nekoliko podrobnejšim zapisom bivalnih razmer viničarjev ohranimo spomin na ta pomembni socialni element viničarskega življenja.

Kmečki viničarji, ki jih je bilo največ, so živeli na slemenih vrhov, kjer so imeli kmetje manjše vinograde, v viničarijah ali vengerlijah (cimprača – panonska hiša). Izdelane so bile iz lesa in krite s slamo. Kot dopolnilo (za tla, ognjišče in stene ob peči) so uporabljali ilovico in kamenje. Bile so to nizke, dvo- ali trocelične stanovanjske hiše, z lesenimi stenami, ki so bile ometane z ilovico, pomešano s plevami ali posušenimi kravjaki in pobeljene z apnom, zbitimi ilovnatimi tlemi, lesenim stropom, majhnimi okni (na okna se je včasih plačeval davek – glede na število oken in velikost) in podaljšano slamnato streho (podstenje), ki je vedno in ob vsakem času nudilo zavetje stanovalcem.

Detajl cimprače.

Tloris hiš je bil podolžen, redko na vogal. Vhodna vrata so vodila v vežo – »priklet«, kjer je stala lestvica za »nahiš« (podstrešje), za vrati pa je viselo ali stalo razno priročno orodje (sekira, žaga, verige, bati, ...). Ob vhodu v kuhinjo je bila klop s škafi in vrči za vodo, nad njo je visel »skledjak« (sklednik). Ob steni je ponekod stala še omara za živila, najrevnejši pa so uporabljali skrinjo.

Tloris stegnjenega viničarskega doma.

V kuhinji je bilo kurišče za peč in »komen« (majhno ognjišče), na njem in ob njem pa ognjiščni pribor: »bürkla«, metla, grebljica, lopar, valek in »trenfus« (trinožnik).

V kotu kuhinje je bil marsikje vzidan žganjarski kotel. En ali dva škafa in bat za pripravo svinjske hrane so stali na tleh. Na zidu je visela polica za lonce. V kuhinji se je zadrževala samo gospodinja ob kuhanju.

Iz prikleti so vrata vodila levo ali desno v »hižo«, ki je bila edini bivalni, delovni in spalni prostor (tudi edini ogrevan). Za vrati je stala peč s klopmi, pod katerimi so bili čevlji in pripomoček za sezuvanje (zajec ali hlapec), nad njimi pa pritrjene »štange« (drogovi) za obešanje oblačil. V nasprotnem kotu je stala miza, ob njej klopi, v kotu križ in na steni ena ali dve sliki. Ob steni je stala postelja. Na steni za vrati je bil obešalnik, pod njim pa »ladica« (skrinja).

Zibko so imele redke družine in majhni otroci so spali v »brljučjaku« (tudi »tubl na kotačih«), nekakšnem predalu na kolescih, ki so ga podnevi porinili pod posteljo. Ležišča so si zvečer pripravili tudi na klopih ob peči, saj spanje v hlevu ni bilo v navadi. Zbita ilovnatata tla so bila »tlakovana« s kamni, po sredini, kjer so potekale poti iz enega v drugi prostor, so bile položene lesene deske.

V podaljšku hiše je stala »štala«, hlev za svinje in »listjak«, izjemoma je bila dodana še preša. V kleti so kmetje hranili jabolčnik in vino.

Gradnja hiš je bila preprosta: na zbita ilovnatata tla so položili hrastove tramove – »podseke«, nanje pa smrekove, v vogalih vezane v križ (»na cinkl«) in med seboj spojene s smrekovimi klini. Z ilovnatim blatom so zaprli špranje, lesene stropne premazali s telečjo krvjo, »tlakovali« ilovnatata tla in položili »hodne« deske, ometali stene (ilovica s posušeni kravjaki ali plevami) in jih pobelili z apnom, le da je spodnji zunanji rob ostal temen (apno so zmešali s kravjaki in sajami).

Poudarek so taki hiši dajale »svisle« – lesen rezljan opaž na vrhnjem delu končne stene, omejene z robovoma strehe. Deske opaža so bile na robovih vbočene-izbočene in koničasto oblikovane, tako so sestavljale ornament. Nekateri opaži so bili tudi poslikani. Slamnate strehe so zamenjale strehe iz lesa ali opeke, ko so žitarice pričeli gnojiti z umetnimi gnojili, saj slama ni bila več kvalitetna. Postala je »pühla« in je vzdržala komaj dobrih 5 let namesto 30 do 40 let kot nekoč.

Premožnejši kmetje so že v zadnji desetletjih 19. stoletja take hiše zamenjali z zidanimi in kritimi z opeko. Tloris se je malo razširil (več prostorov – »zadnja« hiša, kamra, shramba). Hiše so bile podkletene in zato za dve ali tri stopnice dvignjene od tal. Krasila so jih rezljana vrata in poudarjeni okenski okvirji.

Gospodarska poslopja (parma – za slamo, skedenj za mlatev, konjska in kravja štala, kolarnica – za shranjevanje vozov, ...) so skoraj povsod stala ločeno od bivalne zgradbe.

Zemlja, živina in ljudje

Glavna kultura je bil vinograd.

Gospodarstva so se delila v grofovsko – kloštrsko veleposest, domača in tuja gospostva, grunte, nagornjaštva, želarstva, kočarstva, viničarije.

Večina glavne kulture – vinogradov je bila v lasti grofov, veleposestev, kloštrov in ostale gospode. Ti so imeli največje parcele, raztegnjene na prvovrstna vinorodna pobočja. Le redko je bila vmes večja parcela kakega gruntarja, večinoma pa so bile last gruntarjev in nagornjakov ostale poljedelske kulture. Vinogradi so bili majhne, ozke krpe, navadno brez viničarije. V gosposkih vinogradih so gojili sortno trsje, v kmečkih je bilo to navadno že težje. Tudi velika gospodarstva so imela ostale poljedelske kulture, toda le tu in tam so jih obdelovali viničarji zase, in še to večinoma s tujo vprego.

Gosposki hrami so bili večinoma prazni, obdajale so jih obširne parcele zemlje, bili so brez živine, le viničar ali »šafar« sta imela nekaj glav živine, kolikor sta pač zmogla. Zemljo so obdelovali težaki.

Gruntarji so imeli zemljo, precej živine, precej ljudi; zemljo so obdelovali sami in s težaki. Želarji in kočarji so imeli malo zemlje, malo živine, veliko ljudi; obdelovali so tujo in svojo zemljo, hodili na delo h gruntarjem in h gospodi za težake.

Viničarji so bili brez zemlje, brez živine, le redko bogastvo sta jim bila krava in svinja; imeli so mnogo ljudi. Obdelovali so tujo zemljo, hodili za težake h gospodi in gruntarjem. V zameno, da so lahko bivali v viničarski hiši, so obdelovali vinograd. Ti vinogradi so bili obsežni. Veliki so bili 1–4 ha, nekateri pa tudi do 8 ha. Ležali so ob viničarski hiši. Zraven tega je bilo ob hiši nekaj zemlje (njiva, ponekod tudi travnik). To

zemljo je lahko obdeloval le tisti viničar, ki je imel živino, po navadi je to bila ena krava, zelo redko več. Viničarji pri tujcih (pri Kodolitschu iz Nemčije) so običajno imeli dve kravi in nekaj svinj (1 do 2, nekateri celo 4). Nekateri so imeli svinje pri kmetih in tudi to so odplačevali z delom (9 dni dela za enega prašiča). Ponekod je bil ob viničarijah še sadovnjak. Veljalo je pravilo, da viničarjem ni bilo dovoljeno vzeti sadja iz tega sadovnjaka. Prav tako grozdja iz vinograda ne. Otrokom je bil vstop v vinograd prepovedan, razen takrat, ko so pomagali pri delu.

Svojo zemljo so viničarji lahko obdelovali zjutraj ali zvečer, saj čez dan ni bilo časa, ker so morali delati v vinogradu gospodarjev. Ko so jim kmetje prišli orat, so to morali odslužiti z delom. Veljalo je pravilo, da je gnoj od živine, ki jo je imel viničar, v prvi polovici leta šel v gospodarjev vinograd, v drugi polovici leta pa ga je viničar lahko uporabil za svojo krpico zemlje.

Viničarjevo delo na zemlji

Viničarji so bili dolžni opravljati vsa potrebna dela v vinogradu, da so odslužili bivanje. Za ostala dela, ki so jih opravili, naj bi dobili plačilo v pridelkih, včasih tudi v denarju. Mali viničarji so imeli le redko toliko zemlje, da so pridelali dovolj hrane. Zato so imeli zemljo v najem pri gospodarju ali pri katerem drugem kmetu, kar so odslužili s »tabrhom« (delom). Kmetu so odsluževali tudi prevoze, za rejo krave ali druge živine in drva za zimo. Če je gospodar dovolil, so si nasadili fižol in drugo zelenjavo po vinogradu, če je bilo kaj zemlje zraven vinograda, pa so si lahko posadili krompir, korenje in koruzo. Rožje iz vinograda so smeli uporabljati za kurjavo, travo pa za živinsko krmo.

Za viničarje je veljal tudi poseben režim pri gojenju kokoši, ki so jih morali vsako leto s 1. avgustom zapreti v »kobače«, vse dokler grozdje ni bilo pobrano (da ga ne bi zobale) in pa stroga prepoved zabanja grozdja. Niti sam gospodar ni zibal grozdja pred svojimi delavci in, če je sumil, da prepoved kršijo, je tudi redno kontroliral greznice, da bi med iztrebki našel koščice grozdja.

Na dan trgatve je gospodar ustrelil s pištolo ali z možnarjem in tako »pregnal kače«. Od tega trenutka naprej je postal radodaren z grozdom in otroci so si ga lahko privoščili. Trgatev je bila najbolj veselo opravilo. Priprave so zahtevale zamakanje preše in »čreslanje« novih sodov (sod so zaparili in pomivali, da so iz njega izprali tanin). Vsak nov sod (novjak) je gospodar prvič uporabil le za mošt ali sladek jabolčnik. Namakali so »püte« (brente), umili in zaparili so prešno kad, umili vse posode in orodje, ki so ga uporabljali pri prešanju.

Gospodar je pripravil »prakol«, na katerega je »pütar« vrezoval število prenesenih »püt«.

Na »prakolu« so bili vrezi tudi za več desetletij nazaj. Če je bilo dovolj »bračev« in dosti grozdja, sta dva moža na preši grozdje najprej »tretala« – na »podu« (na preši) sta pretlačila grozdje z bosimi umitimi nogami, nato so ga naložili v koš. Vse stare preše so bile lesene, delane na vreteno, s pomočjo katerega so »prešpan« (debel hrastov tram) potiskali na koš z grozdom. K temu je pripomogel tudi viseč kamen, ki je s svojo težo vlekel prešpan navzdol.

Viničar ni delal samo v vinogradu, ampak tudi na polju, v gozdu, na travniku. Razen na velikih gosposkih gospodarstvih so se viničarji udejstvovali mnogim gospodarjem; menjavali so prostor dela, kulturo obdelovanja, gospodarja in sodelavce iz dneva v dan.

Delovni odnosi so bili dvojni in so se pri večini stalno medsebojno izmenjevali: mezдно delo in delo na odslužek. Mezдно delo je bilo v glavnem omejeno v odnosih do gosposkih gospodarstev. Tu je delal viničar ob svoji hrani (»dera«), često tudi ni dobil pijače (»suha dera«). Višino mezde je določal gospodar. Vsak viničar je imel določeno obvezo. Poškropiti je moral na primer 3 ha vinograda. Dnevni zaslužek je bil 5 din

Trgatev.

(ženska ruta je stala 7–8 din, moški predpasnik – »šürc« pa je stal celo 17 din).¹⁹

Na odslužek se je hodilo na kmečko gospodarstvo. Tu je vladalo načelo: ti meni pridelek, jaz tebi delovno silo. Razen tega je moral viničar odslužiti tudi vprego za vožnjo drv, za oranje najete krpe zemlje in drugo. Tudi za mezdo je hodil delat; mezda je bila navadno večja kakor pri gospodi, tudi hrano je dobival tu. Če je imel viničar nekaj »redov« koruze ali krompirja pri kmetu, je to odslužil z delom. Za enega prašiča, ki ga je imel pri kmetu, je moral delati 9 dni.²⁰

Delovni odnosi med viničarjem in gruntarjem so bili mnogo manj zaostreni, kot med viničarjem in gospodo.

Delo na viničariji

Viničar je bil zadolžen za opravila na viničariji. Delo se je določilo s pogodbo med gospodarjem in viničarjem. Od dogovora je bilo odvisno, ali je bil dolžan opravljati tudi druga dela. Ko so opravili vsa dela na viničariji ali pri gospodarju, so lahko odhajali na dnino tudi k drugim kmetom (za večji zaslužek in preživetje).

Pozimi, ko ni bilo dela v vinogradu, so viničarke hodile od kmeta do kmeta in jih prosile za delo. Le tako so družine prišle do denarja. Viničarji so v zimskem času opravljali tudi druga dela. Viničar, ki je bil čevljar, je izdeloval čevlje za svojo družino in za druge. Temu so rekli, da gre »na štero«, šel je k neki hiši in tam ostal tako dolgo (tudi po več dni), da je vsem izdelal čevlje ali popravil stare.²¹ Nekateri viničarji so za dodatni zaslužek pletli »ceje« (košare).²²

Delo v vinogradu in delovni čas

Z delom v vinogradu so viničarji odplačevali bivanje v viničariji. Delovno razmerje je bilo določeno s pogodbo, ki je bila sklenjena vsako leto na novo. Najpogosteje so pogodbe sklepali ustno, saj na Kogu ni zaslediti virov, ki bi potrdili nasprotno. Za kmeta so delali od pomladi do jeseni. V vinogradu so imeli točno določena dela (druga kop, vezanje, škropljenje z modro galico, obvezovanje, pletje, vezanje z rafijo), ostala, ki jih niso določili, so bila plačana. Vsa dela so opravljali ročno.

Viničarjev delavnik v vinogradu se je začel ob 7. uri, končal pa ob 18. uri. Med 12. in 13. uro so imeli »jüžino« (malico). To malico so si viničarji prinašali s sabo. Največkrat so jedli le kruh in čebulo. Pili so jabolčnik. Med delom so imeli četrto ure počitka. Nekatere viničarje (predvsem viničarje, katerih lastniki so bili tujci) je pri delu nadzoroval »šafar«.

V vinogradu so delale tudi viničarke. Ker so zraven dela morale skrbeti tudi za otroke in kuhati, so čas med malico podaljšale, zato so na delo velikokrat zamujale. To se jim je kasneje poznalo pri plačilu.

Ko so otroci zrasli, so delali tudi oni. Večinoma so pomagali pri nošenju vode (škropiva) v lončenih vrčih ali v drugi posodi pri škropljenju vinogradov. Prav tako so vodo pomagali nositi starejši ljudje. Lastniki viničarjev so zahtevali od njih predznanje o delu v vinogradu, kar ni bilo težko, saj se je vse znanje o vinogradniških delih prenašalo iz roda v rod.

Plačevanje viničarskega dela

Viničarji so v vinogradih delali zato, da so lahko stanovali v viničarskih hišah. Plačilo za delo se je od gospodarja do gospodarja razlikovalo. Kmečki viničarji so bili največkrat plačani v naturalijah (koruza, krompir), le redko so dobili za plačilo denar. Tuji lastniki viničarjev so delo plačevali v denarju, nekateri redno, drugi pa z zamudami. Le veleposestniki s plačili niso nikoli zamujali. Plačevali so vsak teden (običajno ob sobotah). Enako so plačevali delavce, ki so pomagali viničarjem pri delih. Kriteriji glede plačila so bili dogovorjeni že vnaprej. Vsako zamudo ali izostanek od dela so odšteli od plače. Plačilo je bilo odvisno tudi od kvalitete dela in od starosti, saj so plačilo za delo dobili samo tisti, ki so dopolnili 16 let.

Konec jeseni, v času martinovega ali za novo leto, so imeli obračun. Viničar si je vse leto zapisoval stroške in delo, ki ni bilo določeno v pogodbi. Z gospodarjem sta naredila obračun, gospodar pa je primaknil tudi

¹⁹ Marica Lihtenvalner.

²⁰ Marica Lihtenvalner.

²¹ Tako pripoveduje Terezija Zorec o svojem očetu.

²² Informatorica Marija Plemenič.

nekaj vina. Za dodaten zaslužek so viničarji »šmuglali« (tihotapili) različno robo čez mejo, največkrat med II. svetovno vojno. To so počeli predvsem za golo preživetje.

Obleka viničarjev

Viničarjeva obleka se je razlikovala od kmetove. Varčnejši so imeli boljšo obleko kot tisti, ki so denar zapili. Res pa je, da se obleka, ki jo je nosil viničar, ni veliko razlikovala od tiste, ki jo je nosil mali kmet. Največje razlike so se opazile v cerkvi.

Moški so ponavadi nosili »robače« (srajce), hlače in modre »šürce« (predpasnike), ženske pa obleke ali krila (»jānjke«). Obleko so kupovali, nekaj so je »nafehtali« (naprosili) od bogatih gospodarjev. Veleposestniki Košarjevi s Koga so za praznike svojim viničarjem kupovali obleke.²³

Ženske so poleg kril, ki so jim rekle »kikle« ali »jenke«, nosile tudi »klad« (obleko). Spodnje krilo ali »untršnica« je bilo sešito iz belega platna, nosile so ga poleti in pozimi. Obvezen kos garderobe je bil tudi predpasnik iz platna ali »fürtoħ«.

Viničarski otroci so se prepoznali prav po obleki. Nosili so najbolj ponošene obleke in raztrgane čevlje, če so jih sploh imeli. Čevlji so bili iz svinjskega usnja. Od spomladi do jeseni so hodili bosi. Oblek si otroci med seboj niso menjavali, saj so bile vse bolj ali manj strgane.

Največ oblek so imeli iz »porhata« (flanela). Pozimi so obleke shranjevali v omari, v katero so položili naftalin. Obleke so oprali doma v škafih ali pa v mlakah (na riplanki – deski za pranje perila).

Vsako soboto so se okopali, oprali tudi svoje obleke, da bi bili sveže oblečeni za nedeljsko mašo. Obleke za v cerkev so bile boljše in lepše. Ženske so oblekle volneno, belo ali pisano bluzo ter črno krilo, moški pa sive ali rjave »gvante« (obleke). Črne obleke so moški uporabljali le za pogrebe. Viničarji so imeli samo ene čevlje, narejene iz svinjske kože. Tudi te so si v soboto zvečer umili in zložili za nedeljsko mašo.

Prehrana viničarjev

Narava je viničarju določala ritem dela. Člani družine so se dnevno hranili na delu (pri kmetu) ali tudi ne (»dera«). Med delovnimi urami je bilo težko pripraviti zdravo in količinsko dovolj bogato hrano, četudi bi razmere dovoljevale, zato se je v viničarski družini kuhalo navadno le zjutraj za ves dan, skromno in enostavno; opoldne so použili tisto malo, kar je ostalo od zjutraj. Prehrana viničarja je bila slaba in enolična ter je poleg vseh ostalih tegob bila tudi vzrok nezdravim razmeram, v katerih je viničar živel.

Na vsakodnevem jedilniku so bile jedi iz krompirja, fižola, zelja, repe, prežgana juha, koruzni ali ajdovi žganci, koruzni ali rženi kruh ter mleko.

Meso, jajca in beli kruh so bili na jedilniku le izjemoma, po navadi ob večjih praznikih: veliki noči, božiču in trgatvi. Ob praznikih so imeli na mizi boljšo in raznolikejšo hrano. Navadno je bila to goveja juha z mesom, pa tudi pecivo so spekli. Sladkor so kupili prav tako samo za praznike, kava je bila redkost.

Vsakdanji pijači sta bili voda in jabolčnik, ki so ju pili tudi otroci.

Za zajtrk so po navadi jedli žgance z mlekom, tisti, ki mleka niso imeli, so jedli kar same žgance, pa tudi koruzno ali prežgano juho. Za »obed« (kosilo), če jim je delo to dopuščalo, so imeli krompir v oblicah in kislo zelje, fižol in zelje, žgance in zelje, fižolovo ali krompirjevo juho ipd.

Za večerjo so revnejši pojedli, kar je ostalo od kosila. Jed so zabelili z zaseko, a bolj skromno, ker so morale ene koline zadostovati za vse leto. Kruh so pekli doma, enkrat tedensko po nekaj hlebcov. Kljub temu da so vino pridelovali, so ga pili le izjemoma. Le takrat, ko jim ga je dal gospodar kako »kupico« (kozarec).

Majhni otroci so pili mleko, »grijes« (prepražena bela moka z mlekom) in jajca.

Doma so viničarji sušili jabolka. Krlje so si nato otroci nosili v šolo. S sabo so si nesli tudi koruzni kruh.

Higiena

Viničarji za svojo higieno niso pretirano skrbeli. Umivali so se bolj poredko. Tudi preoblačili se niso vsak dan. Umili so se vsako soboto za nedeljsko mašo. Za umivanje so uporabljali doma narejeno milo.

²³ Marica Lihtenvalner.

Nekateri viničarji so imeli tudi studenec. Iz njega so dobili čisto vodo, da so lahko prali obleko ter posodo (v lesenih banjah). Tisti, ki pa niso imeli studenca doma, so obleke prali v bližnjih potokih na lesenih deskah. Viničarke so včasih opravljale gospodinjska dela ter prale tudi vso noč. Lug za pranje oblek so naredile iz pepela bukovih drv. Pred viničarijami niso imeli napeljanih vrvi za obešanje perila. Obleke so (oprane ali neoprane) ležale kar na kupih rožja. Zaradi slabe higijene so otroci velikokrat prihajali v šolo z ušmi in bolhami. Ženske pa so okužbe staknile pri nosečnosti, porodih, splavih.

Družbeni odnosi

Med viničarji je bilo razvito poznanstvo, tesneje med sabo niso bili povezani.

Jože Kerenčič trdi, da o pravi proletarski zavesti pri njih ne moremo govoriti, »zakaj nujno bi morala biti ona notranja in nepremagljiva sila, ki zatirani razred vodi in krepi v borbi, v samoobrambi življenjskih prilik, in ki ji je najizrazitejša vsebina organizirani odpor zoper zatiranje.« Vse to pa je v slovenskem viničarju bilo še nejasno in brez vidnejšega izraza.

Med vzroki, da je bilo tako, so najvažnejši tisti, ki so temeljili v delovnih odnosih:

- način izrabljanja viničarjeve delovne sile je bil neizrazit in neenoten; poleg napol fevdalnih odnosov so vladali odnosi čisto kapitalistične faze; v naši poljedelski, že tako nižji obliki proizvodnje, razvoj družbenih odnosov še ni bil stopnjevan do neoporečno vidnih nasprotij;
- mezdno delo je vaškemu proletarcu bila delna oblika delovnih odnosov;
- ob stalno se menjajočem prostoru delovanja, kjer so tudi drugi sodelavci, so se razvijale tesnejše vezi med posamezniki mnogo težje, čeprav so take vezi bile podlaga za zavestno vrednotenje skupnih potreb;
- vsaka viničarska družina je imela poleg skupnih tudi specifične, samosvoje potrebe;
- odnos viničarja do ostalih plasti na vasi ni bil enak; različen do želarja, do gruntarja in do gospode; odnos se je spreminjal z družbeno razdaljo; v zavesti še ni bil izrazit, ni bilo pravega sovražnika, ne pravega zaveznika.

Čeprav po svojem družbenem položaju proletarec, je po zavestnem odnosu do družbe viničar nerazgledan, neusmerjen, pasiven, zakrknjen, brez vrednotenja samega sebe, skratka: ima zavest »lumpenproletarca«.

To je težka obsodba. Ne obsodba viničarja, nego obsodba slovenske družbe, ki živi po svojih ustanovah: cerkvi, šoli, organizacijah mimo viničarskega življenja, ga ne skuša premakniti za ped, mu ne spremeniti toka. Ali pa deluje v smeri, ki popolnoma nasprotuje življenjskim potrebam tisočernih viničarjev, potrebam, ki bodo jutri potrebe deset tisočev, pojutrišnjem večine slovenskega kmečkega ljudstva, ki bo v teh družbenih odnosih zaživel življenje naših viničarjev. Ali pa bo tudi zaživel zavedno proletarsko življenje, polno zavestne, aktivne, odločne, jasne in določne borbe za kruh in ljubezen.

Tu je jedro slovenskega problema, problema rasti ali propada ljudstva, v čigar notranjo moč še verujem, le da se mora preobraziti jedro slovenske družbe, ki nosi lastno moč in nemoč ter moč in nemoč naroda, bodočih zavednih proletarcev, ali pa prodajajočih in zapitih ljudi.²⁴

Odnosi med viničarji in gospodarji

Tudi odnosi med obema slojema so se razlikovali glede na gospodarja. Viničarji so imeli boljše odnose s kmeti kot s tujci. Ti so imeli nespoštljiv odnos do viničarjev.

Ena izmed takih je bila tudi ormoška grofica. Če viničarji svojega dela niso v redu opravljali, jih je grofica nagnala. Jeseni jim je postavila rok selitve. Če se do določenega roka niso izselili, jih je vrgla na cesto.

Znan je primer, ko je družino vrgla iz viničarije na sam božič. Vzrok za odslovitev je bil ta, da ženska, ki je imela le nekaj dni starega otroka, ni prišla na delo. Grofica je le redko prišla v vinograd. Kontrolirala je tudi nadzornika – šafarja. V kleti je preverjala, če si ni prisvojil vina. Na trgategv je grofica prišla le redko. Iz Ormoža je poslala posebne nadzornike za trgategv.

Po zadolžitvi grofice je njene viničarije prevzel vinski trgovec Ozmec iz Ormoža. Spominjajo se ga kot dobrega gospodarja.²⁵

²⁴ Jože Kerenčič, Študij o naši vasi, LZ, LVI, Ljubljana, 1936.

²⁵ Marica Lihtenvalner.

Tujci Kodolitsch iz Nemčije so se do viničarjev vedli nespoštljivo. Imeli so pet psov, ki so »gospoda« vedno spremljali. Bili so zelo napadalni in so se podili za viničarskimi otroci. Ti so pred njimi seveda bežali in so se morali večkrat skriti v potok.²⁶

Kmečki viničarji so bili v dobrih odnosih z gospodarji. Tudi selili so se manj. Čeprav niso imeli istega socialnega položaja, so se počutili enakovredne. Tako so na trgatvah jedli skupaj za isto mizo, kar pri »gospodi« ni bilo mogoče. Skupaj so hodili v toplice. Nekateri deklice iz viničarske in kmečke družine so se počutile kot sestre.

Mnogi viničarji so se razumeli med seboj ter si pomagali. Večkrat pa je bila prisotna tudi nevoščljivost. Včasih zaradi tega, ker so njihovi sosedi viničarji bolje živeli (ker so pač varčevali). Nekateri so hodili tožit gospodarju, če je kdo vzel kak sadež iz sadovnjaka, saj so jih za vsako tako informacijo dobro plačali.²⁷

Kmečki viničarji so se med seboj družili v gostilni (na Kogu je bilo v prvi polovici 20. stoletja 5 gostiln). Pili so in kartali. Otroci viničarjev niso imeli prostega časa. Vsega jim je pobralo delo. Če so pa ga le imeli, so ga izkoristili za druženje z ostalimi viničarskimi otroci iz sosesčine. Skupaj so praznovali praznike, kot je rojstni dan, god in drugi.

Nekateri gospodarji so imeli več viničarjev. Ti so si med seboj pomagali pri delu v vinogradu. Med seboj so se klicali ketiši, neke vrste sodelavci.

Odnosi med viničarji in širšo okolico

Razlike med viničarji in ostalimi so se kazale tudi v šoli. Najbolj očitno je bilo to pri malicah. Otroci viničarjev so s sabo prinesli koruzni kruh (nekateri niti tega ne) in sadje. Kmečki otroci pa so si s sabo prinesli beli kruh. Zato so viničarski otroci velikokrat svoj kruh na skrivaj zamenjali s kruhom kmečkih otrok. Viničarske otroke so tudi zafrkavali, ker so bili ušivi.

Kljub slabemu gmotnemu položaju viničarjev pa so se nekateri viničarski otroci kar dobro učili. Dogajalo se je tudi to, da so ostalim otrokom dajali zvezke za prepisovanje domačih nalog, da so v zameno dobili kruh. Učitelji viničarskih otrok niso obravnavali drugače kot ostalih, tudi razlik niso delali med njimi. Odnos je bil odvisen le od tega, kako se je kdo učil in kako je bil kdo priden.

V cerkvi ni bilo opaznih razlik. Edina opazna razlika je bila ta, da so viničarji morali stati na sredini, ker niso imeli denarja, da bi si kupili stole. Leva polovica je bila za ženske, desna polovica pa za moške.

Viničarje so ljudje v javnosti le redko zaničevali. Kljub vsemu pa je med viničarji in ostalimi, predvsem kmeti, bilo čutiti »razredne razlike.« Tako se ta sloj ni poročal z viničarji. Med seboj so se družili le viničarji malih kmetov, mali kmetje ter hlapci. Ponoči so skupaj pijančevali in prepevali po vasi.

IV. Kogovski viničarji v obdobju od 1870 do 1940²⁸

KOG

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Matija Jurjaševič	Marija Krušič, Martin Pevec	7	7
Franc Bauman	Štefan Lukman	8	6
Anton Ivanuša	Andrej Najžar, Anton Najžar	13	14
Jakob Dogša	Mihalj Cmagar	18	15
Diego Maria Imperiali, Ivan Bratuša	Štefan Vogrinc	22	1
Ivan Mihalič	Ivan Levanič	26	19
Ciril Zorec	Alojz Novak	27	87
Franc Mlinarič	Vinc Najžar	28	20
Ivan Levanič	Eva Rakovec	30	101
Karel Borko	Alojz Novak	31	22

²⁶ Marica Lihtenvalner.

²⁷ Marica Lihtenvalner.

²⁸ Status animarum Župnije Sv. Bolfenka od 1870 do 1930. leta, hrani knjižnica Minoritskega samostana na Ptujju.

Karel Borko	Marija Koroša	32	91
Matija Šalamun	Štefan Križanič	36	83
Franc Kočevar	Franc Pesrl	37	25
Jakob Herg	Ignac Smodič	39	27
Jakob Zadravec	Vinko Kosič	40	28
Franc Štampar	Alojz Lukman	46	34
Franc Črnčič	Matevž Smodič	47	89
Matilda Podgorelec	Bolfenk Perc	50	92
Josip Tomažič	Ignac Halec	54	40
Ignac Kerman	Marija Kristovič	55	82
dediči Kodolitsch	Jakob Sovič	56	50
dediči Šinko	Štefan Močnik	57	41
Franc Jureš	Jožef Levanič	58	42
Vincenc Janežič	Mihael Pokrivač	59	43
Ivan Borko	Jakob Marinič	61	45
križniška uprava	Anton Lukman	65	49
Ijutomerska župnija	Franc Bohinec	66	54
dediči Kodolitsch	Andrej Horvat	67	51
dediči Kodolitsch	Martin Ljubetič	68	52
dediči Kodolitsch	Matija Fajfar	53	69
dediči Kodolitsch	Jurij Cmager	55	70
dediči Kodolitsch	Jožef Novak	56	71
križniška uprava	Ignac Krš	58	72
Franc Šoštarič, Martin Vitan, Roza Zadravec	Julijana Škripec	59	73
križniško (muretinsko)	Jakob Damiš, Ciril Orešnik	60	74
Jože, Amalija Breznik; Ludvik Kofler	Mihajl Lukman	61	75
cerkev Središče	Milko Vrbancič	69	85
Peter Polman, Alojz Sever	Rudolf Škripec	70	87
Jože, Amalija Breznik; Ludvik Kofler	Franc Toplak	73	91
Anton Štefanec; Jože, Amalija Breznik	Marija Kosič	80	94
Ana Špešič	Andrej Smodič	100	

GOMILA

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Martin Kreft	Marija Koroša	3	3
Občina Ljutomer	Anton Lihtenvalner	10	12
Jožef Kovačič – Strah	Marija Lihtenvalner	10	11
Matija Ozmec, Jožef Kolbl, Jožef Tomažič	Martin Grica, Vinc Tušek	6	12
Wurmbrand – ormoško	Ivan Kolarič, Franc Grmič, Franc Lihtenvalner	8	13
Wurmbrand – ormoško; šafar: Franc Klanfar; viničarija in gosposka hiša – zid	Marija Fajfar, Ivan Domanjko, Franc Šandor	9	
Občina Ljutomer	Anton Lihtenvalner, Feliks Novak, Ivan in Franc Pevec	12	10
Wurmbrand	Ivan Fekonja, Janez Mihorič	9	14
Wurmbrand	Franc Vršič, Jakob Marinič, Pavel Strniša, Blaž Uršič	3	15
križniško	Andrej in Marija Korošec	2	17

GOMILA

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Franc Sršen	Anton Fajfar, Franc Šandor, Martin Ljubetič	29	18
Franc Sršen	Neža Pevec, Franc Vršič, Albert Nemec	3	15
Franc Puconja	Mihael Lihtenvalner, Martin Meznarič	28	21
Matilda Zadravec, Farkaš	Bolfenk Lihtenvalner, Franc Kovačič, Franc Štrman	26	22
Mihael Zadravec, Mihal Bratuša, Marko Cajnko	Jožef Pevec, Terezija Šulek, Andrej Smodič	27	23
Jožef Vaupotič	Fridrih Lebar, Ferdinand Šulek, Franc Pevec	24	26
Občina Ljutomer	Andrej Smodič, Vinc Kosič, Franc Vršič	23	27
Mihael Belec, Postružnik; viničarija pod žlakom	Anton Pajek, Franc Štrman, Karl Lebar	33	28
Jakob Vaupotič	Jakob Vogrinec, Janez Vogrinec, Franc in Matej Lebar	21	29
Friderik Zidarič, Roza Kuharič - Rajhthamer	Franc in Matej Lebar, Jakob in Janez Vogrinec	36	31
Marko Cajnko, Ludvik Kolbl, Viktor Kranjc	Jožef Pevec, Peter Kovačič, Marija Lebar, Franc Štrman	38	33
Dečko, Mlinarič	Franc Šandor	37	32
Marija Lukovnjak, Martin Avar	Jožef Pevec, Matej Jerebič, Andrej Smodič	41	34

GOMILA

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Franc Lubi	Franc Jerebič, Jožef Pevec	43	37
Marija Črnčič, Anton Koroša	Alojzija Rakuša	45	38
Ivan Herman, Vargazon (Novačjak)	Andrej Habjanič, Jurij Lihtenvalner	44	34
Rihard Klamer, Adolf Schrankl	Matija Rakuša, Ivan Pevec	46	41
Salezijanci – Veržej	Anton Hedžet, Jakob Zorec	48	42
Alojz Donaj, Ivan Slavič	Pavel Ivanuša, Andrej Ivanuša	17	43
Peter Puklavec	Franc Grmič, Peter Kovačič, Franc Ozmec	49	44
Jožef Karba, Franc Sagaj	Lovrenc Pevec, Andrej Smodič, Karl Hedžet, Martin Habjanič	53	48
Alojz Križan, Ivan Erjavec, Jožef Žitek	Jožef Rubin, Pavel Nemec, Jožef Habjanič	35	50
Mihael Kovačič, Franc Slavič	Vinc Šandor, Anton Slana	28	51
Jožef Kovačič	Mihael Lihtenvalner, Karol Ribič	8	52
Matija Tomažič (na Krženjci)	Matija Jerebič, Franc Kozar	5	57
Wurmbrand	Treza Šulek	9	14

Opomba: Kot viničarji se za Gomilo, brez navedbe pri katerem lastniku, omenjajo še: Mihael Šek, Štefan Škrget in Jožef Masten.

JASTREBCI

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Anton Haložan	Ivan Vogrinec, Treza Vrbančič	2	66
Robert Košar	Jožef Pintarič, Marija Lukman	4	42
župna nadarbina Sv. Bolfenk	Peter Lukman, Štefan Lukman	9	57
Anton Podgorelec (vinograd Gomilica)	Jožef Stupar	5	41
Anton Novak	Martin Pevec	14	33
Robert Košar	Marija Lukman (Rubin), Jožef Prapotnik	16	39

Franc Mravljak (?)		17	35
Jakob Zabavnik (Ciganija)	Peter Lukman, Ivan Cmager	39	31
Anton Kerenčič, Ciril Zabavnik	Helena Rubin, Jožef Prapotnik	46	26
Jožef (Tomaž) Štampar	Alojz Orešnik	53	64
Franc Kolbl	Ivan Murat	66	24

VODRANCI

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Matija Polman	Mihael Kozar	19	
Alojz Zadavec	Mihael Kozar	20	
Matija Volaj	Ivan Ivanuša, Anton Vogrinec	23	
Ivan Plohl	Jakob Sever	24	
	Angela Kozar		
Anton Tkalec, Jakob Klemenčič	Franc Cmager	51	
Franc Štampar	Matija Valpot	52	
Matija Volaj	Tomaž Kovačič	55	
Franc Flegerič	Andrej Tušek	67	

LAČAVES

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Ludvik Kofler, Štamberger	Ignac Medik, Franc Vršič	20	
Karel Mikl	Peter Vrbancič	10	
križniško, Robert Košar	Ignac Prapotnik, Ludvik Prapotnik	17	16
Jožef Lukačič, Ivan Jakob	Ivan Kovačič, Peter Kos	21	19
Tomažič	Franc Kos, Mihael Novak	23	26
Franc Žnidarič	Franc Škrget	25	27 (28)
Admontski samostan, Habt	Marija Medik, Matija Kraus	28	32
Ana Vrabl, Jožef Tomažič	Franc Pilaj	40	49
Filip Simonič	Ivan Kos	31	
Andrej Lukman	Andrej Cimerman	42	38
Anton Gran	Franc Novak, Janez Vogrinec	44	22
Martin Dogša	Karel Novak, Alojz Kos	45	36
Ivan Štampar	Treza Lihtenvalner, Franc Medik	46	38

VITAN

lastnik hiše, vinograda	viničar	nova h. št.	stara h. št.
Matija Polman	Mihael Kozar	19	
Andrej Zadavec	Mihael Kozar	20	
Matija Volaj	Ivan Ivanuša, Anton Vogrinec	22	
Ivan Plohl	Angela Kozar	24	
Martin, Marija Tušek	Jurij Dragoner, Anton Kozar	47	
Anton Tkalec, Jakob Klemenčič	Franc Cmager	51	
Franc Štampar	Matija Valpot, Martin Pevec	52	
Matija Volaj	Tomaž Kovačič, Franc Grlica	55	
Franc Flegerič	Andrej Tušek	67	

V. Kogovski viničarji leta 1953 – pred odpravo viničarskih odnosov

Po podatkih Občinskega ljudskega odbora Kog, je imelo pred dokončno odpravo viničarskih odnosov status viničarja 51 domačinov. Podatek se nanaša samo na viničarje, ki so imeli ta status pri zasebnih lastnikih vinogradov.

Poročilo zaradi zanimivosti njegove vsebine navajam dobesedno, v obliki, kot je v tipkopisu.

1. Štefan Lukman

Obdeluje vinograd Školiber Antona iz Grab. Družina šteje štiri člane, od katerih so za delo sposobni trije. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,80 ha, druge zemlje ne obdeluje.

Deputatne njive ima viničar 0,52 ha in 0,20 ha travnika. Za deputatno njivo in za hišo, da lastniku letno 54 težakov. Stanovanje je primerno. Pri tem delodajalcu je zaposlen povprečno 80 dni na leto. Dnevno delajo od 8 do 10 ur, če je potrebno tudi več ur na dan. Dnevni zaslužek je 100 din. Delodajalec mu plača težake takoj, ko je delo končano. Drugega vinograda ne obdelujejo, pač pa morajo odslužiti voznike, ki mu obdelujejo deputatno zemljo. Za enega orača, da dnevno 5 težakov. Delavne pogodbe nima in je delodajalec kljub zahtevi viničarja noče skleniti. Socialno ni zavarovan. Vinograd ni bil v KDZ.

2. Terezija Rakovec

Obdeluje vinograd Raušl Franca iz Obreža. Družinska člana viničarke sta dva, pri tem je en član sposoben za delo. En član je zaposlen v Radljah v krajevni delavnici ter zasluži mesečno do 7.000 din. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,50 ha, pri tem pa druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive nima, ima samo vrt. Stanovanje je zelo slabo in hiša se ruši, ker je lastnik noče popraviti. Letno ima pri tem delodajalcu približno 45 težakov, kar pa se vse zaračuna za stanovanje in malenkost veta (0,02 ha). Dnevno dela od 8 do 10 ur, če je potrebno, pa tudi dalj časa. Ker z delodajalcem nimata ob koncu leta obračuna, ne ve, kdo je komu kaj dolžan. Vsako leto dobi od delodajalca enega prašiča, pri njem ima tudi tri rede krompirja. Obdeluje še vinograd Branka Dogša iz Grab, ki meri 0,40 ha. Ta posestnik ji vse plača v gotovini – dnevni zaslužek je 150 din, pri tem ji ne ostane dolžan. Delovne pogodbe nima, socialno ni zavarovana. Vinograd ni bil v KDZ.

3. Štefan Lukman

Obdeluje vinograd Mihelič Ivana iz Vukovara. Družina šteje štiri člane, za delo sta sposobna dva člana, nesposobni za delo pa so trije člani. Eden od teh članov je zaposlen v krajevni čevljarški delavnici Vinski vrhovi, mesečno zasluži od 3.900 do 4.000 din. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,99 ha. Druge zemlje ne obdeluje.

Deputatne njive ima 0,10 ha in 0,25 ha travnika. Za to deputatno zemljo da delodajalcu 17 težakov. Stanovanje je primerno ter za njega ne plačuje najemnine. Letno ima ta družina pri tem delodajalcu okrog 70 težakov, ostale dneve pa hodi na delo k kmetom, kjer dobi krompir in drugi živež. Dnevno delo je od 8 do 10 ur. Dnevno zasluži pri tem delodajalcu 150 din. Težake dobi plačane takoj, ko je delo končano. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v KDZ.

4. Alojz Novak

Obdeluje vinograd Sakelšek Otilije iz Grab. Skupno so štirje družinski člani, od teh sta dva sposobna za delo, dva pa nesposobna. Vinograd, katerega obdeluje, meri 1,70 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive ima 0,12 ha. Za to zemljo ne plača najemnine. Stanovanje je dobro in brezplačno. Letno napravi pri tem delodajalcu okrog 150 težakov. Dnevni zaslužek je 150 din. Delodajalec mu nekaj težakov plača takoj, nekaj pa v jeseni. Obdeluje še vinograd Marčec Franca iz Središča. Ta vinograd meri 0,45 ha. Lastnik mu plačuje težake sproti, pri tem mu nič ne dolguje. Dnevno dela pri njem od 8 do 10 ur, ter zasluži 150 din. Nadalje dela še v vinogradu Šalamun Franca iz Obreža. Vinograd meri 0,43 ha. V tem vinogradu dela ter za to delo dobi koruzo in krompir, katerega mu gospodar redno vsako jesen dostavlja na dom. Delavne pogodbe nima z nobenim od delodajalcev. Socialno ni zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

5. Srečko in Veronika Čurin

Obdelujeta vinograd Kiselicki Otilije iz Argentine, oskrbnik pa je Orešnik Peter.

Družinskih članov je 5, od teh je za delo sposoben samo en član. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,20 ha, druge zemlje

ne obdeluje. Deputatne njive ima 0,38 ha in 0,81 ha travnika. Za to deputatno zemljo da letno 15 težakov. Stanovanje je potrebno popravila, drugače je primerno. Za stanovanje ne plačuje najemnine. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 40 težakov. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 200 din. Težake, kar jih ima pri tem delodajalcu, dobi plačane v jeseni. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

6. Janez Lukman

Obdeluje vinograd Novak Andreja iz Vodrancev. Družinska člana sta dva, ki sta oba sposobna za delo in sta brez otrok. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,50 ha. Deputatne zemlje nima. Stanovanje je primerno ter mesečno plačuje 50 din (odsluži z delom). Koliko težakov bo napravil pri tem delodajalcu letno, še v naprej ne ve, ker se je v to viničarijo vselil lansko leto, do sedaj je imel pri njem 25 težakov. Dnevni zaslužek je 150 din. Težake dobi plačane takoj, ko je delo končano. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Obdeluje še vinograd Škrget Franca iz Središča v izmeri 0,30 ha. Ta posestnik mu plačuje dnevnic v višini 150 din ter plača takoj, ko je delo končano. Delovne pogodbe nima z nobenim od delodajalcev ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

7. Viljem Lihtenvalner

Obdeluje vinograd Šalamun Matija iz Obreža. Družinski člani so trije, od teh sta za delo sposobna dva člana. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,39 ha. Druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne njive ima 7 arov ter mu za to zemljo in za stanovanje da 10 težakov. Stanovanje je bolj slabo, nizko, vendar še za zdaj dobro, ko je v družini še malo članov. Pri tem delodajalcu napravi letno vsa družina okrog 30 težakov. Dnevno delajo 10 ur. Dnevni zaslužek je 150 din. Delodajalec mu na zaslužku nič ne dolguje. Drugega vinograda ne obdeluje, pač pa hodi na delo VOZ Kerenčič Kog, ker je žena glavarja družine članica VOZ. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

8. Jožef Ročkar

Lastnik vinograda je Tomljenovič Marica, stanujoča Vratišinec. Družinska člana sta dva, oba za delo sposobna, sta brez otrok. Vinograd meri 0,31 ha, druge zemlje njej ne obdeluje. Deputatne njive ima 0,11 ha, za to zemljo in za stanovanje ji da letno 25 težakov. Stanovanje je bolj slabo, nizko, staro brez kleti. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 30 težakov, ostalo hodi na delo drugam. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 130 din. Delodajalec mu dolguje 3 težake, ker mu istih ni plačal, ter dolguje mu 500 din za drva, ki jih je porabil pri žganjekuhi. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

9. Pavel Dvorščak

Lastnik vinograda je Poje Franc iz Čakovca. Število družinskih članov viničarja je pet, od teh sta za delo sposobna dva člana družine. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 2,80 ha. Obdeluje še 0,10 ha njive in 0,50 ha sadonosnika. Deputatne njive ima 0,30 ha in 0,25 ha travnika. Za njivo mu da letno 10 težakov, za travo, ki jo dobi iz travnika, pa mu da gnoj. Stanovanje je primerno. Najemnine za stanovanje ne plača. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 250 težakov. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je različen in to od 150 do 140 in od 120 do 100 din, odvisno od tega, kakšno je delo. Če dela viničar z ostalimi delavci, dobi plačano sproti, za ostala dela pa ima obračun v jeseni. Za nadurno delo ne dobi nobene plače ter ima nadurnega dela okrog 10 težakov. Delodajalec mu dolguje iz lanskega leta še 2 težaka. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

10. Ludvik Prapotnik

Lastnik vinograda je Bratuša Franc iz Obreža. Število družinskih članov viničarja so trije, za delo sposobna sta dva. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,46 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje je bolj slabo, vlažno. Najemnine za stanovanje ne plača. V vinogradu in na gospodarjevem polju ima letno okrog 100 težakov. Ostale dneve hodi delat drugam. Dnevno delo je nedoločeno, ko je žetva, dela viničar pri njem noč in dan. Plačila za delo ne dobi v gotovini, v jeseni je dobil okrog 900 kg krompirja in okrog 30 kg koruze. Če izračunamo teže, ki jih je imel viničar pri njem in vrednost živeža, kar mu je delodajalec dal, ugotovimo, da mu delodajalec dolguje še na zaslužku okrog 4.000 din. Viničar še dobi od njega drva. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

11. Karl Habjanič

Lastnik vinograda je Kuharič Kostja Lovro iz Ljutomera. Družina viničarja šteje šest članov, od teh so za delo sposobni trije člani. Vinograd, katerega obdeluje, meri 2,19 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive ima 0,30 ha, travnika oziroma sadovnjaka, iz katerega dobi krmo v izmeri 1 ha. Za deputatno zemljo ne plača najemnine, pač pa prostovoljno da sam kakega težaka. Stanovanje je slabo in neprimerno. Najemnine za stanovanje ne plačuje. Letno napravi vsa družina pri tem delodajalcu okrog 320 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 12 din na uro. Delodajalec plača dnevnic tako, ko je delo končano. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

12. Frančiška Novak

Lastnik vinograda je Borko Karl iz Obreža. Družinski člani viničarja so trije, od tega sta za delo sposobna dva člana. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,52 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive ima 0,38 ha. Za to zemljo in za stanovanje da letno 26 težakov najemnine. Stanovanje ima primerno. Letno ima pri tem delodajalcu vsa družina 50 težakov. Dnevno delo je od 8 do 10 ur, včasih tudi več. Delavcev ne plača v gotovini, pač pa da za delo malega pujska in drugi živež. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

13. Karl Hedžet

Lastnik vinograda je Sagaj Franc iz Noršincev. Družinskih članov viničarja je devet, od tega so trije člani sposobni za delo. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,63 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive nima, pač pa ima vrt v izmeri 7 arov. Za to zemljo mu da letno 5 težakov. Stanovanje ima slabo in premajhno, tako da nekaj družinskih članov prenočuje v kleti. Letno imajo pri tem delodajalcu okrog 110 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 150 din. Delodajalec mu na zaslužku nič ne dolguje ter mu težake sproti plačuje. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd je bil do leta 1952 v zadrugi. Glavar družine je še član VOZ Kerenčič Kog.

14. Andrej Ivanuša

Lastnik vinograda je Dunaj Alojz iz Lukavcev. Število družinskih članov viničarja je osem, od tega so trije sposobni za delo, dva člana sta nesposobna za delo. En član je zaposlen na ciglani v Ljutomeru, ter zasluži mesečno do 4.000 din. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 1,60 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive ima 1,60 ha in in 0,50 ha travnika. Za to deputatno zemljo je od leta 1945 in do leta 1948, ko še ni bil vinograd v zadrugi, plačeval 2.660 din letne najemnine. Stanovanje ima brezplačno ter primerno. Letno ima vsa družina pri tem delodajalcu okrog 100 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur, včasih tudi več. Kakšen bo dnevni zaslužek, še se z lastnikom nista dogovorila, ker je bil vinograd do zdaj v zadrugi, z lastnikom pa še nista sklenila pogodbe. Drugih vinogradov ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd je bil v KOZ Lukavci. Viničar je izstopil iz zadruge, zato, ker je izstopil delodajalec.

15. Marija Šterman

Lastnik vinograda je Belec Fridrih iz Lukavcev. Družinski člani viničarke so štirje, od teh je za delo sposoben samo en član. Vinograd, ki ga obdeluje meri 0,53 ha. Delat hodi tudi k lastniku na dom v Lukavce. Deputatne njive nima, pač pa ima 0,05 ha vrta. Za to zemljo ne plača nič najemnine. Stanovanje ima brezplačno. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 70 težakov. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 150 din. Dnevnic dobi plačane sproti. Obdeluje še 0,40 ha vinograda v VOZ Kerenčič Kog ter ima tam 0,25 ha deputatne zemlje. Z obračunom se v zadrugi strinja. Z delodajalcem nima delovno pogodbe ter ni socialno zavarovana. Vinograd je bil v KDZ.

16. Janez Pokrivač

Lastnik vinograda je Borko Karl iz Obreža. Družina šteje štiri člane, od tega sta dva sposobna za delo. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,53 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive nima, ima samo grede, ki merijo približno 5 arov. Stanovanje je primerno. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 70 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur. Na delo hodi tudi drugam. Delodajalec ne plača težakov v gotovini, pač pa mu da za to malega pujska in živež (krompir, koruzo).

Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

17. Marija Valpot

Lastnik vinograda je Lukman Franc iz Huma. Družina viničarja šteje tri člane, od tega je za delo sposoben samo en član. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,30 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje je primerno. Za stanovanje ne plača najemnine. Letno napravi pri tem delodajalcu okrog 25 težakov. Ostale dneve hodi na delo h kmetom, kjer dobi koruzo in krompir. Dnevno dela od 8 do 10 ur, včasih pa tudi več. Delodajalec ji težakov ne plača v gotovini, za to delo ji da malega pujska, krompir in koruzo. Obračun napravita ob koncu leta. Na zaslužku ji nič ne dolguje. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovana. Vinograd ni bil v zadrugi.

18. Karl Pevec

Lastnik vinograda je Novak Andrej iz Vodrancev. Družinski člani viničarja so štirje, od teh sta za delo sposobna dva člana, eden od članov pa je nesposoben.

En član se nahaja v Mariboru ter zasluži mesečno do 7.500 din. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,70 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive ima 15 arov, košenine 40 arov, zraven tega dobi še koruzo in 2 prašiča, stara po 6 tednov ter za vse to da še 60 težakov, tu je všteta še najemnina za stanovanje. Stanovanje je primerno. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 130 težakov. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 150 din. Delodajalec mu ničesar ne dolguje. Elektrike v stanovanju nima, ker mu je ni dal narediti lastnik. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbo ima ter je socialno zavarovan, ne od lastnika, pač pa kot upokojenec. Vinograd ni bil v zadrugi.

19. Franc Kovačič

Lastnik vinograda je Žnidarič Franc, Jakob iz Središča. Družina šteje štiri člane, od teh sta za delo sposobna dva člana. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,50 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive nima, ima samo grede v izmeri 0,05 ha. Najemnino za to zemljo in za stanovanje da skupno, kar znaša 8 težakov na leto. Stanovanje ima primerno. Letno napravi pri tem delodajalcu okrog 110 težakov, ker hodi na delo tudi na njegov dom v Središče. Dnevno delajo od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 150 din. Delodajalec mu dolguje okrog 2.000 din na zaslužku. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavno pogodbo ima, ampak socialno ni zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

20. Ivan Murota

Lastnik vinograda je Jakl Franc iz Središča. Družinska člana sta dva, ter oba slabo sposobna za delo. Vinograd, ki ga obdelujeta, meri 0,74 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive nima, ima samo grede v izmeri 5 arov. Viničar še ne ve, koliko bo plačal najemnine za to zemljo in za stanovanje, ker se je pred kratkim vselil v to viničarijo in še ni z delodajalcem naredil pogodbe. Stanovanje ima dobro. Na vprašanje, koliko težakov bo imel letno pri tem delodajalcu, ne ve odgovoriti, ker se je meseca decembra vselil v to stanovanje. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

21. Bolfenk Lukman

Lastnik vinograda je Dečko Anton iz Središča. Družina viničarja šteje pet članov od teh sta za delo sposobna dva člana. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,71 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Koliko bo imel deputatne njive, še ne ve, ker se je v mesecu decembru vselil v to viničarijo in še z lastnikom ni sklenil pogodbe. Stanovanje je primerno. Najemnino za stanovanje in za travo, ki jo bo dobil iz sadovnjaka, mora dati letno 13 težakov. Koliko težakov bo imel letno pri tem delodajalcu, ne ve odgovoriti. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

Imenovana sta bila do meseca decembra, skupno s svojimi starši viničarji Košar Ane, lastnice tega vinograda, ki jim je izplačala ves zaslužek, tako da jim nič več ne dolguje.

22. Ivan Perc

Lastnik vinograda je Lukman Anton iz Vodrancev. Družina šteje tri člane, od teh članov sta dva sposobna za delo. Vinograd, ki ga obdelujeta, meri 0,82 ha. Druge zemlje lastniku ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje je

primerno. Najemnino za stanovanje plačuje letno oziroma do 7 težakov. Vsa družina ima letno pri tem delodajalcu okrog 70 težakov. Na delo hodi tudi k drugim kmetom. Dnevno dela pri tem delodajalcu od 8 do 10 ur, včasih pa tudi več. Dnevni zaslužek je 150 din. Delodajalec težakov ne plačuje sproti, če potrebujejo, jim da na račun, ostalo jim plača ob novem letu. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

23. Maks Pintarič

Lastnik vinograda je Jurkovič Martin iz Vodrancev. Družina šteje pet članov od teh sta za delo sposobna dva člana, nesposobni so trije člani. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,46 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje nima, ima samo 3 are zemlje, kjer ima grede. Za to deputatno zemljo ne plača nič najemnine. Za stanovanje ne plača najemnine. Stanovanje je primerno. Letno ima pri tem delodajalcu do 70 težakov. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek znaša 150 din. Delodajalec mu na zaslužku nič ne dolguje. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima. Socialno je zavarovana vsa družina, toda ne od strani lastnika vinograda, pač pa od strani podjetja Nafta-Dolnja Lendava, kjer je glavar družine zaposlen. Vinograd ni bil v zadrugi.

24. Marija Prapotnik

Lastnik vinograda je Znidarič Franc iz Obreža. Družinski člani so trije. Za delo so sposobni vsi člani. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,37 ha. Druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje ima 2 ara. Najemnino za to zemljo in za hišo plača mesečno 150 din. Stanovanje je primerno. Pri tem delodajalcu imajo letno okrog 50 težakov. Ostale dneve hodijo na delo k kmetom. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek je 130 din. Delodajalec nič ne dolguje na zaslužku. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima. Viničar ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil v zadrugi.

25. Uršula Cmager

Lastnik vinograda je Dogša Jakob iz Središča ob Dravi. Viničarka je sama, brez svojcev in torej nima družine. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,68 ha. Razen vinograda ne obdeluje druge zemlje lastniku. Viničarka koristi 10 arov orne zemlje in 10 arov travnika. Kot protivednost za deputatno zemljo da viničarka par težakov, nima pa predpisano, koliko mora dati. Stanovanje je primerno in ga ima brezplačno. Letno napravi pri tem delodajalcu cca 50 delovnih dni, katere ji lastnik redno plačuje po ceni kakor ostali delodajalci. Razen pri omenjenem lastniku ni vzela v splošno obdelavo nobenega vinograda niti druge zemlje. Z delodajalcem ni sklenila delovne pogodbe ter ni socialno zavarovana. Lastnik vinograda ni vložil v KDZ. Pripominjamo, da lastnik Dogša Jakob ne tretira Cmager Uršule kot viničarke, ker ni samostojno sposobna opravljati vinogradniških del in ker je za to tudi fizično nesposobna. Lastnik izjavlja, da ji je leta 1945 iz vljudnosti dovolil še stanovati v njegovi hiši.

26. Franc Peserl

Lastnik vinograda je Ivanuša Mihael iz Šalovcev. Viničar ima dva družinska člana, ki sta le delno zmožna za delo. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,70 ha, druge zemlje ne obdeluje. Ima 0,25 ha deputatne zemlje, njive, za katero da letno 30 težakov od tega 7 VDZ Kerencič, ker je del te deputatne zemlje v upravi omenjene zadruge. Stanovanje je slabše, najemnino za stanovanje ne plačuje. Pri tem delodajalcu dela letno 40 dni. Delovni čas je normalen. Z gospodarjem že tri leta ni imel obračuna, smatra pa da mu lastnik vinograda dolguje. Dela, ki ga opravi v vinogradu preko tistih 23 dni, ki jih da za deputat, sploh ne dobi plačanega. Razen vinograda, ki ga omenjamo, ne obdeluje nobene druge zemlje. Delovne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil vložil v zadrugo, pač pa je bil del tega zaplenjen. Pripominjamo, da je Peserl Franc potem, ko je dal to izjavo, ponovno izjavil, da ni viničar, pač pa da je najemnik.

27. Marija Hažič

Lastnik vinograda je Rajšp Anica iz Gomile. Viničar ima tri družinske člane ter je za delo sposoben le en član družine. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,43 ha in druge zemlje ne obdeluje. Ima 0,25 ha deputatne zemlje – njiva, za kar da letno par težakov. Stanovanje ima primerno, najemnino za stanovanje ne plačuje. Pri tem delodajalcu ima letno do 30 težakov. Delodajalec nekaj težakov plača v gotovini, a za ostalo ji da živež in kurivo. Delovni čas je normalen, od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek pri tem delodajalcu je 150 din. Na zaslužku ji delodajalec ne dolguje. Delovne pogodbe z

delodajalcem ni sklenila. Viničarka od strani delodajalca ni zavarovana, lastnik vinograda ni vložil v zadrugo.

28. Ana Horvat

Lastnik vinograda Slavič Stanko – Babič Slavko iz Cvena. Viničar ima dva družinska člana, od teh je en sposoben za delo. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,24 ha in druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje ima bolj slabo ter ne plačuje najemnine. Pri tem delodajalcu dela letno okrog 50 dni. Delovni čas je normalen. Dnevni zaslužek je 100 din. Na zaslužku ji delodajalec ne dolguje. Razen vinograda, ki ga omenjamo, ne obdeluje nobene druge zemlje. Delavne pogodbe z delodajalcem ni sklenila. Socialno ni zavarovana. Vinograd je bil vložen v zadrugo. Viničar je izstopil iz zadruge zato, ker je izstopil delodajalec.

29. Marija Kraus

Lastnik vinograda Kojc Martin iz Središča ob Dravi. Družina viničarke šteje štiri člane, od teh so trije sposobni za delo. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 1,70 ha ter druge zemlje ne obdeluje. Ima 28 arov deputatne njive in 8 arov travnika, za kar mu da letno 15 težakov. Stanovanje ima primerno in za njega ne plača najemnine. Delovni čas je normalen od 8 do 10 ur, včasih tudi več. Dnevni zaslužek je 120 din. Pri tem delodajalcu ima vsa družina letno okrog 230 težakov. Razen vinograda, ki ga omenjamo, ne obdeluje nobene zemlje. Delavne pogodbe nima. Socialno niso zavarovani od strani delodajalca. Lastnik vinograda ni vložil v zadrugo.

30. Marija Salajster

Lastnik vinograda je Borko Ivan iz Obreža. Družina viničarke šteje pet članov, od teh je za delo sposoben le en član. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,75 ha in druge zemlje ne obdeluje. Ima 2 ara deputatne zemlje (grede), za katero ne plača najemnine. Stanovanje je slabo, nehigienično, premalo za tako družino. Najemnine za stanovanje ne plačuje. Koliko težakov bo imela pri tem delodajalcu letno ne ve, ker se je v to viničarijo vselila letošnjo leto. Drugih vinogradov ne obdeluje zraven tega, ki ga omenjamo. Delavne pogodbe z delodajalcem ni sklenila. Socialno ni zavarovana. Vinograda delodajalec ni vložil v zadrugo.

31. Franc Petek

Lastnik vinograda je Zorjan Ivan iz Loperšic. Družina viničarja šteje pet članov, od teh so za delo sposobni trije. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,31 ha in druge zemlje ne obdeluje. Deputatne njive nima, pač pa ima košček zemlje, kjer ima grede, kar meri 1 ar. Stanovanje viničarja je primerno in brezplačno. Vsa družina ima pri tem delodajalcu letno okrog 40 težakov. Delovni čas je normalen. Dnevni zaslužek pri tem delodajalcu je 150 din. Težake dobi plačane ter mu delodajalec ne dolguje. Zraven tega vinograda, ki ga omenjamo, obdeluje še vinograd Sever Julijane iz Vitana v izmeri 0,30 arov. Ta posestnica mu težakov ne plača v gotovini, da mu za to delo krompir in koruzo. Delovne pogodbe nima z nobenim delodajalcem. Socialno niso zavarovani. Delodajalec vinograda ni vložil v zadrugo.

32. Martin Prapotnik

Lastnik vinograda je Novak Julijana iz Središča. Družina viničarja šteje pet članov, od teh sta za delo sposobna dva člana. Glavar družine je zaposlen na državni cesti kot cestni delavec ter zasluži mesečno 6.300 din. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,70 ha in druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje ima samo 4 are, za kar ne plačuje najemnine. Stanovanje ima bolj slabo, letno plača 4 težake.

Pri tem delodajalcu ima letno 25 težakov. Dnevni zaslužek pri tem delodajalcu je 120 do 150 din ter dobi težake plačane takoj, ko je delo končano. Drugih vinogradov ne obdeluje. Delovne pogodbe nima ter niso socialno zavarovani od strani delodajalca, pač pa so zavarovani pri cestnem podjetju. Lastnik vinograda ni vložil v zadrugo.

33. Martin Lebar

Lastnik vinograda je Šonaja Franc iz Veržaja. Družina šteje dva člana – »starčka«, ki nista za delo sposobna. Vinograd, katerega obdelujeta, meri 0,57 ha, ter druge zemlje delodajalcu ne obdelujeta. Deputatne zemlje nimata. Stanovanje imata slabo in za tega plačata oziroma data letno 24 težakov. Letno imata pri tem delodajalcu 27 do 30 težakov. Težake dobijo plačane sproti. Razen vinograda, ki ga omenjamo, ne obdeluje nobene druge zemlje. Delovne pogodbe z delodajalcem nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

34. Štefan Škrget

Lastnik vinograda je Kolbl Franc iz Vitana. Družina viničarja šteje šest članov, od teh so za delo sposobni trije člani. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,45 ha in razen vinograda ne obdeluje nobene zemlje delodajalcu. Deputatne njive nima, ima le vrt, ki meri 2 ara in za njega ne plačuje najemnine. Stanovanje ima primerno in ne plača zanj najemnine. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 25 težakov, ostale dneve pa hodi na delo k drugim kmetom. Pri tem delodajalcu dobi težake plačane po 150 din, in to takoj, ko je delo končano. Drugih vinogradov ne obdeluje. Delavne pogodbe z delodajalcem nima ter socialno ni zavarovan. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

35. Franc Jerebič

Lastnik vinograda je Zadavec Ludvik iz Miklavža. Družina viničarja šteje osem članov in so od teh za delo sposobni štirje člani. Glavar družine je zaposlen v rudniku Presika in zasluži mesečno okrog 6.000 din. Vinograd, katerega obdelujejo, meri 0,55 ha ter druge zemlje delodajalcu ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje ima primerno in brezplačno. Pri tem delodajalcu ima vsa družina letno do 70 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur in je dnevni zaslužek 150 din. Na zaslužku jim delodajalec ne dolguje. Delavni pogodbe z delodajalcem ni sklenil. Socialno so zavarovani: glavar družine in štirje otroci pri »Rudnik Presika«. Vinograd lastnika je bil vložen v zadrugo. Viničar izstopa iz zadruga zato ker izstopa lastnik.

36. Ivana Novak

Lastnik vinograda je Kunst Andrej iz Obreža. Družinski član je le eden in še ta slabo sposoben za delo. To je viničarka, ki dobiva starosno pokojnino in je na stanovanju v hiši tega lastnika in mu za to obdeluje vinograd. Vinograd, ki ga obdeluje meri 0,36 ha. Druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Za stanovanje mu da letno okrog 10 težakov. Stanovanje je slabo, nehigienično, staro. Letno ima pri tem delodajalcu do 20 težakov, všteti so tudi oni težaki, ki jih da za stanovanje. Dnevno dela od 8 do 10 ur in je dnevni zaslužek 120 din. Težake, kolikor jih ima, ji delodajalec plača takoj. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima z delodajalcem. Socialno ni zavarovan od strani delodajalca. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

37. Matija Šulek

Lastnik vinograda je Sršen Marija iz Ljutomera. Družina viničarja šteje šest članov in so od teh trije sposobni za delo. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 1,85 ha. Ostale zemlje, ki jo isto obdeluje, je 85 arov travnika in 75 arov sadovnjaka. Deputatne njive in travnika ima viničar 92 arov ter za to deputatno zemljo ni dajal do sedaj nič najemnine, pač pa je plačeval za to ohišnico davek, ker je vinograd in vsa ta zemlja bila vložena v zadrugo Ljutomer. Stanovanje ima primerno in tudi za stanovanje do sedaj ni plačeval najemnine. Letno bi imela vsa družina pri tem delodajalcu okrog 500 težakov. Koliko bo dnevni zaslužek, se še ne ve, ker z delodajalcem ni sklenil pogodbe, ter ne ve, kako se bo to vse uredilo. Drugega vinograda ne obdeluje. Socialno ni zavarovan od strani delodajalca. Vinograd je bil vložen v zadrugo. Viničar izstopa iz zadruga zato, ker izstopa delodajalec in viničar ima namen ostati še nadalje v tej hiši.

38. Jožef Zorjan

Lastnik vinograda je Crnčič Jožef iz Središča. Družina šteje dva člana in oba slabo sposobna za delo. Vinograd, katerega obdelujeta, meri 0,28 ha ter druge zemlje delodajalcu ne obdelujeta. Deputatne zemlje ima samo: grede v izmeri 3 are ter za isto ne plača najemnine. Stanovanje ima primerno in brezplačno. Letno ima pri tem delodajalcu do 40 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek pri tem delodajalcu je 150 din. Na delo hodi tudi k drugim kmetovalcem. Težake dobi plačane sproti. Drugih vinogradov ne obdelujeta. Delavne pogodbe z delodajalcem nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

39. Nežka Valpot

Lastnik vinograda je Janežič Marija iz Vinskega Vrha. Družina viničarja šteje šest članov in od teh so za delo sposobni trije člani. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,54 ha ter druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje ima primerno in zanj ne plača najemnine. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 70 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur in jim je dnevni zaslužek 150 din. Delodajalec jim na zaslužku ne dolguje. Drugega vinograda ne obdelujejo. Delavne pogodbe nima. Socialno od strani delodajalca niso zavarovani. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

Viničarka je zadovoljna s svojim delodajalcem, ker jo pošteno nagradi za njeno delo.

40. Štefan Močnik

Lastnik vinograda je Kerman Viktor iz Štrigove. Družina viničarja šteje dva člana in oba za delo slabo sposobna. Glavar družine prejema starostno pokojnino in se po večini iz tega preživljava. Vinograd, ki ga obdelujeta, meri 0,26 ha ter druge zemlje njemu ne obdelujeta. Deputatne zemlje nima. Stanovanje je slabo, nehygienično in plača oziroma da letno zanj 5 težakov. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 30 težakov. Delodajalec mu težakov ne plača, da mu za ta zaslužek kako moko in kruh, tako da mu s tem ne poplača niti polovico njegovega zaslužka. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Delodajalec mu z gotovino poplača le težja dela. Drugega vinograda ne obdeluje. Delovne pogodbe nima. Socialno ni zavarovan od strani delodajalca. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

41. Ignac Medik

Lastnik vinograda je Kuster Katarina iz Loperšic. Družina šteje dva člana, oba nesposobna za delo. Glavar družine prejema starostno pokojnino in se iz tega preživljava. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,34 ha ter druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje ima primerno in plača zanj najemnino oziroma dela vso leto v vinogradu, ter nimata z delodajalcem obračuna; na jesen dobi za to delo nekaj koruze, krompirja in pšenico, tako da sam ne ve, kako delodajalec to obračuna. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 30 težakov. Dnevno dela od 8 do 10 ur. Drugega vinograda ne obdeluje. Socialno ni zavarovan od strani delodajalca. Vinograd ni bil vložen v zadrugo. Navedenega viničarja ne smatramo za viničarja, on je najemnik in se po večini preživlja iz starostne pokojnine, dela pa v vinogradu lažja dela, kolikor pač more.

42. Ivan Novak

Lastnik vinograda je Košar Ana iz Koga. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 6 ha. Druge zemlje njej ne obdeluje. Deputatne zemlje ima 50 arov in to njivo, zraven tega ima še sadovnjak, iz katerega dobiva krmo za živino, in isti meri 70 arov. Za to deputatno zemljo ne plača najemnine. Stanovanje je bolj slabo in zanj tudi ne plača najemnine. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 700 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur in je dnevni zaslužek 150 din. Težake dobi plačane ob koncu tedna. Razen vinograda, ki ga omenjamo, ne obdeluje nobene druge zemlje. Delavne pogodbe nima. Socialno ni zavarovan od strani delodajalca. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

43. Franc Pevec

Lastnik vinograda je Kelenc Ignac iz Hraščane. Družina šteje pet članov, od teh so za delo sposobni trije člani, za delo nesposobna sta dva člana. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,67 ha in druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne zemlje viničar nima. Stanovanje je slabo. Sedaj namreč stanujejo v kleti, ker delodajalec hišo preurejuje. Stanovanje ima brezplačno. Družina viničarja ima pri tem delodajalcu letno okrog 45 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur, včasih pa tudi več. Dnevni zaslužek je pri tem delodajalcu 150 din ter plača težake, takoj ko je delo končano. Razen tega vinograda, ki ga omenjamo, obdeluje še vinograd Rajter Jurija iz Trnovec v izmeri 0,47 ha in vinograd Šestan Antona isto iz Trnovec v izmeri 0,52 ha. Dnevni zaslužek pri teh delodajalcih je 150 din ter jim ti posestniki plačajo težake takoj, ko je delo opravljeno. Na zaslužku jim ne dolgujejo. Delavne pogodbe nima z nobenim delodajalcem. Socialno niso zavarovani. Vinogradi niso bili vloženi v zadrugo.

44. Alojz Lukman

Lastnik vinograda je Štampar Franc iz Središča. Družina viničarja šteje enajst članov in so od teh sposobni za delo le štirje člani. Od teh štirih članov je en član zaposlen v rudniku Presika. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 1,14 ha. Druge zemlje lastniku vinograda ne obdelujejo. Deputatne zemlje ima 90 arov in za isto plača oziroma da letno 23 težakov. Tu je tudi vračunana najemnina za stanovanje. Stanovanje ima primerno. Družina viničarja ima pri tem delodajalcu letno okrog 220 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur in je dnevni zaslužek 120 din, težja dela pa 150 din. Na zaslužku jim delodajalec ne dolguje ter jim težake plačuje sproti. Drugih vinogradov ne obdelujejo. Delavno pogodbo ima še iz prejšnjih let. Socialno niso zavarovani. Vinograd ni bil vložen v zadrugo. Pripominjamo še, da glavar dobiva starostno pokojnino.

45. Jožef Perc

Lastnik vinograda je Ivanuša Jurij iz Godenincev. Družina viničarja šteje šest članov in od teh so za delo sposobni trije člani. Od teh treh članov, ki so za delo sposobni, glavar družine je zaposlen pri podjetju »Nafta« Lendava ter zasluži mesečno do 9.000 din. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,61 ha. Deputatne zemlje ima samo 3 are. Za deputatno zemljo in za stanovanje ne plačuje najemnine. Stanovanje ima primerno. Vsa družina ima pri tem delodajalcu letno okrog 70 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur, včasih pa tudi več. Dnevni zaslužek je 150 din. Težake delodajalec ne plača v gotovini, ampak jim da na jesen drva, krompir, pujska in hrano za svinje (korenje) itd. Delavne pogodbe z delodajalcem nima. Socialno niso zavarovani od strani delodajalca, pač pa pri podjetju »Nafta« Lendava. Vinograda lastnik ni vložil v zadrugo.

46. Verona Meznarič

Lastnika vinograda sta Granda Ivan in Ana iz Zagreba. Družina viničarja šteje šest članov in so od teh sposobni za delo štirje člani družine. Vinograd, katerega obdeluje, meri 0,72 ha. Zraven vinograda druge zemlje ne obdeluje. Deputatne zemlje nima. Stanovanje ima primerno ter mesečno plača 100 din najemnine. Letno ima vsa družina pri tem delodajalcu okrog 80 težakov, ostale dneve hodijo na delo k drugim kmetom. Dnevni zaslužek je 150 din in delajo dnevno od 8 do 10 ur. Težake dobijo plačane takoj, ko je delo opravljeno. Delavne pogodbe nima. Socialno niso zavarovani. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

47. Alojzija Domajnko

Lastnik vinograda je Tkalec Anton iz Obreža. Družina viničarja šteje pet članov in sta od teh za delo sposobna le dva člana. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 1,46 ha. Druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne njive ima viničarka 15 arov in 33 arov sadovnjaka, iz katerega dobi krmo za živino. Za to deputatno zemljo da 15 težakov letno. Stanovanje ima brezplačno in primerno. Letno ima pri tem delodajalcu do 90 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur in jim je dnevni zaslužek 150 din. Težake jim plača takoj v gotovini, za ostalo jim pa da moko in drugi živež, kar jim primankuje. Na zaslužku jim ne dolguje. Delavne pogodbe nima ter niso socialno zavarovani. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

48. Ivan Medik

Lastnika vinograda sta Žitnjak Alojz in Sršan Elizabeta iz Varaždina. Družina viničarja šteje dva člana in oba sposobna za delo. Vinograd, ki ga obdelujeta, meri 0,57 ha. Druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne njive ima 14 arov ter za isto plača oziroma da letno 12 težakov. Stanovanje je primerno ter za njega da letno 5 težakov najemnine. Letno ima pri takih delodajalcih do 60 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur, včasih tudi več. Dnevni zaslužek je: lahka dela 160 din, težja dela 200 din. Težake plača takoj po končanem delu ter mu na zaslužku ne dolgujejo. Obdeluje še vinograd Škrget Franca, iz Središča v izmeri 0,36 ha. Imenovani mu vso delo poplača ter mu nič ne dolguje. Dnevnico mu plača 150 din in hrano. Delavne pogodbe nima z nobenim. Socialno ni zavarovan. Noben vinograd ki ga obdeluje, ni bil vložen v zadrugo.

49. Jakob Gran

Lastnik vinograda je Zidarič Ivan iz Središča. Družina viničarja šteje štiri člane in so vsi sposobni za delo. Vinograd, katerega obdeluje, meri 1 ha. Druge zemlje delodajalcu ne obdeluje. Deputatne njive ima 25 arov. Za to zemljo da letno 37 težakov najemnine. Stanovanje ni brezplačno, za njega da težake, kar je pa že vračunano pri najemnini za deputatno zemljo. Stanovanje je primerno. Pri tem delodajalcu ima vsa družina letno okrog 80 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur. Dnevni zaslužek pri tem delodajalcu je 150 din. Težake jim plačuje sproti. Na delo hodijo tudi k drugim kmetom. Drugih vinogradov ne obdelujejo. Delavne pogodbe nima z delodajalcem. Socialno ni zavarovan. Vinograd ni bil vložen v zadrugo.

50. Franc Mavrič

Lastnik vinograda je Tomažič Jožef iz Vuzmetincev. Družina viničarja šteje pet članov in sta za delo sposobna le dva člana. Vinograd, katerega obdelujeta, meri 0,76 ha. Druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne njive ima viničar 50 arov. Za deputatno zemljo še ne ve, koliko bo plačal najemnine, ker z delodajalcem nista še sklenila pogodbe, ker je do leta 1953 bil vinograd in vsa zemlja vložena v zadrugo, in je viničar od te zemlje, ki jo je imel kot član zadruge, plačeval

davek. Stanovanje ima primerno in brezplačno. Letno ima pri tem delodajalcu okrog 80 težakov. Dnevno delajo od 8 do 10 ur, včasih tudi več. Delodajalec mu plača dnevnice 150 din in hrano. Drugega vinograda ne obdeluje. Delavne pogodbe nima ter ni socialno zavarovan. Vinograd je bil vložen v zadrugo do leta 1953. Viničar izstopa iz zadruge zato, ker ima namen ostati še nadalje v tej viničariji.

51. Jakob Korošec

Lastnik vinograda je Janežič Vinko iz Vinskega Vrha. Družina viničarja šteje pet članov, od teh so za delo sposobni trije člani. Vinograd, ki ga obdeluje, meri 0,68 ha in druge zemlje njemu ne obdeluje. Deputatne zemlje ima 40 arov. Za to deputatno zemljo še ne ve, koliko bo plačal najemnine, ker z lastnikom nista sklenila pogodbe. Ta vinograd in vsa zemlja je bila do letošnjega leta vložena v zadrugo, zato viničar ne more dati popolnih podatkov. Stanovanje ima primerno in je do sedaj bilo brezplačno. Letno napravi pri tem delodajalcu okrog 80 težakov. Dnevnice dobi plačane takoj, ko je delo opravljeno. Drugega vinograda ne obdeluje, pač pa hodi na delo h kmetom. Delovne pogodbe nima. Socialno ni zavarovan od strani delodajalca. Vinograd je bil do leta 1953 v zadrugi. Viničar izstopa iz zadruge zato, ker izstopa delodajalec.

Nekaj let prej, v začetku štiridesetih let, se kot viničarji navajajo še: Rudolf Granda, Franc Meznarič, Ivan Domanjko, Jožef Žibret, Avgust Borko, Alojz Orešnik, Štefan Simonič, Vinko Šandor, Franc Toplak, Franc Ladič, Konrad Petek, viničarska družina Zorec in Lihtenvalner iz Gomile ter drugi.²⁵

V. Odprava viničarstva

Viničarski odnosi so bili odpravljeni z zemljiškim maksimumom leta 1953, kar je bila rešitev mnogih siromašnih družin, saj so dobili po agrarni reformi odvzete male posesti in so lahko zagospodarili po svoje. Mnogi so sicer obdržali vezi z nekdanjim gospodarjem in so hodili k njem delat, ko so imeli čas in ne pod prisilo. Kako je bilo viničarjem težko, nam lahko pove tudi izrek, ki je krožil med revnimi "svobodnimi" kmeti: "Boljše je gledati skozi eno svoje okno kot skozi pet viničarskih."

Po odpravi viničarstva se je življenje nekdanjih viničarjev začelo spreminjati. Nekateri so z agrarno reformo dobili viničarijo, drugi so jo odkupili. Mnogi so postali delavci na državnih posestvih, spet drugi so poiskali delo v tovarnah. Ljubezen slovenskega človeka do vinskih gor in dobrega vina je pripomogla k temu, da imamo še danes veliko vinogradov, kljub občasnim krizam, ki se pojavljajo v tej gospodarski panogi.

Kogovski viničarji so, tako kot drugi viničarji iz Ljutomersko-Ormoških gor, po vojni pričakovali, da bo po novem vsak svoj gospodar, vendar za obdelovanje vinogradov niso imeli začetnega kapitala, zato so se morali združiti v zadruge. Ustanovljena je bila Vinogradniško obdelovalna zadruga (VOZ) »Kerenčič« Kog.³⁰

²⁹ ZAP, Šolski popisni listi.

³⁰ Jože Kerenčič: Študij o naši vasi LZ, LVI, Ljubljana, 1936.

Povzetek

V prispevku, ki govori o viničarstvu na Kogu v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja, sem poskušal natančneje raziskati viničarstvo na tem območju.

Viničarji so v preteklosti zaznamovali družbene in delovne odnose v naših krajih. Opis se dotika načina življenja viničarjev, njihove prehrane, izobrazbe, higiene in ne nazadnje tudi družbenih odnosov med njimi in gospodarji. Viničarstvo se je razvilo predvsem tam, kjer so bile vinorodne lege za trto najlepše in najugodnejše. Ti vinogradi pa so bili večinoma v lasti velikih posestnikov: graščakov, meščanov, cerkva, samostanov, trgovcev in gostilničarjev, velikih kmetov z ravnine.

Viničarstvo v Slovenskih goricah, še posebej pa na območju Ljutomersko-Ormoških gor, je na prelomu 19. stoletja doživelo velik razmah. To je posledica skrajno krivičnih lastniških odnosov, saj so lastniki vinogradov bili predvsem tujci in močni kmetje z Dravskega in Murskega polja. Domačini so bili samo najeta delovna sila v smislu deputatnega razmerja. O tem v svoji študiji »Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah« zelo slikovito in kritično piše prof. Jože Kerenčič.

Za celovito dožemanje viničarstva na Kogu je pomembno tudi to, da prispevek navaja zelo temeljite podatke o številu viničarij in o posameznih viničarjih, ki so delali pri lastnikih vinogradov. Podatki so bili najdeni v Cerkvenih knjigah župnije Sv. Bolfenk na Kogu (*Status animarum*), ki jih hrani Minoritski samostan na Ptuju, in zajemajo obdobje med leti 1870 in 1940. Pomemben podatek je tudi temeljit popis viničarjev ob odpravi viničarskih odnosov 1953. leta.

Ključne besede: viničarji, Kog, Slovenske gorice, viničarstvo

Literatura in viri

- * Vladimir Bračič, *Vinorodne Haloze*, Založba Obzorja Maribor, 1967.
- * *Etnologija*. Wikipedija. Dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/>, [3. 11. 2020].
- * Jože Kerenčič, *Študij o naši vasi. Posestne razmere*. V: Ljubljanski zvon, 56 (2), 406–410. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NIBZRBAL>, [3. 11. 2020].
- * Marija Makarovič, *Vsi moji spomini; Življenjske pripovedi s Štajerskega*, Zveza kulturnih organizacij Slovenije, Ljubljana, 1996.
- * Ptujski tednik, *Glasilo osvobodilne fronte za ptujski okraj, 1951–1961*. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-S7GGTHR>, [3. 11. 2020].
- * Mojca Ramšak, *Življenjski pogoji viničarjev v Svečinskih goricah pred 2. svetovno vojno*. V: *Etnolog*, 6(1), 1996, str. 295–323. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-XYKTHF34>, [3. 11. 2020].
- * Katja Karba, *Viničarstvo na Kogu v tridesetih letih 20. stoletja*, Zgodovinski listi št.1, Ljutomer, 2001.
- * *Slovenske gorice*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenske_gorice, [20. 11. 2020].
- * Tone Luskovič, *Kog, krajepis in zgodovinopis*, Založba Pozoj, Velenje, 2009.
- * Maja Kociper, Lara Bezjak, *Viničarstvo na obronkih Slovenskih gor, raziskovalna naloga*, Velika Nedelja, 2021.
- * Vito Kraigher, *Naši problemi – Slovenski viničarji*. V: *Sodobnost letnik 7*, številka 4, 1933. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-8VYI5K4O>, [20. 11. 2020].

ŠTAJERC IN ŠOLSTVO MED PRVO SVETOVNO VOJNO NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM

Šolstvo na Spodnjem Štajerskem je bilo v obdobju prve svetovne vojne budno spremljano v časopisu Štajerc. Slovenskim učiteljem je očital, da vplivajo na mladino z jugoslovansko agitacijo in željo po razbitju Avstrije. Staršem je časopis priporočal, naj otroke pošljejo v mestne nemške šole, da bi si ti tako zagotovili boljše jezikovno in eksistenčno prihodnost. Za vzor jim je postavljal zelo dobro organizirano nemško šolstvo na Ptuju (ljudska šola, meščanska šola in deklški dom). Učiteljstvo je sodelovalo tudi pri aktivnostih ob vpisovanju vojnih posojil in izvajanju sezonskih tečajev (vinogradništvo, sadjarstvo) za podeželsko mladino. S koncem svetovne vojne in razpadom monarhije je bilo tudi konec tega zelo občutljivega področja za Slovence in Nemce na Spodnjem Štajerskem.

Šolska problematika se je pri »Štajercu« kazala skozi ves čas njegovega izhajanja kot ena najzanimivejših zanj. Posebej se ji je posvečal prav zaradi vprašanja jezika, podeželja in vpliva duhovščine tako na učence kot predvsem na njihove starše.

Slovenski učitelj je bil za »Štajerca« vedno predmet hudih obsojanj, kar se je po atentatu v Sarajevu na Sp. Štajerskem samo še stopnjevalo. Tako je ostro napadel ruškega župana Lasbacherja s cinično pripombo o učiteljih, ker naj bi le-ta »iz bojazni pred nemčurji« pozval na shod v Ruše 28. junija 1914 svoje srbske prijatelje. Shod je bil v prvi vrsti naperjen proti »nemčurjem« in proti Avstriji. Župan jih je pričakal na kolodvoru s sokoli, govor je imel »nadčuk« Lesjak, ki jim je zagotavljal zmago in prodor na sever. Nad zborom so bili navdušeni Viktor in Alojz Glaser in Lingl, ki so tudi denarno podprli prireditelje. Posebno goreč govor je imel neki »mariborski dohtarček,« ki je razlagal, kako se bo jugoslovanska država ustanovila s pomočjo Srbov in Rusov. Kljub sarajevskemu atentatu so v Rušah visele rdeče-modro-bele zastave, kar je bil jasen dokaz, kaj pomeni sokolom Avstrija. Županu in učitelju Lasbacherju je »Štajerc« zažugal in ga spomnil na njegovo avstrijsko službo in županski položaj, ki se mu bo, če bo še nadaljeval s takimi akcijami, pošteno zamajal. Lasbacherja in Lesjaka je kar odkrito pošiljal v Srbijo, »ker takih ljudi itak ne potrebujemo!«²

V aretacijah srednješolske mladine na Kranjskem in po Avstriji, se bodo, kot je poročal »Štajerc,« našli obremenjevalni dokazi, da se je ta mladina in študentarija na Dunaju, v Gradcu in Pragi navduševala za velikosrbske ideje, za razbitje Avstrije in ustanovitev jugoslovanske države. Starše je lepo posvaril, naj vendarle pazijo svojo mladino pred protiavtrijskimi hujšakci.³

Šolski pouk se je začel na Ptuju v sredini septembra, tako v osnovni šoli kot tudi na »Deželni gimnaziji Franca Jožefa,« povsod s »preizkušnjo za prvi razred« in spremljevalnim programom, tudi cerkvenim. V Mariboru naj bi se pouk začel kar cel mesec dni pozneje, v sredini oktobra. V Stopercih pa so na javno dražbo ponudili šolsko stavbo za ugodne prodajne pogoje in ceno.⁴

Pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah se je pouk v zasebni šoli nemškega Schulvereina začel 3. novembra. Vodstvo šole naj bi namesto nadučitelja Otta Flörya, ki je bil poklican v vojsko, prevzel dotedanji nadučitelj na nemški zasebni šoli v Sevnici Max Tomisch.⁵

Štajerski deželni odbor je razpisal za temeljitejšo izobrazbo viničarjev v ameriški trsni kulturi stalne viničarske tečaje na treh deželnih viničarskih šolah, in sicer v Silberbergu pri Lipnici, Mariboru in v Gornji Radgoni. Na te tečaje naj bi lahko sprejeli največ 26, v Silberbergu in v ostali dve po 14 posestniških in viničarskih sinov. Tečaj bo trajal od 15. februarja do 1. decembra 1915, torej dobrih devet mesecev, in prijavljeni so morali izpolnjevati štiri razpisne pogoje.⁶

Gojenke nemškega deklškega doma na Ptuju in učenke ptujske nemške ljudske in meščanske šole so

¹ Ivan Rihtarič, ddr zgodovinskih znanosti, Radenci.

² Štajerc; 22/14 (12. 7. 1914) v prispevku Ruše (»... tako daleč smo prišli namreč, da moramo učitelje za župane imeti... kaj takega se niti med divjimi Indijanci ne vidi in ne sliši, kakor v tem krokodilovem gnezdu... Ako mislite, da po Srbiji teče sladkor in med, pa idite tja...«).

³ Štajerc; 23/14 (19. 7. 1914) v prispevku Veleizdajalska slovenska šolska mladina.

⁴ Štajerc; 32/14 (13. 9. 1914) v prispevkih Šolski začetek v Ptuj (»... vpisovanje bo 16. septembra, 17. izkušnja, 18. šolska maša in 19. začetek rednega pouka«) in v Deželna gimnazija...ter 35/14 (4. 10. 1914) v prispevku Šolski poduk v Mariboru (»... začel se bo 15. oktobra...«);

22/14 (12. 7. 1914) v prispevku Stoperce (»... prodala se bo 26. julija ob 2. uri popoldan... 4000 K, v dveh obrokih, prvi takoj, drugi naslednjo jesen...«)

⁵ Štajerc; 39/14 (1. 11. 1914) v prispevku Sv. Lenart v Slovenskih goricah.

⁶ Štajerc; 39/14 (1. 11. 1914) v prispevku Razglas (»... pogoji za sprejem: petnajst let starosti; navrstveno spričevalo od župnijskega urada; zdravniško spričevalo; odpustnica iz osnovne šole...«).

oktobra spletle veliko potrebne zimske opreme za vojake, vkuhale še precej sadja za ptujske vojaške bolnišnice in tako pokazale svoj globoki patriotski duh.⁷

V letu 1914 se torej ni zgodilo nič kaj presenetljivega na področju šolstva, tudi »Štajerc« je bil še kar nenavadno miren in je dokaj neprizadeto poročal, le v nekaj primerih je pokazal svoje ostro nasprotovanje slovenski šoli.

»Štajerc« je bil iz neznanih vzrokov popolnoma neprisoten na šolskem področju skoraj do konca maja 1915, ko je objavil kratko novico, da so na Ptuj, zaradi velikega števila vojaštva morali končati pouk v vseh šolah, saj so edini tako dolgo vzdržali pri izvajanju rednega pouka na Štajerskem.⁸

V Celju so zaprli vse ljudske šole in gimnazijo konec junija 1915,⁹ na Hrvaškem pa so za novo šolsko leto prepovedali slovenske čitanke in bodo morali slovensko književnost poučevati s pomočjo cenzuriranih učbenikov, ki jih bo treba sestaviti do jeseni.¹⁰

Za novo šolsko leto 1915/16 je bilo pričakovati, da se bo pouk začel v predvidenem času, zato so na Ptuj, v sredini septembra že odprli nemška »študentski dom« in »dekliški dom,« pa tudi sprejem za gimnazijo je že bil razpisan.¹¹ Na Sp. Štajerskem pa vendarle ni bilo tako hudega pomanjkanja učiteljstva kot v Nemčiji, kjer je bila kar dobra tretjina učiteljev v vojni.¹²

V naslednjem letu, 1916, je »Štajerc« skorajda »pozabil« na šolstvo in se ga »spomnil« šele, ko je poročal o slavnostni prireditvi 6. maja 1916 v Mariboru, z udeležbo 6000 učencev in učenk, ki so, po nagovoru župana dr. Schmidererja, z vdanostjo odposlali brzojavko avstrijskemu cesarju.¹³

V avstrijski vojski je bilo tudi veliko štajerskih učiteljev in med njimi je bilo že nekaj, 157 odlikovanih. »Štajerc« ob tej novici ni pozabil posebej poudariti, da jih je med odlikovanci kar 150 »nemške narodnosti«.¹⁴

Konec junija je bila na deželni gimnaziji Franca Jožefa na Ptuj »sprejemna skušnja« za vpis v 1. letnik gimnazije za novo šolsko leto,¹⁵ to pa se je začelo 16. septembra z vpisovanjem na številne šole: dekliška ljudska šola, deška ljudska šola, ljudska šola Breg pri Ptuj, meščanska šola, trgovska šola, višja šola za gospodinjske ženske poklice ter kuhinjska in gospodinjska šola. Pred rednim poukom je bila napovedana še maša v mestni župnijski cerkvi.¹⁶

V Mariboru sta delovali tudi dve zasebni šoli¹⁷, ki sta ponujali predvsem tečajne oblike izobraževanja, stenografijo, strojno pisanje, pravopisje, računanje, knjigovodstvo itd., ki so trajale do pol leta.

»Štajerc« je v vsem letu 1916 le poročal o teh redkih šolskih dogodkih in pri prav nobenem poročilu se sploh ni obregnil ob kakršno koli nacionalno ali jezikovno problematiko; in čudna je ta njegova nezainteresiranost na tem področju, saj mu je pred vojno posvečal veliko več prostora in pomena.

V prvih treh mesecih leta 1917 je postajalo štajersko šolstvo bolj vojaško usmerjeno, saj se je učiteljstvo aktivno vključilo v pobiranje prispevkov za 5. vojno posojilo in zbralo 7,5 milijonov K, kar je bilo kar za 1,5 milijona več kot v 4. posojilu.¹⁸

V srednje šole se je uvažal tudi vojaški pouk, ki so ga začeli izvajati častniki po eno do dve uri na teden, za to delo jim je bilo zagotovljeno plačilo 400 K letno.¹⁹

Položaj učiteljstva se je bistveno izboljševal, saj je štajerski deželni zbor sprejel sklep, da se učiteljem dodelijo nove vojne doklade, ki so se sicer razlikovale glede na samski ali zakonski stan in število otrok ter za posamezne vrste učiteljev.²⁰

⁷ Štajerc; 42/14 (22. 11. 1914) v prispevku Nemški Medchenheim v Ptuj (»... vse se je oddalo podružnici društva Rdečega križa...«).

⁸ Štajerc; 21/15 (23. 5. 1915) v prispevku V Ptuj (»... dekliška ljudska šola, meščanska šola, deška ljudska šola, gimnazija, kuhinjska in gospodinjska šola...«).

⁹ Štajerc; 26/15 (27. 6. 1915) v prispevku Razno.

¹⁰ Štajerc; 24/15 (13. 6. 1915) v prispevku Prepovedane slovenske čitanke.

¹¹ Štajerc; 37/15 (12. 9. 1915) v prispevku V Ptuj.

¹² Štajerc; 36/15 (5. 9. 1915) v prispevku Nemški učitelji v boju (»... v vojski jih služi 54.518, to je 34,4 % vsega učiteljstva... za oficirje je bilo povišanih 1781 učiteljev...«).

¹³ Štajerc; 20/16 (14. 5. 1916) v prispevku 6.000 šolarjev.

¹⁴ Štajerc; 21/16 (21. 5. 1916) v prispevku Štajersko učiteljstvo v vojni.

¹⁵ Štajerc; 25/16 (18. 6. 1916) v prispevku Deželna gimnazija v Ptuj (»... skušnja bo 28. junija...«).

¹⁶ Štajerc; 38/16 (17. 9. 1916) v prispevku V Ptuj (»... za vpis v ljudske šole je potrebno predložiti spričevalo o cepljenju proti kozam in krstni list, ... plačati takso 12 K, ... maša v ponedeljek 18. septembra ob 8. uri, pouk v torek 19. septembra...«).

¹⁷ Štajerc; 34/16 (20. 8. 1916) v prispevku Šola Legat v Mariboru; 39/16 (24. 9. 1916) v prispevku Šola Legat v Mariboru in Šola Kovač – Engelhart (»začetek v nedeljo 1. oktobra ob 9. uri dopoldne v Schmiderergerasse 26...«).

¹⁸ Štajerc; 1/17 (7. 1. 1917) v prispevku Štajerske šole.

¹⁹ Štajerc; 4/17 (28. 1. 1917) v prispevku Vojaški poduk.

²⁰ Štajerc; 8/17 (25. 2. 1917) v prispevku Vojne doklade učiteljem (»... oženjeni brez otrok 460 K, z enim ali dvema otrokoma 540 K, s tremi ali štirimi otroki 600 K, več otrok 700 K. Razlike so v plači pri moških, ki so gažisti in pri učiteljskih dvojicah. Doklada za neozenjene znaša 200 K, za učiteljice ročnega dela pa 120 K. Katehetom se zniža odškodnina za okroglo 10%, potnina pa za 50%...«).

»Štajerc« je celo v uvodniku v začetku marca 1917 uporabil šolo kot splošno znano frazo, da je vojna učiteljica ljudem v teh hudih časih. Predvsem naj bi pokazala nujnost po tesnem povezovanju Avstrije z Nemčijo in odločno nasprotovanje vsakemu spogledovanju s vseslovanskimi cilji.²¹

Spomladi se je šolstvo na Ptuju le rešilo pomanjkanja premoga, zaradi česar so morale biti šole za nekaj časa celo zaprte²², v začetku aprila pa je velik požar izbruhnil v poslopju višje gimnazije in »študentskega doma,« a so požar uspeli ukrotiti s posredovanjem vojakov in gasilcev. Škoda je bila zelo velika, a je bila na srečo stavba zavarovana za 200.000 K.²³

Nemški Schulverein je za potrebe otroških vrtcev na Ptuju in v Brežicah daroval precejšnjo vsoto denarja, ormoška »Šparkasa« pa 200 K za organizacijo »Schulverein«.²⁴

Pouk je bil za učence kar prijeten, predvsem pa v tem šolskem letu kratek, saj so se zaradi slabega vremena zakasnila kmetijska dela na deželi in so se uvedle izredne dvotedenske majske počitnice na Spodnjem Štajerskem za ljudske šole. Takih problemov pa niso imeli z vremenom na Koroškem, saj so otroci hodili lahko tudi bosi v šolo, kar je »Štajerc« posebej pohvalil, in jo kot patriotično primerno gesto priporočal še ostalim.²⁵

Skozi vse leto so bili razpisani in izvajani razni tečaji. V Gradcu so se v aprilu začeli na trgovski akademiji tečaji za invalidne častnike, ki so se lahko izšolali za bančne uradnike, in za invalidne podčastnike, ki so si lahko pridobili poklic trgovca. V juliju so začeli v Mariboru na deželni gospodarski in vinogradniški šoli izvajati brezplačne tečaje za uporabo zelenjave, ranega in jagodovega sadja. V novembru pa so bili razpisani že običajni viničarski tečaji na Deželni viničarski šoli v Silbersbergu pri Lipnici za 26 in na deželni sadjarski in vinogradniški šoli v Mariboru za 14 posestniških sinov in viničarjev za naslednje leto.²⁶

Konec septembra 1917 se je odnos »Štajerca« do ptujskega šolstva zopet izboljšal, predvsem do deželne gimnazije. Ostro je kritiziral gimnazijca Kauklerja, sina slovenskega nadučitelja, zaradi njegove uporabe slovenskega jezika v trafiki in želje, objavljene v »Straži,« da bi se na Ptuju uresničila želja po slovenski gimnaziji, ki jo je časopis že videl kot »jugoslovansko šolo.«²⁷

»Štajerc« je v sredini oktobra 1917 ostro udaril proti kritiki v »Slovenskem narodu,« češ da je bila cenzura za slovenske učne knjige zelo huda, podobno kot na Češkem. Cenzuro je opravičeval kot potrebno, saj je »nekako branilno orožje države proti notranjim sovražnikom«. »Slovenske klerikalce« je javno pozval, naj se že vendar enkrat izrečejo ali so za Avstrijo ali proti njej in naj ne »zastrupljajo otrok v šolah s panslavizmom!«²⁸

V marcu 1918 je list nastopil predvsem proti gimnazijskemu profesorju dr. Verstovšku in mariborskemu Pivku, ki ga je že itak bremenilo vojaško sodišče, in jima očital, da pač ni čudno, da je od njiju vzgojena »jugoslovanska« mladina taka, da nima več »srca za Avstrijo in cesarja«.²⁹

Položaj učiteljev, predvsem pomožnih, se je zelo poslabšal, saj je bila njihova dnevna plača komaj 3K 60 vin., v času dvomesečnih počitnic pa sploh niso bili plačani. Opozarjali so zlasti na veliko škodo, ki jo povzročajo pri vzgoji mladih, ki so jim zaupani.³⁰

Država je v maju 1918 objavila zelo zanimiv poziv maturantom, rojenim 1893 in mlajšim, če so sposobni za vojaško službo in so maturirali v šolskem letu 1916/17, da bo do 600-tim, ki se obvežejo, da bodo študirali medicino, za dva semestra odložila služenje vojske.³¹

²¹ Štajerc; 9/17 (4. 3. 1917) v prispevku *Vojna – učiteljica* (»... učiteljica nam je postala vojna, da ljubimo to našo Avstrijo... v pravem patriotizmu... Ljudstvo, odvrži od sebe predvojne napake – poslušaj učiteljico vojno!«).

²² Štajerc; 9/17 (4. 3. 1917) v prispevku *V Ptuj* (»... višja gimnazija zaprta do 26. februarja, ljudske in meščanska šola do 1. marca...«).

²³ Štajerc; 14/17 (8. 4. 1917) v prispevku *Velik požar v Ptuj* (»... v noči na 2. april...«).

²⁴ Štajerc; 13/17 (1. 4. 1917) v prispevku *Nemški Schulverein*; 18/17 (6. 5. 1917) v prispevku *Šparkasa v Ormožu*.

²⁵ Štajerc; 20/17 (20. 5. 1917) v prispevku *Počitnice na ljudskih šolah v majniku*; 22/17 v prispevku *Srednješolci – bosi* (»... v Celovcu, srednješolci gimnazije in realne gimnazije... na predlog prof.dr. Angererja...«).

²⁶ Štajerc; 12/17 (25. 3. 1917) v prispevku *Trgovski učni tečaji za invalide*; 27/17 (8. 7. 1917) v prispevku *Gospodarski tečaj*; 44/17 (4. 11. 1917) v prispevku *Razglas* (»... naslednje leto od 15. februarja do 1. decembra 1918«).

²⁷ Štajerc; 38/17 (23. 9. 1917) v prispevkih *Šolarska politika* (»za ušesa bi ga bilo potrebno potegniti...«); O ptujski deželni gimnaziji in Direkcijo deželne gimnazije v Ptuj (»... šola ni taborišče politike. V šoli se gre za grščino in latinščino, za matematiko in fiziko – nikdar pa ne za »jugoslovanstvo« in druge politične sanjarije... da se sovraštvo med slovenskimi in nemškimi dijaki ne razširi, prosimo direkcijo šole...«).

²⁸ Štajerc; 41/17 (14. 10. 1917) v prispevku *Slovenske učne knjige*.

²⁹ Štajerc; 9/18 (3. 3. 1918) v prispevku *Izdajstvo mariborskega profesorja Pivka* (»Pivko je večkratni morilec, ki ima življenja stoterih avstrijskih vojakov na vesti.«).

³⁰ Štajerc; 20/18 (19. 5. 1918) v prispevku *Kaka radost – biti pomožna učiteljica* (»... to je plača, za katero danes noben dninar brez hrane noče delati... pomislite, v naših rokah je vaša mladina, kar zgrešite torej nad nami, zgrešite v istotaki meri tudi nad njo...«).

³¹ Štajerc; 18/18 (5. 5. 1918) v prispevku *Dopusti gimnazijskim abiturientom za študij medicine*.

Kako cinično in poniževalno je bilo »Štajerčevo« norčevanje iz poslanca Mihe Brenčiča, da si je svoje »filozofsko in juridično znanje« pridobil na spuheljski univerzi, torej v majhni vasici blizu Ptuja, ko pa je bilo vendarle jasno, da Slovenci še sploh niso imeli svoje univerze in so študirali v Gradcu, v Pragi, na Dunaju ali v Zagrebu.³²

Za novo šolsko leto 1918/19 se je spodnještajersko šolstvo nedvomno pripravljalo, saj je Deželna sadjarska in vinogradniška šola v Mariboru razpisala že v juliju več prostih učnih mest, učiteljem javnih ljudskih in meščanskih šol pa je država obljubila draginjske doklade.³³

Najodmevnejši je bil vsekakor prispevek ob začetku novega šolskega leta, ko je »Štajerc« staršem priporočal, naj pošljejo svoje otroke v mesta v nemške šole, da se izobrazijo v nemškem jeziku in si tako zagotovijo boljšo prihodnost, za kar bodo otroci svojim staršem kmalu hvaležni. Da bi dosegli gospodarsko blaginjo je po njegovem prepričanju treba znati tudi nemško, kar dokazuje tudi sedanja vojna. Kaj je »Štajerc« s tem resnično mislil, je kar težko razbrati iz te nerodne formulacije, a dejstvo pa je le, da je v vsem svojem času izhajanja poudarjal potrebo znanja nemškega jezika za boljše vključevanje v vse tokove življenja in sodelovanja z nemško govorečimi na Sp. Štajerskem in v vsej Avstriji.³⁴

Na ta poziv je seveda sledila reakcija na slovenski strani, ki si je prizadevala, da bi starši pošiljali otroke v slovensko šolo, saj »slovenski otrok spada v slovensko šolo in nemščine bode tako ali tako kmalu konec!« Posebej aktiven je bil na ptujskem področju Šerona, učitelj ptujske slovenske ljudske šole.³⁵

S koncem svetovne vojne in avstroogrske države je bilo tudi konec tega tako občutljivega področja izkazovanja in dokazovanja svoje nacionalne in politične pripadnosti in moči na Spodnjem Štajerskem pri obeh narodih, Slovencih in Nemcih, predvsem pa pri »Nemcem prijaznih Slovencih«, ki jih je tako vneto predstavljal in zagovarjal prav »Štajerc«.

Povzetek

Zanimanje »Štajerca« za šolstvo je bilo skozi vso prvo svetovno vojno zelo intenzivno. Posebej se je zanimal za vprašanje jezika v šoli, saj je bil zanj slovenski učitelj eden njegovih najhujših nasprotnikov na Spodnjem Štajerskem. Že takoj po sarajevskem atentatu in začetku vojne je ostro udaril po njih (primer učitelja – župana Lasbacherja v Rušah pri Mariboru) in jim očital, da mladino navdušujejo za velikosrbske ideje in razrušitev Avstrije. Seveda se je »Štajerc« zanimal tudi za delovanje nemškega Svchulvereina in zelo dobro organiziranega nemškega šolstva na Ptuj (ljudska šola, meščanska šola in nemški dekliški dom). Na Spodnjem Štajerskem ni bilo čutiti velikega pomanjkanja učiteljev, saj je bilo v vojsko vpoklicanih dosti manj učiteljev kot v Nemčiji. »Štajerc« je s posebnim ponosom zapisal, da je bilo v letu 1916 od 157 odlikovanih štajerskih učiteljev, ki so bili tedaj v avstrijski vojski, kar 150 odlikovancev nemške narodnosti. Prav zanimivo je, da se v letu 1916 ni prav nič obregnil v kakšen nacionalno-jezikovni problem v šolstvu na Spodnjem Štajerskem. V začetku leta 1917 so se učitelji aktivno vključili v pobiranje prispevkov za peto vojno posojilo. Njihova akcija je bila zelo uspešna, še bolj kot tista za četrto vojno posojilo. V tem šolskem letu se je pouk zaključil že v maju, saj je bilo treba zaradi slabega spomladanskega vremena opraviti številna kmetijska dela, ki so zakasnila. Pri tem je »Štajerc« pohvalil razumevanje šolskih oblasti za tako reševanje podeželja. Čez zimo so bili razpisani in izvajani številni vinogradniški, sadjarski in podobni tečaji na deželnih šolah v Mariboru, Gornji Radgoni in Silbersbergu pri Lipnici. Ponovno je ostro udaril proti slovenskim učiteljem v času deklaracijskega gibanja in jim očital, da aktivno sodelujejo v jugoslovanski agitaciji in pri zbiranju podpisov. Časopis jer ob začetku novega šolskega leta 1918/19 staršem priporočal, naj pošljejo svoje otroke v mesta v nemške šole, da se tako primerno izobrazijo in si zagotovijo boljšo prihodnost. Na te njegove nasvete je reagirala slovenska stran, ki je trdila ravno nasprotno, saj je napovedovala skorajšnji konec države in potrebe po dobrem znanju nemščine. S koncem svetovne vojne je

³² Štajerc; 24/18 (16. 6. 1918) v prispevku *Brenčičeva izobraženost* (»... podaj se raje domov gnoja razkopat, kajti le tam najdeš tvoje filozofične in juridične znanosti...«).

³³ Štajerc; 21/18 (26. 5. 1918) v prispevku *Razglas*; 36/18 (8. 9. 1918) v prispevku »Draginja – doklade učiteljem« (»... znašale bodo od 979 do 4932 K...«).

³⁴ Štajerc; 36/18 (8. 9. 1918) v prispevku *Začetek šole in njeni dobri cilji* (»... Vaše blagostanje najdete v izobrazbi nemškega jezika vaših otrok. Ne zamudite tega trenutka...«).

³⁵ Štajerc; 39/18 (29. 9. 1918) v prispevku *Hujskanje učiteljstva proti nemščini* (»stariši javite nam, kdo so tile predrzni učitelji, da jih primemo za ušesa...«).

bilo tudi konec tega tako občutljivega področja izkazovanja in dokazovanja moči na obeh straneh, pri Nemcih in Slovencih.

Ključne besede: Štajerc, šolstvo, Schulverein, deklaracijsko gibanje, slovenski jezik, nemški jezik

PRISPEVEK OB 25-LETNICI DELOVANJA OBMOČNEGA ZDRUŽENJA VETERANOV VOJNE ZA SLOVENIJO ORMOŽ

Prispevek govori o nastanku in delovanju Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Ormož (OZVVS ORMOŽ), prizadevanjih za ohranjanje spomina na osamosvojitveno vojno, sodelovanju z veteranskimi in domoljubnimi organizacijami in društvi. Med poudarki delovanja veteranske organizacije so predstavljene domoljubne prireditve, ki jih vsako leto pripravlja združenje.

Uvod

OZVVS Ormož je bila ustanovljena pred petindvajsetimi leti, natančneje 13. junija 1996. Od takrat uresničuje svoje poslanstvo na širokem področju delovanja: ohranja in krepi domoljubje, svobodoljubnost, socialno pravičnost, spomin na izvajanje obrambne priprave za osamosvojitve Republike Slovenije ter obrambnih nalog v vojni za Slovenijo. S posebnim občutkom skrbimo za ohranjanje spomina na pripadnike Teritorialne obrambe (TO), manevrske strukture narodne zaščite (MSNZ), milice, narodne zaščite (NZ) in drugih obrambnih ter samozaščitnih struktur, ki so se vključile v priprave na osamosvojitve in izvajanje obrambnih nalog v vojni za samostojno Slovenijo.

Prapori na srečanju braniteljev leta 2020 v Ormožu.

Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Ormož je domoljubno, nepolitično, neprofitno in nevladno društvo, ki združuje vse udeleženske in udeležence priprav in vojne za Slovenijo z območja Upravne enote Ormož, ne glede na njihova politična in nazorska prepričanja, ki so kot pripadniki s temi pravili določenih organizacijskih oblik ali kot prostovoljci, aktivno sodelovali v pripravah ali neposrednih obrambnih aktivnostih v vojni za ohranitev samostojne in neodvisne Republike Slovenije v obdobju od 17. maja 1990 do 25. oktobra 1991.

Pobuda za oblikovanje OZVVS v Ormožu

Ormoški veterani so vse od ustanovitve ZVVS delovali v Pokrajinskem odboru ZVVS Vzhodnoštajerske pokrajine; zastopali so ga Miran Fišer, Bojan Rajh in Mirko Novak. Že kmalu je bila oblikovana pobuda za ustanovitev OZVVS Ormož, ki je izvirala iz hotenja in potreb udeležencev vojne za Slovenijo 1991 v Ormožu. Ormoški predlog za ustanovitev lastnega veteranskega odbora je leta 1994 odločno podrlo predsedstvo Pokrajinskega odbora ZVVS za vzhodno Štajersko v Mariboru. Za pripravo ustanovnega zbora veteranov je bil oblikovan iniciativni odbor, ki ga je vodil Miran Fišer, ob njem pa so delali še: Ivan Kuharič, Mirko Novak, Marta Pershak, Marijan Premuš, Bojan Rajh in Danilo Siviloti.

Člani iniciativnega odbora so pripravili vse normativne, programske in kadrovske podlage za ustanovitev Območnega odbora ZVVS Ormož. O nameri za ustanovitev tega odbora, kjer se bodo združevali veterani vojne za Slovenijo z območja Občine Ormož, so sprožili širšo aktivnost seznanjanja javnosti preko medijev javnega obveščanja (Radio Ormož, Ptujski tednik, Kabelska televizija). Ob sodelovanju Sekretariata za obrambo Ormož so vse udeležence vojne seznanili s statutom ZVVS, s cilji nove veteranske organizacije in z njenim poslanstvom ter nalogami. Tako so udeleženci vojne prejel prijavnico in preprosto pojasnilo o načinu včlanitve v ZVVS. Iniciativni odbor je delal od oblikovanja v septembru 1994 do ustanovnega zbora veteranov, 23. junija 1996 v Ormožu.

¹ Miran Fišer, predsednik OZVVS Ormož.

Ustanovitev OZVVS Ormož

Potreba ormoških veteranov po lastnem odboru je bila uresničena na ustanovnem zboru, ki je bil 23. junija 1996 v dvorani Prostovoljnega gasilskega društva Ormož. Zbora se je udeležilo 17 ustanovnih članov, med njimi Boris Cizerl, Miran Fišer, Franc Hergula, Maks Horvat, Branko Jovanovič, Jožek Kosi, Ivan Kuharič, Mirko Novak, Vito Pajek, Ernest Pleh, Franc Plojer, Marjan Premuš, Franc Puklavec, Bojan Rajh, Aleksander Štampar, Ivan Švajgl in Jože Trstenjak.

Med gosti ustanovnega zbora sta bila predsednik Pokrajinskega odbora ZVVS za vzhodno Štajersko Vladimir Maher in urednica Radia Ormož Aljoša Vodnik. Vodenje ustanovnega zbora veteranov je bilo zaupano delovnemu predsedstvu v sestavi Bojan Rajh, Ivan Kuharič in Ernest Pleh. Na zboru veteranov so obravnavali poročilo o delu Pokrajinskega odbora ZVVS (PO ZVVS VŠP), ki ga je podal Vladimir Maher, in iniciativnega odbora ZVVS Ormož, ki ga je podal Miran Fišer.

Na zboru so soglasno izvolili vodstvo OZVVS Ormož:

- predsednik Miran Fišer,
- podpredsednik Aleksander Štampar,
- tajnik Bojan Rajh,
- člane odbora: Marko Kočevar iz Središča ob Dravi, Roman Kralj iz Sv. Tomaža pri Ormožu in Marjan Premuš iz Ormoža.

Pri oblikovanju vodstva OZVVS so bili pozorni na zastopanost članov glede na udeležbo v pripravah in v vojni (MSNZ, TO in civilna obramba) in krajevno zastopanost posameznega člana. Skladno s statutom OZVVS Ormož so oblikovali komisijo za nadzor, v katero so bili izvoljeni: Boris Cizerl, Zdenka Golob in Ivan Kuharič, in častno razsodišče, v katerega so bili izvoljeni: Mirko Novak, Vito Pajek in Marta Peršak.

Na glasovanju o sklepih so tudi formalno potrdili ustanovitev OZVVS Ormož, sprejeta so bila pravila in program dela, v katerem so namenili osrednji del vključevanju udeležencev vojne za Slovenijo v veteransko organizacijo in zagotavljanju pogojev za hranjenje gradiva o pripravah in poteku vojne na območju Občine Ormož. Posebno skrb so namenili seznanjanju širše javnosti z manj znanimi dogodki in vlogi posameznikov v pripravah na vojno in v vojni, načrtovali sodelovanje na spominskih svečanostih ob obletnicah dogodkov vojne za Slovenijo 1991. Na zboru je bila posebej poudarjena tudi potreba po angažiranju vodstva OZVVS pri ovrednotenju zaslug Ormožanov in njihovega prispevka v času vojne, ki so bili prezrti. Na področju krepitve veteranske organizacije so posvetili vso skrb negovanju dobrih odnosov med veterani in krepitve njihove pripadnosti vojni enoti, v kateri so služili leta 1991. Enako skrb so namenjali vzpostavitvi dobrih odnosov s slovensko vojsko in policijo ter z drugimi veteranskimi organizacijami, ki so delovale na območju nekdanje Občine Ormož.

Po zaključku ustanovnega zbora veteranov je delegacija OZVVS Ormož položila cvetje k spominski plošči na ormoškem dravskem mostu, ki jo je ob prvi obletnici vojne postavila Občina Ormož.

OZVVS Ormož ob svoji ustanovitvi ni imela lastnih prostorov, zato so uporabljali sedež Sekretariata za obrambo v Ormožu, kjer so hranili dokumentacijo odbora. OZVVS je z Občino Ormož podpisala najemno pogodbo za pisarno, vendar so kmalu ugotovili, da pisarna ne zadošča potrebam za poslovanje OZVVS, zato so ključke vrnili. Med tem so se s prošnjo obrnili na Ministrstvo za obrambo R Slovenije za pridobitev prostorov nekdanjega skladišča orožja TO v Ormožu. Ministrstvo je ugodilo prošnji, veterani pa so s prostovoljnim delom nekdanje skladiščne prostore preuredili v prijeten klubski prostor in manjšo pisarno.

Z leti je v OZVVS Ormož nastajal obsežen program dela, ki izhaja iz poslanstva veteranske organizacije in iz hotenj članov. Uresničevanje nalog na področju krepitve ZVVS so si zamislili s povezovanjem vseh udeležencev vojne za Slovenijo 1991, ne glede na to, ali so bili v TO, milici, NZ, gasilskih društvih, v delovnih organizacijah, ki so podpirale obrambna prizadevanja, ali pa so se kot prostovoljci izkazali v postavljanju barikad in sporočanju podatkov o nasprotniku. Povezovanje veteranov so uresničevali s sodelovanjem z veteranskimi in s stanovskimi organizacijami v pripravi in izvedbi prireditev, posvečenih ohranjanju spomina na vojno za Slovenijo. Na področju sodelovanja s strokovnimi in domoljubnimi

organizacijami so našli pot do Zgodovinskega društva in v njihovih publikacijah objavljali prispevke o delovanju TO Občine Ormož in udeležencih vojne za Slovenijo. Pri organiziranju strokovnega izobraževanja članov so se posvetili pripravam strokovnih ekskurzij in vojaškostrokovnih predavanj, ki so jih izvedli v sodelovanju z OZSČ Ormož.

S posebno pozornostjo je OZVVS Ormož angažirala delegacije in praporščake na prireditvah, ki so jih organizirale OZVVS Maribor, Ruše, Slovenska Bistrica, Lenart, Ljutomer, Gornja Radgona in Murska Sobota.

Učenci OŠ Središče ob Dravi v vojaškem muzeju leta 2019.

Čeprav se je v začetku zdelo, da je skrb za vrednotenje zaslug naših članov v vojni odveč, se je izkazalo, da je še vedno treba posvečati pozornost zbiranju predlogov za priznanja veteranom, ki so bili takoj po vojni prezrti od 73. ObmŠTO. Prav tako je bilo treba posvetiti primerno skrb dogodkom v vojni in poskrbeti za postavitev pomnikov na vojno za Slovenijo 91. V minulih letih so postavili pomnike v Gomili pri Kogu s tremi spominskimi ploščami in v ormoškem parku, na katerem so tri spominske plošče. Skupaj s PVD SEVER smo postavili na mejni prehod Središče ob Dravi pomnik s spominsko ploščo. Občina Ormož je postavila spominsko ploščo na ormoškem mostu. Spominske plošče so postavili tudi na Dom kulture pri Svetem Tomažu, na gasilskih domovih v Središču ob Dravi, v Trgovišču, Veliki Nedelji, na Hardeku in na lovskem domu v Mihovcih.

V skrbi za širjenje zbirke gradiva o vojni za Slovenijo so člani OZVVS Ormož sodelovali s članki pri izdaji veteranskih zbornikov in publikacij: Ptuj in leto 1991 (2006), Čas odločitve 1990–1991 (2010), Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja (2015), Vzhodnoštajerska pokrajina v procesih osamosvajanja (2019), Slovenski lovci v vojni za Slovenijo (2019) in 30. obletnica MSNZ v Vzhodnoštajerski pokrajini (2020). OZVVS Ormož je leta 2015 izdala publikacijo Zvonko Meško, velik človek iz majhnega kraja, kjer so povzeli prispevke o vlogi Zvonka Meška v osamosvajanju Slovenije. Prispevke o vojni so objavljali tudi v letnih zbornikih OZVVS.

Poseben prispevek h krepitvi ZVVS predstavlja delovanje praporščakov OZVVS, ki so bili na vidnem mestu društvenih, občinskih, pokrajinskih in državnih prireditev. Do izbruha epidemije COVID-19 so bili praporščaki udeleženi tudi na komemoracijah in ob slovesu članov OZVVS Ormož.

Obveščanje javnosti o delu OZVVS Ormož je potekalo preko Radia Prlek in KTV Ormož in s članki v Štajerskem tedniku. Vsako leto so izdali publikacijo o delovanju OZVVS Ormož in pripravili zbornik Srečanje veteranov pri Sv. Tomažu. Na internetu so pripravili spletno stran, na kateri so predstavili osnovne podatke o OZVVS Ormož, redno tudi urejajo facebook stran, kjer so predstavljeni dogodki, v katerih so bili udeleženi člani OZVVS Ormož.

OZVVS Ormož z župani Občin Ormož, Središče ob Dravi in Sv. Tomaž usklajuje pripravo in izvedbo veteranskih dogodkov v posamezni občini ter udeležbo veteranov z veteranskim praporom na občinskih in krajevnih praznovanjih. Poleg tega se OZVVS Ormož prijavlja na občinske razpise za sofinanciranje in iz tega naslova vsako leto pridobi finančna sredstva, ki jih poleg dotacij ZVVS in članarine potrebuje za delovanje.

Veterani na sprejemu pri ormoškem županu leta 2020.

Sodelovanje s Slovensko vojsko (SV) ima med veterani poseben pomen, saj je SV nastala iz obrambne strukture, ki je leta 1991 branila Slovenijo. OZVVS Ormož je v minulih letih vzpostavila več oblik rednega sodelovanja s SV z 72. brigado in s 74. rodovskim polkom ob dnevu odprtih vrat Vojašnice generala Maistra, ob dnevu SV in drugih vojaških prireditvah ter ob večjih vojaških vajah. S pripadniki Centra vojaških šol, ki deluje v mariborski kadetnici se veterani vključujejo v izvajanje učnih programov s področja taktike in vojaške zgodovine. Kandidate za častnike so sprejeli v veteranskem klubu, ko so obiskali Ormož. Po opustitvi obveznega služenja vojaškega roka je Izpostava Uprave za obrambo Ptuj v veteranskem klubu seznanila mlade z vojaško obveznostjo, ki bi jo morali opraviti, če bi to razmere zahtevale. Zbranim mladincem so veterani vojne za Slovenijo iz Ormoža predstavili TO in vojne dogodke v Ormožu leta 1991. V letih, ko je Uprava za obrambo Maribor opravila seznanitev mladih z vojaško dolžnostjo na sejmu SOBRA v Gornji Radgoni, so se člani OZVVS Ormož vključili kot spremljevalci mladih na avtobusih do Gornje Radgone.

Veterani na predstavitvi vojaške vaje SV v Ormožu leta 2020.

Kuharska ekipa OZVVS Ormož v mariborski vojašnici leta 2020.

Veterani so v sodelovanju z župani gostili Orkester Slovenske vojske, ki je v različnih zasedbah za krajanje Ormoža, Svetega Tomaža in Središča ob Dravi nastopil na različnih prireditvah, izvedli pa so tudi več samostojnih koncertov. Ob delu veteranov z dijaki ormoške gimnazije in z učenci osnovnih šol je bilo vzpostavljeno čvrsto sodelovanje z vojaškim muzejem SV. Mladi so dobili priložnost za obiske kadetnice in ogled razstav vojaškega muzeja ter udeležbe na kviz znanja o vojni 91. Pripadniki vojaškega muzeja so tudi večkrat obiskali ormoške šole z gostujočimi razstavami o generalu Rudolfu Maistru, o razpadu SFRJ in vojni za Slovenijo.

Dijaki ormoške gimnazije v vojaškem muzeju v Mariboru leta 2019

Člani PVD SEVER iz Ormoža so veterane povezali s Policijsko postajo Ormož in mejno policijo ob izvajanju aktivnosti ohranjanja spomina na vojne dogodke ob meji. Predstavniki Policijske postaje Ormož so bili vabljeni na vse veteranske prireditve v Ormožu.

Po tem, ko si je OZVVS Ormož prizadevalo vzpostaviti stike z veterani s Hrvaške, je pred sedmimi leti steklo sodelovanje z udeleženci domovinske vojne iz

Delegacija hrvaških veteranov na pohodu Kog – Središče leta 2018.

Koprivnice. Vzpostavili smo stike pri pripravi spominskih manifestacij, povezanih z vojno v Sloveniji in na Hrvaškem, ter jih poglobili na športnem področju. Leta 2019 so veterani s pomočjo ormoške enote muzeja navezali stike s kolegi iz Varaždina, žal sodelovanje ni steklo, ker jih je prehitela epidemija COVID-19.

Delo članov OZVVS Ormož v veteranskem klubu je bilo najprej zamišljeno kot organiziranje druženja v klubskih prostorih, a se je razširilo na priprave družabnih in športnih aktivnosti članov. Veteranski klub je postal kraj sodelovanja z učenci osnovnih šol Ormoža, Središča ob Dravi, Svetega Tomaža in Gimnazije Ormož. Mladim so predstavili dogodke iz vojne 91, ki so se odvijali na območju Ormoža in mednarodno akcijo boja proti nevarnosti protipehotnih min.

Dijaki ormoške gimnazije v veteranskem klubu leta 2018.

V veteranskem klubu so se srečevali zbiratelji vojaških predmetov, opreme, orožja, oznak in odlikovanj. Na srečanjih so potekali tudi pogovori o služenju vojaškega roka, dogodkih na vojaških vajah enot TO, angažiranju TO in milice v vojni leta 91. Zbiratelji so si izmenjali izkušnje iz svoje dejavnosti in se seznanjali z novostmi na področju državnih predpisov o ravnanju s trofejnim orožjem.

Člani veteranskega kluba so januarja izvajali zbiranja veteranskega vina in ga predali v oskrbo veteranskemu kletarju, ki neguje »zbirco« do marca. Tik pred zborom veteranov so ponovno stopili skupaj in ustekleničili veteransko vino, ki so ga postregli udeležencem zbora. Preostalo vino so namenili protokolarnim namenom in ga poklonili gostom na veteranskih prireditvah.

Veteranski klub se je uveljavil tudi kot kraj sodelovanja z drugimi veteranskimi in domoljubnimi društvi. Organiziranje in udeležba na spominskih, športnih in družabnih veteranskih prireditvah je najobširnejše področje delovanja OZVVS Ormož. Med spominskimi prireditvami, ki jih vsako leto izvede OZVVS, je treba omeniti počastitev dneva veteranov in 18. maja, ko je leta 1990 JLA poskusila razorožiti TO Občine Ormož. V spomin na začetek vojne položijo veteranske delegacije junija cvetje k pomniku v ormoškem parku, na mostu v Ormožu, na mejnem prehodu v Središču ob Dravi in v Gomili pri Kogu. Ob tem se udeležijo sprejema pri županu Občine Ormož in proslave ob dnevu državnosti. Prvo nedeljo v juliju OZVVS v sodelovanju s Policijskim veteranskim društvom SEVER in županom Občine Ormož organizirajo srečanje braniteljev meje. Veterani pripravijo tudi prireditev ob obletnicah ustanovitve TO v mesecu novembru.

Organizacija veteranskih športnih prireditev je potekala kot posebna oblika družabnih dogodkov in se je sproti prilagajala interesom veteranov in njihovim telesnim zmožnostim. Leto so začeli z izvedbo strelskega tekmovanja z zračno puško pri Svetem Tomažu, ki so ga posvetili spominu na pokojnega veterana Zvonka Meška. Šahovsko srečanje Ptuj–Ormož so tradicionalno organizirali v maju v Ormožu ali pri Svetem Tomažu. September je bil v OZVVS Ormož tradicionalno najbolj športno obarvan mesec, pri Svetem Tomažu je potekalo srečanje veteranov s športnimi tekmovanji v streljanju z zračno puško, metu ročne bombe v

Marjan Munda na srečanju veteranov v Ljutomeru leta 2019.

cilj, visečem kegljanju, pikadu in s šaljivim tekmovanjem met krompirja v košaro. Do leta 2008 je OZVVS Ormož pripravljala tudi tekmovanja v streljanju z malokalibrsko puško na strelišču v Podgorcih, kjer žal ni več možno streljati. Na ribniku v Ormožu se septembra na ribiškem tekmovanju za pokal Krajevne skupnosti Ormož zberejo ribiči – veterani iz ZVVS in PVD SEVER VŠP in Pomurja.

Veterani-športniki iz OZVVS Ormož so se redno udeleževali športnih tekmovanj v različnih disciplinah: šahu, pikadu, metu ročne bombe v cilj, streljanju z zračno puško, kegljanju, šahu, tenisu in ribištvu. Veterani-športniki se angažirajo na tekmovanjih državne in pokrajinske ravni, dobrodošli so tudi na memorialnih tekmovanjih, ki jih organizirajo posamezne OZVVS. OZVVS Ormož so v minulih letih na športnih tekmovanjih zastopali: veterani-športniki: Stanko Belšak, Tomo Breznik, Ivan Ivanuša, Danilo Štabuc, Milan Avflič, Franc Voršič, Herman Prejac, Mirko Rajh, Ivan in Franc Puklavac, Božidar Puklavac, Dušan Bombek, Bojan Rajh, Bojan Maučič, Stanko Jurkovič, Vinko Čeh, Marjan Munda, Milan Koletnik, Danilo Korotaj, Mirko Fekonja, Jože Petek, Janko Lukačič, Franček Maučič, Peter Kavčič, Miran Hržič, Marjan Mušič, Božo Jaušovec in Branko Jambrisko.

Stanko Belšak na ribiškem tekmovanju v Ljutomeru leta 2018.

Srečanje šahistov Ormož–Ptuj leta 2018.

Nekateri poudarki delovanja OZVVS Ormož v minulih 25. letih

Pohod braniteljev slovenske meje

Veterani iz Ormoža in člani sorodnih veteranskih in domoljubnih organizacij iz vse Slovenije so v koledar svojega dela z velikimi črkami zapisali pohod braniteljev meje, ki ga že dvajset let pripravljajo v mesecu aprilu, da počastijo spomin na dogodke iz vojne za Slovenijo, ko so se pripadniki TO in milice na območju nekdanje Občine Ormož spopadli s prihajajočimi oklepnimi enotami JLA in jim preprečevali hiter prodor v območje odgovornosti 73. Območnega štaba TO in 7. Pokrajinskega štaba TO za Vzhodnoštajersko pokrajino. Po spopadih in umiku enot JLA z območja Prlekije so pripadniki TO in milice prevzeli odgovornost varovanja obmejnega območja na novi državni meji od Osluševcev, Ormoža, Središča ob Dravi pa vse do Koga.

S pohodom, ki se je hitro uveljavil kot oblika povezovanja braniteljev iz vrst TO in milice s krajanji Hermancev, Koga in Središča ob Dravi, z leti pa so se jim pridružili veterani iz sosednjih OZVVS Podravja in Pomurja, pa tudi iz drugih

Položitev cvetja v Gomili leta 2018.

območij R Slovenije in iz Koprivnice v sosednji Hrvaški.

Prva leta so se pohodniki zbrali v Gomili pri pomniku, čez čas pa so začetek pohoda premestili na Kog, kjer je bilo veliko lažje zagotoviti sprejem, pogostitev in kulturni program za začetek pohoda.

V pripravi na pohod so svoje načrte uskladili z Občino Središče ob Dravi, s Krajevno skupnostjo Kog in z Društvom kmečkih žena Kog. Poskrbeli so tudi, da je bil pohod primerno priglašen na policijski postaji, saj se je na obmejnem območju zbralo več kot 150 udeležencev. Dogodke na pohodu je bilo treba uskladiti s proslavo občinskega praznika v Središču ob Dravi, najti termin, ko je na voljo dvorana Sokolana, obvestiti krajanke, se dogovoriti s predstavniki KS Kog in njihovim aktivom kmečkih žena za sprejem pohodnikov, za kulturni program in prijazen nagovor domačinom. Tudi na pohodu je bilo treba poskrbeti za osvežitev in pomoč pohodnikom v primeru nezgode. Ob tem je organizacijski odbor moral poskrbeti še za celo vrsto drobnih, a pomembnih nalog, da bi pohod uspel in udeležencem ostal v spominu. Pripravljalni odbor v sestavi Dušan Bombek, Marko Kočevar, Mirko Jurkovič, Branko Škrinjar, Boris Vukan, Zdravko Petek, Joža Rakuša, Miran Petek in Jože Bobnjar so bili kos nalogi, vsako leto so dodali kakšno novost in poskrbeli, da je bila izbrana trasa primerna starosti pohodnikov.

Pohod je tradicionalno vodil Ivan Puklavec, ki je poskrbel za formiranje pohodne kolone, razvrstil praporščake in zastavonoše ter skrbel za primeren tempo pohoda. Praporščaki OZVVS Ormož na pohodu so bili: Tonček Murad, Miran Petek in Dušan Bombek. Za pogostitev na vmesnih točkah so skrbeli Branko Škrinjar, Ivan Lukman, Mirko Jurkovič, Miran Štampar in Marko Kočevar.

Pohodniki na Kogu leta 2019.

S prapori na pohodu Kog–Središče leta 2018.

Zdravstveno oskrbo pohodnikov so zagotavljale Ivica Vukan, Marta Peršak in Cilka Špindler; zadnja je leta 2018 poskrbela za predstavitev programa SVIT.

Pohod se je tradicionalno končal v Središču ob Dravi, kjer je župan poskrbel za topel obrok, za dobro vzdušje pa je skrbel ansambel Asparagos. Ker je bilo treba prepeljati voznike pohodnikov iz Središča ob Dravi na Kog, sta PGD Obrež in župan Jurij Borko odobrila uporabo kombijev. Organizatorji pohoda so se od organiziranih skupin pohodnikov poslovili in jim v spomin na srečanje poklonili buteljko veteranskega vina.

V izvedbi pohoda smo sodelovali tudi s Slovensko vojsko. 37. vojaško poveljstvo, kasneje pa 74. rodovski polk SV so poskrbeli za predstavitev sodobne vojaške opreme in orožja, Vojaški muzej SV pa za razstavo o vojni za Slovenijo.

Organizatorji in udeleženci pohoda so se s tradicionalnim pohodom poklonili spominu na vse, ki so obvarovali pridobljeno samostojnost in suverenost R Slovenije.

Virus COVID-19 je v minulih dveh letih veterane prikrajšal za prijetno druženje, klepet in obujanje spominov na vojno za Slovenijo ter na vse akcije, ki so jih veterani izvedli v samostojni Sloveniji. Pohodniki so ostali doma, poskrbeli za svoje in zdravje bližnjih, OZVVS Ormož pa je poskrbel, da so spomini zaživel na spletu.

Dan veteranov

17. maja v Sloveniji vsako leto praznujemo dan veteranov. Tudi v Ormožu so v spomin na domoljube v Teritorialni obrambi, milici in civilni obrambi, ki so hoteli in zmogli ubraniti osamosvojitvene procese Republike Slovenije, počastili ta dan. Začelo se je z akcijo SEVER 1. decembra 1989 in leta 1990, ko smo se odločno uprli odvzemu orožja TO in vzpostavili delovanje Narodne zaščite, ki je kasneje dobila ime Manevrska struktura narodne zaščite. V Ormožu so v prisotnosti župana Občine Ormož, praporov veteranskih in domoljubnih organizacij položili cvetje k pomniku v ormoškem parku pred gradom. Častno dejanje vsako leto izvede skupna delegacija veteranov OZVVS Ormož, PVD SEVER – odbor Ormož in OZSČ Ormož.

Srečanje braniteljev meje 1991

Veterani vojne za Slovenijo v Ormožu pripravljajo tradicionalno srečanje braniteljev meje 1991. Proslavo in negovanje spomina na obrambo meje so najprej pripravljali v Gomili pri Kogu, pred leti pa so srečanje in proslavo predstavili v Ormož. Tako so OZVVS Ormož, PVD SEVER – odbor Ormož in OZSČ Ormož v sodelovanju z Občino Ormož počastili obletnico vojne za Slovenijo in se spomnili vseh vojnih dogodkov na območju nekdanje Občine Ormož.

Prireditve v Gomili pri Kogu so se veterani in krajani množično udeleževali. Člani Kulturnega društva Kog so pripravljali kulturni program, ki je bil prežet z domoljubnimi vsebinami. Organizatorji proslave so vselej uspeli privabiti slavnostne govornike iz Slovenske vojske, Ministrstva za notranje zadeve in Gasilske zveze Slovenije. Slavnostni govornik leta 2014 je bil predsednik Republike. Po preselitvi prireditve v Ormož so organizatorji hitro našli skupno besedo z ormoškim županom, ki je za srečanje braniteljev meje 1991 predlagal grajsko dvorišče in nudil podporo pri izboru izvajalcev kulturnega programa.

Prireditve v Ormožu so počastili praporščaki iz Pokrajinskega odbora Vzhodnoštajerske pokrajine, OZVVS Ormož, Ptuj, Slovenska Bistrica, Lenart, Ruše, Maribor, Gornja Radgona, PVD SEVER, OZSČ Ormož in Slovenska Bistrica, ki jih je v slavnostnem mimohodu tradicionalno vodil štabni vodnik Tomaž Mlakar iz OZSČ Ormož.

Organizatorji prireditve v Ormožu s bili počaščeni, da je tudi novi župan Občine Ormož ohranil pozitiven odnos do srečanja braniteljev meje 1991, ki je potekala v spoštovanju državnih simbolov, ohranjanju spomina na dogodke na meji in na ormoškem območju v vojni za Slovenijo. Posebno čast so organizatorjem prireditve izkazali slavnostni govorniki iz ZVVS, Zveze policijskih društev Sever, Zveze slovenskih častnikov, Zgodovinskega društva Ormož, ki so osvetlili vlogo in delovanje pripadnikov TO in milice v obrambi državne meje v vojni za Slovenijo. Spomnili so na dogodke, ki so nas vodili k osamosvojitvi Slovenije, ter opozorili na družbene odklone, ki vplivajo na občutek varnosti in kakovost življenja, za katero so veterani tvegali svoja življenja leta 1991.

Srečanje braniteljev meje v Ormožu leta 2018.

Izvajalci kulturnega programa Gimnazija Ormož, ljudske pevke Kulturnega društva Obrež, trobilni kvintet Kulturnega društva Ormož in folklorna skupina iz Obreža so udeležencem srečanja braniteljev meje 1991 na vsaki prireditvi darovali doživet in domoljuben program. V minulih letih so članice in člani turističnega društva po uradnem delu poskrbeli še za okrepčilo in s strežbo v narodnih nošah dali srečanju plemenito domoljubno vzdušje.

Trobilni kvintet KD Ormož na veteranski proslavi leta 2020.

Finančno-materialno poslovanje

Vodstvo ormoške veteranske organizacije si je prizadevalo, da bi pridobili več finančnih sredstev za svoje delovanje. Najprej so imeli na voljo le članarino in donacije, ki so jih prejeli od ZVVS. Kasneje so bila OZVVS Ormož dodeljena finančna sredstva iz občinskega proračuna, kar pa se je spremenilo, ko je Občina Ormož vzpostavila sistem razpisa za sofinanciranje društev in organizacij, to pomeni, da je OZVVS konkurirala za finance s svojim letnim načrtom in ga s poročilom o realizaciji tudi potrdila. Denar je tako pritekal na društveni račun skozi vse leto po obrokih, kar ni v celoti podpiralo izvajanja programa dela.

OZVVS je vsako leto na zboru veteranov pregledala letni plan in zmožnosti finančnih sredstev. Za vsako naslednje leto so sprejeli finančni načrt, ki je omogočal lažjo izvedbo načrtovanih nalog. Ko se je financiranje delovanja OZVVS Ormož uredilo, je finančno področje prevzel blagajnik Božo Jaušovec in si poiskal strokovno pomoč pri računovodji Stanku Lebnu. Sofinanciranje iz krovne organizacije Zveze veteranov vojne za Slovenijo je v minulih osmih letih zagotovilo ustrezna sredstva, ki so bila poleg sredstev Občin Ormož, Središče ob Dravi in Sveti Tomaž ter vplačane članarine bistvena za delovanje OZVVS Ormož.

Izzivi za leto 2021

- Pripraviti se na izvajanje aktivnosti na spletu, saj pričakujemo, da bo naše življenje v 2021 še vedno bistveno omejeno zaradi odrejenih ukrepov za preprečitev epidemije. Zato bo treba program v celoti prilagoditi razmeram, v katerih bomo skrbeli za lastno varnost in zdravje naših bližnjih.
- Skrb za statusno socialne zadeve članstva in pridobivanje novih članov.
- Negovanje spomina na vojno za Slovenijo in zaznamovanje 30-letnice dogodkov na območju nekdanje Občine Ormož z organizacijo tematskih razgovorov, simpozijev in skrb za pomnike in spominske plošče.
- Sodelovanje z veteranskimi, s stanovskimi in z domoljubnimi organizacijami na našem območju in na območju VŠP pri zaznamovanju 30-letnice samostojnosti Slovenije.
- Počastitev 25-letnice delovanja OZVVS Ormož s pripravo simpozija in z izdajo publikacije.

Sklepne misli

Delo OZVVS Ormož je bilo v minulih 25-ih letih uspešno in v nenehni rasti. Po ustanovitvi OZVVS Ormož leta 1996 se je včlanilo 87 veteranov, letos šteje združenje 308 članov. Aktivnosti, ki so jih vsako leto izvedli, so v celoti podprle poslanstvo veteranske organizacije, ob tem pa je Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Ormož ostalo domoljubno, nestrankarsko, nepridobitno in nevladno društvo, v katerem so udeleženci priprav in vojne za Slovenijo uresničevali svoja hotenja. V OZVVS Ormož se skladno s pravili veteranske organizacije vključujejo posamezniki, ki so bili angažirani v manevrski strukturi narodne zaščite, v enotah Teritorialne obrambe, v upravnem organu za obrambo, v organih za notranje zadeve, v narodni zaščiti, v gasilskih enotah in štabu civilne zaščite, ali pa so bili zaposleni v podjetjih in institucijah, ki so izvajale naloge civilne obrambe.

Veteran Ivan Puklavac ob prejemu priznanja OZVVS Ormož leta 2020.

Veteranski praporščak Miran Petek v povorki ob dnevu KS Ormož leta 2018.

OZVVS Ormož se v minulih 25-ih letih ni razvila v preprosto kopijo vojaške organiziranosti TO. V delovanju ormoške veteranske organizacije se je izkazalo, da značilnosti, ki so v vojni povezovala pripadnike TO, niso vrednota, ki bi večino udeležencev vojne pritegnila k včlanitvi v veteransko organizacijo. Med udeleženci vojne v Ormožu je ostal grenak spomin, da so si poklicni pripadniki 73. ObmŠTO prisvojili vojne zasluge, na rezerviste pa so v glavnem pozabili. Veteranska organizacija si je prizadevala odpraviti posamezne primere, ko so bili posamezniki in dogodki prezrti, vendar se je izkazalo, da za izhod iz labirinta neporavnanih računov v preteklosti OZVVS nima pravih možnosti. Vodstvo OZVVS si je prizadevalo, da bi težave presegli s sodobnimi in članom prilagojenimi programi in metodami dela, ki omogočajo spoštljivo skrb za socialnostatusne zadeve veteranov in negovanje spomina na vojne dogodke, ter na ljudi, ki so v njih sodelovali. Pri iskanju svoje vloge je OZVVS iskala organizacijske oblike delovanja, ki bo blizu interesom veteranov in ne bo nujno preslikava vojaške organiziranosti iz osamosvojitvene vojne. Predstavniki lokalne skupnosti in njeni dediči so v minulih letih veteranski organizaciji ponudili roko in skupaj so našli veliko dobrih rešitev, ki so omogočale dobro delovanje OZVVS v Ormožu v skrbi za udeležence vojne in ohranjanje spomina na vojno, ki leta 1991 Ormožanom ni prizanesla.

Ključne besede: organizacija, veteransko združenje, vojna za Slovenijo, leto 1991, domoljubne organizacije, vrednote, načrt dela

DESETA OBLETNICA DELOVANJA MUZEJSKE ENOTE ORMOŽ V OBNOVLJENI GRAJSKI PRISTAVI

2011–2021

Letos mineva deset let, odkar je bila obnovljena Grajska pristava v Ormožu in 16. septembra 2011 slovesno predana svojemu namenu. Z njeno obnovitvijo so ormoška kulturna, muzejska in glasbena dejavnost dobile še boljše možnosti za svoj razvoj in obenem še večji pomen v širšem ormoškem in tudi slovenskem prostoru. V minulih letih se je v njej zvrstilo lepo število prireditev muzejske enote Ormož, zato želimo v prispevku nekatere izmed njih tudi podrobneje predstaviti.

O Grajski pristavi

Grajsko pristavo povezuje več gospodarskih poslopij, ki so nastajala v različnih časovnih obdobjih od 18. stoletja naprej. Poslopja so nekdanj segala neposredno do gradu, nato je bil v šestdesetih letih preteklega stoletja del poslopij porušen. Po nacionalizaciji gradu, leta 1945, so v njej delovala različna podjetja, ki pa so se zaradi dotrajanosti objekta sčasoma preselila na druge lokacije; zadnja se je septembra 2004 preselila uprava podjetja Opekarne Wienerberger. Objekt je več let ostajal zapuščen in nevzdrževan, zato je bil pred obnovo v zelo slabem stanju. Zidovi in streha so bili na nekaterih mestih zaradi zamakanja skoraj popolnoma dotrajani in uničeni, zato je bilo smiselno, da projekt obnove ne zajame le rekonstrukcije obstoječe stavbe, temveč poskrbi tudi za delno novogradnjo.²

Objekt danes ohranja arhitekturno zasnovo grajske pristave, hkrati pa ga z zanimivimi tehnološkimi posegi umešča v sodobni čas.³ Z novo podobo mu je bila omogočena pot v pestro muzejsko, glasbeno, ne nazadnje pa tudi v bogato kulturno in družabno dogajanje.

Stalne razstave v pristavi

Umetnostnozgodovinska pričevalnost ormoškega območja je zastopana na razstavi izbranih srednjeveških plastik, ki sodijo med vrhunske umetnine romanskega in gotskega sloga. Arheološka razstava popelje obiskovalca v prazgodovinsko obdobje (11.–1. stoletje pr. n. št.), ki je v Ormožu zapustilo mnoge najdbe, saj je bila tukajšnja prazgodovinska naselbina celo med večjimi naselbinami v Evropi. Stopnišče, ki vodi v prvo nadstropje, približa obiskovalcu še najdbe iz starejše in mlajše železne dobe ter manjšo etnološko razstavo lončarskih izdelkov iz preteklega stoletja.⁴

Grajska pristava pred obnovo. Hrani: Občina Ormož.

Pogled na Grajsko pristavo med obnovo. Hrani: Občina Ormož.

Svečanosti ob odprtju se je udeležila množica obiskovalcev.

Foto: Ciril Ambrož.

¹ Manica Hartman, urednica Zgodovinskih zapisov, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

² Hartman, 2011, 2013.

³ <http://trajekt.org/2012/02/09/marusa-zorec-je-dobitnica-nagrade-presernovega-sklada/>.

⁴ Hartman, 2011.

I. Grajska pristava je do danes gostila številne prireditve

Od odprtja do danes smo v muzejski enoti Ormož pripravili mnoge prireditve (občasne razstave, muzejske scene, simpozije, delavnice za otroke ...), delček teh je bil predstavljen že v muzejskem zborniku leta 2013, zato so v tem zborniku zbrane druge večje prireditve in tiste, ki so bile izvedene po omenjenem letu.

a. Razstave

17. oktobra 2011 smo odprli prvo likovno razstavo. Svoja likovna dela je postavil na ogled ljubiteljski slikar, Ormožan Milan Breclj, ki ga je po končani srednji šoli pot peljala v Avstrijo, kjer se je kasneje tudi zaposlil in si ustvaril družino. Likovnega ustvarjanja se je resneje lotil po izobraževanju pri akademskem slikarju prof. Manfredu Aichholzerju, ki ga je navdušil nad tehniko slikanja olje na platno.⁵

25. septembra 2012 smo galerijo grajske pristave odeli v simfonijo barv s slikarskim opusom dveh domačih ljubiteljskih slikarjev, Vide Rajh in Ota Žnidariča.

3. decembra 2012 smo obiskovalcem omogočili brezplačen ogled razstav in pripravili odprtje razstave *Tapiserij slikarja in grafika Marija Preglja* ter predstavili *Vodnik po muzejskih razstavah v Grajski pristavi Ormož, gradu Ormož in gradu Velika Nedelja*.

Odprtje razstave.
Foto: Nina Mertik.

Na predvečer kulturnega praznika **leta 2013** smo odprli razstavo *Skulptur in asemblažev Josipa Vlašića*. Z njo nas je avtor želel spodbuditi, naj nas zavrženi les, pozabljena žica, zarjavela pločevina, nepotrebni aluminijasti odpadki ... spomnijo na to, da so – čeprav stari in izrabljeni – lahko spet ponovno lepi in da niso vredni samo novi, brezhibni in bleščeči se predmeti.⁶

Od 8. oktobra 2013 do januarja 2014 smo razstavljali nekaj izbranih slikarskih in kiparskih del, ki so nastala na desetih mednarodnih likovnih kolonijah na Turistični kmetiji Hlebec na Kogu. Okrog šestdeset domačih in tujih umetnikov različnih poklicev, likovnih izobrazb in raznovrstnih slogovnih izrazov je pustilo v desetih letih ustvarjanja za seboj globoko umetniško sled v svojih številnih slikah, risbah, akvarelih in kiparskih umetninah, mnoge izmed njih so obiskovalcem še danes na ogled ob obisku kmetije.

Skrito v drevesih – pravljica skrivnost vznemiri dušo, ko zadiši vonj po sveže brušenem lesu in roka poboža rojevajočo se obliko. Takrat zazveni najlepša melodija, ki je bila desetletja zapisana med drevesnimi letnicami.

Foto: Nina Mertik

Razstava *Nove pridobitve zadnjih desetih let (odprtje 4. februarja 2014)* je predstavila del bogate in raznolike premične kulturne dediščine, ki jo je naš muzej pridobil v zadnjih desetih letih z odkupi, donacijami ali darili posameznikov.

11. marca 2014 smo spoznavali likovni svet Gregorja Samasturja, edinstvenega človeka in umetnika, ki je uspel svojim spominom dati pravi izraz, rimo, posebno mesto ... Odel jih je v barvo, platno, glino, les, mavec, poezijo ..., predvsem pa se je z njimi poklonil spominu na svojega pokojnega sina.

⁵ Hartman, 2013.

⁶ Vlašić, 2013.

Razstava *Pranje in likanje perila nekoč, Mar res radost in veselje žensk?* (odprtje 8. decembra 2015) je predstavila del bogate etnološke dediščine dveh gospodinjskih opravil, ki sta sicer zahtevali veliko truda in časa, bili pa sta še posebej pomembni, saj je bilo le lepo oprano in zlikano perilo ogledalo dobre gospodinje.

18. maja 2016 je potekala slavnostna prireditev ob mednarodnem muzejskem dnevu. V muzejski enoti smo pripravili dva dogodka. Obiskovalcem smo predstavili sliko Žalostne Matere Božje, ki je bila preseljena iz ukinjenega ormoškega samostana v frančiškansko samostansko cerkev v Varaždin, v nadaljevanju večera pa je bila predstavitev glasbenega avtomata, ki ga je muzeju podaril ptujski zasebni zbiratelj Marko Sluga.⁷

Pogled na razstavo.
Foto: Nina Mertik.

Oltarna slika Žalostne Matere Božje (detajl) in glasbeni avtomat donatorja Marka Sluge.
Foto: Nina Mertik.

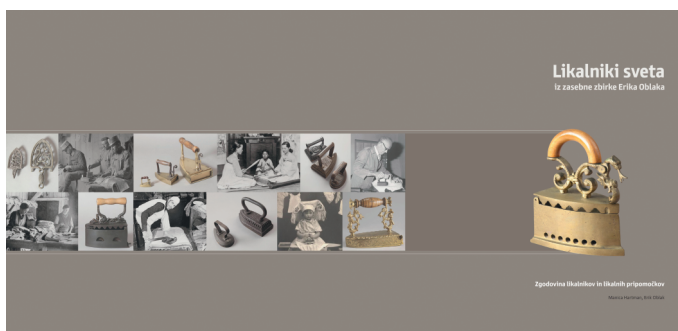

Razstava *Likalniki sveta* iz zasebne zbirke Erika Oblaka, *Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov*, ki smo jo odprli 28. junija 2017, je obudila veliko spominov na likanje in nas seznanila z mnogimi zanimivostmi o likalnikih.

V spremni razstavni publikaciji je bil predstavljen izbor fotografij 210 zbirateljev likalnikov, ki so bile ponekod dopolnjene s fotografijami ali slikovnim gradivom likalnikov in likalnih pripomočkov slovenskih ter tujih muzejev. Večina likalnikov in likalnih pripomočkov iz Erikove zbirke datira v drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja. Publikacija je prva slovenska knjiga z obravnavano tematiko, tako razstava kot publikacija pa sta bili del aktivnosti v okviru projekta Slovenska pot kulture železa.⁸

Priznani ljubiteljski fotograf Ciril Ambrož nas je v zelo zanimivem predavanju ob razstavi *Človek za masko* poučil o slovenskih pustnih običajih ter nam na ogled postavil prelepe izrazne fotografije ljudi, oblečenih v pustne šeme (odprtje 8. februarja 2018).

Arheološko obarvana razstava *Gospodarji prehodov* (odprtje 12. aprila 2019) je prikazala Ptuj na prehodu iz bronaste v železno dobo.

Naslovnica in notranja platnica razstavne publikacije.

⁷ Ormoški frančiškani so po ukinitvi samostana 5. aprila 1786 odšli v varaždinski samostan in vzeli s seboj del svojega imetja, med drugim tudi sliko Žalostne Matere Božje, ki je del ptujskega slikarja Franca Antona Pachmayerja. Glasbeni avtomat se je nekdanj nahajal v gostilni Franca Mahoriča (zbirateljevega dedka) na Ptuj.

⁸ Hartman, 2017.

Avtorja razstave Aleksandra Nestorović in Andrej Preložnik sta jo simbolično poimenovala Gospodarji prehodov, saj mnoge najdbe izpred treh tisočletij kažejo, da je bilo Podravje v obravnavanem času v razcvetu; naselbine so se vrstile ena za drugo, pri čemer je bila največja v Ormožu, najgostejše poseljen pa je bil Ptuj z okolico. Veljaki, ki so živeli ob reki, so znali izkoristiti nove razmere in so bili resnični gospodarji mnogoterih prehodov – prek reke, med pokrajinami in kulturami.⁹

9. oktobra 2020 smo postavili v pristavi na ogled razstavo *Ormoški grad – dom opremljen z okusom, ljubeznijo in s sanjami, Oprema gradu v prvi polovici 20. stoletja*.

V knjigi in na razstavi so bili predstavljeni izbrani pohištveni kosi in druga oprema, ki je nekdaj lepšala dom zadnje plemiške lastnice Irme Wurmbrand Georgievits. Predvsem zaradi umetniške kvalitete, pa tudi mojstrske izdelave in visoke zgodovinskopričevalne vrednosti, so za nas toliko dragocenejši še ohranjeni pohištveni kosi, peči, slike od 17. do 19. stoletja, redki dragoceni knjigi, ura in lestenca ter tudi druga oprema, katere nahajališče danes žal ni znano.¹⁰ Razstava je bila iz pristave 25. februarja 2021 preseljena v ormoški grad.

Razstava *Pisani svet pupik (odprtje 13. marca 2021)* predstavlja punčke, igrače mnogih generacij otrok preteklega stoletja, ki so se do danes zelo spremenile. Sprva so bile izdelane iz cunj in bile predvsem igračke deklic. Marsikateri je tako preprosto izdelana punčka iz ostankov blaga predstavljala edino igračo, zato je nanjo še posebej skrbno pazila. Najstarejša na razstavi predstavljena punčka je izdelana iz porcelana in stara okoli sto let.¹¹

Ohranjeni pohištveni kosi iz ormoškega gradu.
Hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.
Foto: Manica Hartman.

Naslovnica publikacije.

b. Dogodki za otroke

Ti dogodki so potekali večinoma ob sobotnih dopoldnevih v prijetni družbi otrok in njihovih staršev, ki so se zabavali ob pestrem programu vsakokratnih gostov oziroma animatorjev.

7. novembra 2012 so se nam otroci in starši pridružili na pravljичni urici in muzejski delavnici *Z nami po skriti zaklad*. Sodelavki iz knjižnice Ormož Leonida in Nina sta najprej otrokom prebrali pravljico Tina in Tine, nato je sledila ustvarjalna delavnica, kjer so lahko otroci pokazali svoje spretnosti v izdelovanju različnih prazničnih dekoracij. Ob koncu dogodka so nanje čakala tudi darila; izvedli smo srečelov, v katerem je lahko vsak dobil zanimivo knjigo ali igračo.

Pravljīčna urica z otroki.
Foto: Nina Mertik.

⁹ Nestorović, Težak, 2019.

¹⁰ Hartman, 2020.

¹¹ Korpič, 2015.

6. februarja 2015 nas je zabaval čarodej Albin Anžel, ki je na pustno obarvani predstavi na pravljичno-humorističen način pričaral otrokom svet, poln čarovnij.

Za zabavo otrok je bilo poskrbljeno tudi s pustnim grajskim kinom 2. marca 2019. Kino je bil namenjen predvsem najmlajšim obiskovalcem, ki so se zabavali ob ogledu filma in različnih igrh, nato pa so lahko tudi zaplesali v maskah.

Vabilo na predstavo.

c. Prireditve v sodelovanju z muzejsko enoto Ormož

Muzejska enota Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož sodeluje z drugimi muzeji, Občino Ormož, z mnogimi društvi in zavodi na Ormoškem in po Sloveniji. Večletno sodelovanje spleta z Gimnazijo Ormož, osnovnimi šolami, s knjižnico, turističnimi ustanovami, z Zgodovinskim društvom Ormož in drugimi. Sodelujemo pri pripravi razstav, strokovnih publikacij, izvedbi predavanj, simpozijev, okroglih miz, delavnic za otroke ipd. Omenjene aktivnosti so se odvijale v Grajski pristavi, nekatere pa tudi v ormoškem gradu ali parku.

Novembra 2012 smo gostili razstavo *Mesta in trgi ob hrvaško-slovenski meji*, ki so jo pripravili sodelavci Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Zgodovinskega arhiva Celje, Pokrajinskega arhiva Maribor, Državnega arhiva Zagreb, Državnega arhiva Varaždin in Državnega arhiva za Medžimurje iz Čakovca.

20. junija 2013 je razstava *Zakladi Gorenjske* odstrla pravo zakladnico ohranjene ljudske ustvarjalnosti, 30. septembra istega leta je bila slovesno odprta gostujoča razstava Univerzalnega muzeja Joanneum, ki je predstavila izjemen skupni projekt Inter Arch-Steiermark arheologinij in arheologov avstrijske Štajerske in Slovenije.

Z gostujočo razstavo Pomurskega muzeja Murska Sobota smo 3. februarja 2015 predstavili nekaj značilnih in unikatnih skrinj omenjenega muzeja. Avtorica razstave, etnologinja Jelka Pšajd, je v spremnem katalogu zapisala takole: »Skrinja velja za najstarejši in stoletja najpomembnejši del notranje opreme, v katero so polagali duhovno in materialno bogastvo. In kljub temu da je njeno odpiranje kot razkritje, razodetje, ne daje odgovorov na vsa vprašanja, kajti skrinje so se resda ohranile, a ljudje, ki bi znali o njih povedati več, so že davno odšli.«

14. junija 2016 smo postavili na ogled fotografsko razstavo Muzeja novejšje zgodovine Slovenije *Lučke prihodnosti, otroci na fotografijah 20. stoletja*. Fotografije so ilustrirale različna razpoloženja na obrazih otrok, videz njihovih oblek, igrače, podobe okolja, v katerem so živeli. V fotografski objektiv so jih ujeli različni znani in neznani avtorji (med drugimi Božidar Jakac, Nace Bizilj, Marjan Ciglič, Edi Šelhaus in Tone Stojko). Razstavljene fotografije so nastajale v obdobju med obema svetovnjima vojnoma pa vse do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja.¹²

Universalmuseum
Joanneum GmbH

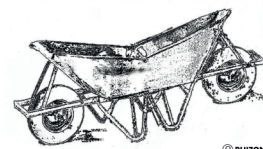
Razstava „V novi luči“

Arheološka dediščina Štajerske iz Univerzalnega muzeja Joanneum

Otvoritev 13.06.2013 ob 18:00 uri

Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož,
Grajska pristava Ormož
Kolodvorska 9
2270 Ormož

Odpiralni čas
14.06.2013-30.09.2013
pon.-pet. 8-15
sob. 9-14

© RHIZOM

Vabilo na razstavo.

¹² <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BLZ1EJAH>.

8. februarja 2017 smo gostili razstavo Mestnega muzeja Varaždin *Lov in plemstvo na varaždinskem območju*. Predstavljen je bil del razstave Varaždin pod krono Habsburžanov, ki je bila v letu 2016 na ogled v Mestnem muzeju Varaždin. Avtorica razstave Spomenka Težak je predstavila slike, fotografije in lovsko opremo, ki so ponazarjale lov v Varaždinu kot obliko zabave in druženja plemičev v preteklosti, zlasti na posestvih plemiških družin Batthány, Drašković, Erdödy in družine Bombelles, ki so jih občasno obiskovali tudi člani habsburške cesarske in kraljeve družine.¹³

2. decembra 2017 smo skupaj s Knjižnico Franca Ksavra Meška Ormož pripravili muzejski večer o ženi, ljudski pisateljici, družbenopolitični delavki, planinki Erni Meško.

Razstavo *Iskanje sestre Magdalene – Betke (Betike) Kajnc v Indiji* smo pripravili **18. maja 2018** ob mednarodnem dnevu muzejev. Prireditve se je udeležil tudi veleposlanik Indije v Sloveniji Jit Mann, saj je bila razstava posvečena sestri Magdaleni, loretinki, ki je v Indiji preživela 57 let, ne da bi se enkrat samkrat vrnila v rojstno Veliko Nedeljo. Ta ženska se je leta 1928 skupaj z eno največjih humanitarnih ikon 20. stoletja, mlado Agnes Gonxho Baojaxhiu (kasneje mater Terezo), odpravila na pot v Indijo in bila po pripovedovanju drugih misijonark izjemno priljubljena med reveži.¹⁴

Fotografija Betike Kajnc in matere Tereze, ohranjena v hiši matere Tereze v Kalkuti. Hrani: Ana Jelnikar.

31. avgusta 2019 smo se z otroki podali na *Lov za zakladom*, ki smo ga oplemenitili z grajskimi igrami. Prireditve sta pripravila javni zavod za Turizem, kulturo in šport Občine Ormož v sodelovanju z muzejem in Maistri Marpurgi iz Maribora.

Otroci so se pomerili tudi v streljanju z lokom. Foto: Dajana Horvat.

7. septembra 2019 sta Občina Ormož in muzej pripravila *slavnostno akademijo ob 150. obletnici osmega tabora v Ormožu (1869–2019)*. Slavnostni govornik je bil predsednik Republike Slovenije Borut Pahor, ki je bil tudi pokrovitelj dogodka.¹⁵

Slavnost je potekala pred ormoškimi gradom v prisotnosti nekaj sto udeležencev. Foto: Kabelska televizija Ormož.

7. januarja 2020 je potekal zanimiv muzejski večer *Zgodbe domačih inovatorjev*. Gost večera je bil Rajko Topolovec; večer smo pripravili v sodelovanju z društvom Antonovanje na Kogu. Na muzejskem večeru je predstavil poseben klopotec oziroma »intervalno elektronsko zvočno strašilo na vetrni pogon«, ki ga je uspel tudi patentirati.

¹³ Težak, 2017.

¹⁴ <https://www.dnevnik.si/1042748662>,

<https://www.zrc-sazu.si/sl/dogodki/iskanje-magdalene-odprtje-razstave-o-slovenskih-misijonarjah-v-indiji>.

Avtorica razstave dr. Ana Jelnikar, znanstvena sodelavka Inštituta za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU v Ljubljani, je podatke za razstavo zbrala v okviru raziskovalnega projekta Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije Slovenske misijonarke v Indiji: pozabljeno poglavje v medkulturnih odnosih.

¹⁵ Putarek, 2019.

Društvo za ohranjanje dediščine Prleški železničar je v sodelovanju z muzejsko enoto Ormož 11. junija 2021 s predstavitvijo zbornika *Pogled na zgodovino železnice Prlekije in Prekmurja na prelomu modernizacije počastilo 160. obletnico odprtja proge Pragersko–Ptuj–Ormož–Čakovec–Velika Kaniža*. Društvo je že leta 2016 pripravilo simpozij, letos pa je bil predstavljen širši javnosti zbornik referatov simpozija, za katerega so zaslužni avtorji referatov, sicer odlični poznavalci železniške dediščine, hkrati pa tudi pisci mnogih drugih strokovnih prispevkov. Objavljenih je bilo sedemnajst strokovnih prispevkov.

Udeleženci prireditve v Osluševcih.
Foto: Arhiv društva Prleški železničar.

II. Muzejska enota Ormož pripravlja občasne razstave tudi v avli Občine Ormož, zato velja omeniti tudi nekaj tamkajšnjih razstav.

17. junija 2014 je potekalo odprtje razstave *Stenske vezenine*, s katero smo predstavili predvsem vezenine, ki so imele nekoč krasilno vlogo. Obesili so jih večinoma na zid ob umivalniku, štedilniku, pri zaboju za drva, mizi, ob postelji ali bogecovem kotu, ki je bil v osrednjem prostoru kmečke hiše.¹⁶

28. junija 2016 so bile na ogled arheološke ostaline srednjeveškega Ormoža, predvsem različno keramično posodje, oljenke in pečnice. Ob tem je bila razstava bogata tudi s slikovnim gradivom – panoji so predstavili Ormož in okolico vse od prazgodovinskih obdobjih do rimskega časa.¹⁷

Razstava *Neznano o znanih, Radoševa babica (odprtje 12. junija 2018)* je poudarila pomen in vlogo babiškega poklica, podrobneje pa je predstavila tudi Jožico Petek, ki se je mnogi Ormožani še danes s hvaležnostjo spominimo; poznamo jo kot Radoševo babico.

Ob koncu naj omenimo še razstavo *Majhna ali velika uresničena želja osreči srce*, ki je bila na ogled od **25. maja do 31. avgusta 2021**. Razstavljeni predmeti so spomnili na otroške in odrasle želje ljudi preteklega in tega stoletja, ob tem pa so bili na ogled tudi predmeti, ki so izgubili svoj praktični pomen in ostali materializiran, s toplimi čustvi napolnjen spomin (kot npr. spominska knjiga, poročni prstan, poročna fotografija ipd.).

Jožica s svojo hčerko Nadico (poročeno Granduč).
Last: Nadica Granduč.

Pogled na razstavo.
Foto: Manica Hartman.

¹⁶ Korpič, 2014.

¹⁷ Lamut, 2016.

Povzetek

S slovesnim odprtjem 16. septembra 2011 je Grajska pristava s svojo novo podobo omogočila pot v pestro muzejsko, glasbeno in tudi v bogato kulturno ter družabno dogajanje. Številne muzejske prireditve in prireditve različnih društev, zavodov ... so bile do danes organizirane v njenih prostorih. Tu pa niso bile organizirane zgolj navedene prireditve, temveč je bilo teh še dosti več, saj je souporabnik t. i. Bele dvorane tudi Glasbena šola Ormož, ki je pripravila v minulem desetletnem obdobju mnoge koncerte, delavnice ... Pogosto so v prostorih pristave tudi prireditve, ki jih organizirajo Zavod za kulturo, turizem in šport Občine Ormož, Občina Ormož ter mnoga društva od blizu in daleč.

Zagotovo lahko trdimo, da je pristava nepogrešljiv prostor, kjer domujejo glasba, kultura in umetnost, zato bomo tudi v prihodnje skrbeli za zanimive dogodke, ki bodo vsak po svoje dodali kamenček v mozaik različnih prireditev muzejske enote Ormož.

Ključne besede: Grajska pristava Ormož, prireditve, razstave, muzejski vikend

Literatura in viri

- * Manica Hartman, *Grajska pristava v Ormožu je do danes gostila številne prireditve*, Zgodovinski zapisi št. VIII (ur. Manica Hartman), Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2011, str. 98–99.
- * Manica Hartman, *Grajska pristava je pomemben del zgodovinske pričevalnosti, s svojim ponovnim odprtjem pa je postala dom ormoške in širše kulturne, muzejske in glasbene dejavnosti*. V: Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož 3, 2013, str. 58–59.
- * Manica Hartman, Erik Oblak, *Likalniki sveta iz zasebne zbirke Erika Oblaka*, Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2017, str. 7.
- * Manica Hartman, *Oprema ormoškega gradu v prvi polovici 20. stoletja*. V: Ormoški grad, dom opremljen z okusom, ljubeznijo in s sanjami, Oprema gradu v prvi polovici 20. stoletja, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2020, str. 14.
- * Nevenka Korpič, *Stenske vezenine*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2014.
- * Nevenka Korpič, *Pisani svet pupik*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2021.
- * Brane Lamut, *Arheološke ostaline srednjeveškega Ormoža*, razstavna zloženska, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2016.
- * Teja Močnik, Barbara Niskač Turk, *Lučke prihodnosti: Otroci na fotografijah 20. stoletja*. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letnik 52, številka 1/4, str. 110–111. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BLZ1EJAH>, [12. 6. 2021].
- * Aleksandra Nestorovič, Andrej Preložnik, *Gospodarji prehodov*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj, 2019.
- * Jelka Pšajd, *Škrinje so se ohranile, ljudje so pa že davno odšli. Škrinje v zbirki Pomurskega muzeja Murska Sobota*, Pomurski muzej, 2014.
- * Spomenka Težak, et al., *Lov in plemstvo na varaždinskem območju*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj, 2017.
- * Ana Jelnikar, *Magdalena, slovenska redovnica, ki je z materjo Terezo odšla v Indijo*. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042748662>, [12. 6. 2021].
- * Ana Jelnikar, *Iskanje Magdalene – razstava o slovenskih misijonarjih v Indiji. Na ogled do 10. septembra*. Dostopno na: <https://www.zrc-sazu.si/sl/dogodki/iskanje-magdalene-odprtje-razstave-o-slovenskih-misijonarjah-v-indiji>, [29. 8. 2021].
- * M. Ogrin, *Maruša Zorec je dobitnica nagrade Prešernovega sklada*. Dostopno na: <http://trajekt.org/2012/02/09/marusa-zorec-je-dobitnica-nagrade-presernovega-sklada/>, [12. 6. 2021].
- * Karolina Putarek, *S slavnostne akademije ob 150. obletnici osmega slovenskega tabora v Ormožu (1869–2019)*. Dostopno na: <https://ktv-ormoz.si/s-slavnostne-akademije-ob-150-obletnici-osmega-slovenskega-tabora-v-ormozu-1869-2019/>, [29. 8. 2021].

BOGASTVO LIKOVNO-LITERARNIH KOLONIJ NA MALEKU

V duhu likovnih in literarnih del že od leta 2013 v jesenskem času potekajo kolonije na Maleku pri Svetinjah. Umetnost družijo udeležence na dvodnevni koloniji, kjer na idilični in mirni lokaciji več kot 300 let stare Zidanice Malek, ki leži sredi vinorodnih teras Jeruzalemsko-Ormoških goric, ustvarjajo likovniki in literati. Pobudnik za organizacijo je bil JSKD OI Ormož, ki ob soorganizatorjih, to sta ormoška enota Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož in Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož, vsako leto tradicionalno organizira kolonijo. Za udeležbo na koloniji sta najpomembnejši želja in ljubezen do ustvarjanja.

Srečanja likovnih in literarnih ustvarjalcev imajo na Maleku pri Svetinjah že nekajletno tradicijo. Na območju Maleka od leta 2013 na likovno-literarnih kolonijah ustvarjajo ljubiteljski likovniki, učenci, dijaki ter literarni ustvarjalci. Na koloniji so organizatorji likovno ustvarjanje povezali s poezijo in prozo. Kolonija poteka vsako leto od leta 2013 drugi vikend v oktobru, razen leta 2020. Za gostoljubje udeležencev poskrbijo zaposleni v Zidanici Malek. Udeleženci se med krajani na terenu počutijo iskreno sprejeti, tako da nastajajo številna nepozabna poznanstva. Organizatorji kolonije se z vztrajnostjo in predanim delom počasi približujejo jubilejni, 10. likovno-literarni koloniji Malek. Udeleženci kolonije ustvarjajo na prostem, njihova dela pa sestavljajo razstavo, ki je tradicionalno postavljena na ogled ob martinovanju v Grajski pristavi Ormož. Likovna in literarna dela so prav tako predstavljena v katalogu, ki po koloniji izide ob razstavi.

Kolonije opravljajo tudi širše kulturno poslanstvo, saj sta njihova cilja razvijati likovno umetnost na širšem ormoškem območju in spodbujati mlade k likovni ustvarjalnosti. Veliko umetnikov se je prav na koloniji prvič srečalo s Slovenskimi goricami, Prlekijo in tukajšnjo čudovito pokrajino, zaradi katere se na kolonije radi vračajo.

Organizator kolonije je ormoška izpostava Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti. Na koloniji se zbere med 30 in 50 udeležencev, ki en vikend v oktobru preživijo v objemu Slovenskih goric na Maleku, slikajo njegove motive in se literarno izražajo. Likovno-literarno ustvarjanje na koloniji Malek pomeni za udeležence poseben stik z območjem goric, ki je drugačen od mestnega. Vinorodno območje in utrip tukajšnjega življenja vzbudita v ustvarjalcih posebno dragocene vtise, ki še dolgo živijo v njihovem spominu. To jih pritegne, da se iz leta v leto ponovno vračajo na kolonijo. Na koloniji je bilo leta 2014 ustanovljeno Likovno kulturno društvo Ormož LIKUDO, člani katerega nosijo v sebi skrite slikarske in risarske darove, ki jih razvijajo tudi na Maleku in jih skozi svoja dela predstavijo javnosti na razstavi. Likudovci, ki ubirajo vsak svojo risarsko oziroma slikarsko pot, se zelo radi družijo na koloniji, saj jim Zidanica Malek, okolica z griči z vinogradi, idilična pokrajina in pogled na Svetinje s cerkvijo ponujajo nepozabne motive za njihovo ustvarjanje. Njihova ustvarjalnost skoraj ne pozna meja, poleg tega pod vodstvom vsakoletnih mentorjev nenehno nadgrajujejo svoj talent in svojo ustvarjalnost kažejo na platnih. Iz njihovih likovnih del veje čustveno doživljanje vsega lepega, navdihujejo jih posebnosti in motivi, ki jih obdajajo. S čopiči beležijo, upodabljajo, rišejo in slikajo le sebi ljube motive. Udeleženci kolonij večino svojega likovnega opusa posvečajo slikanju motivov tukajšnje pokrajine in detajlom narave, ki zahtevajo od umetnikov posebno pozornost. Zavedajo se, da je njihovo poslanstvo v umetniško dokumentiranem ohranjanju značilne podobe Slovenskih goric in Prlekije.

Mir in spokojna narava, ki jo ponuja tukajšnje območje, slikarje navdihujeta k ustvarjanju pejsažnih upodobitev. Jesenske barve narave so odlična spodbuda umetnikom za njihovo likovno ustvarjanje. Najpogosteje se prepustijo trenutnim navdihom enkratnega okolja Maleka. Ustvarjalni navdih iščejo v bogatih motivih slikovite pokrajine, narave, podobi vinogradov, stavbni dediščini, značilnih etnoloških predmetih, klopotcih, gozdovih. Posamezniki se posvečajo tudi slikanju drugih motivov, kot so tihožitja in portreti.

V delih udeležencev kolonije se odražata ljubezen in želja do ustvarjanja, zato smo zelo veseli, da lahko likovna dela udeležencev kolonije na Maleku pokažemo širši javnosti. Ob članih društva LIKUDO na

¹ Nevenka Korpič, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož. Ta prispevek je lektorirala Anja Kranjčec. (Op. urednice)

koloniji vsako leto priložnost za ustvarjanje dobijo tudi otroci, posamezni učenci iz osnovne šole in ormoške gimnazije. Pri tem velja omeniti profesorico likovne vzgoje Janjo Rudolf, ki še posebej motivira in usmerja otroke in dijake v likovno izražanje in udeležbo na koloniji. To je pomembno za izoblikovanje njihove pozitivne samopodobe in je hkrati spodbuda za nadaljnje ukvarjanje z likovno in literarno umetnostjo. Kolonijo vsako leto spremljata mentorja – strokovna vodja na likovnem in literarnem področju. Ker se teme ustvarjanja na kolonijah vsako leto spreminjajo, so slikarji in literati sicer omejeni pri izboru teme oziroma motivov, ne pa tudi pri tehniki likovnega ustvarjanja.

Kolonija na Maleku je tudi priložnost, da se lahko udeleženci med seboj družijo in izmenjujejo likovne veščine ter izkušnje. Udeleženci vedno znova zapuščajo kolonijo očarani od pokrajine, polni doživetij ter hvaležni organizatorjem za povabilo. Slikarji so v dneh trajanja kolonije zavzeto ustvarjali in rezultat so bila mnoga likovna dela. Posamezni ustvarjalci sliko ob zaključku kolonije podarijo JSKD OI Ormož, ki prispeva tudi potreben material za ustvarjanje. Slike iz kolonij tako krasijo prostore JSKD OI Ormož ali pa služijo za darila ob različnih priložnostih.

KRONOLOŠKI PREGLED LIKOVNO-LITERARNIH KOLONIJ NA MALEKU

2013

Naslov kolonije: »JESEN V GORICAH«

Zidanica Malek, 12. 10. 2013–13. 10. 2013

Mentorica: Jasna Kozar

Razstava: Grajska pristava Ormož, 9. 11. 2013–15. 1. 2014

Zidanica Malek je bila gostiteljica prvega dvodnevnega likovnega srečanja, ki je naslednje leto preraslo v tradicionalno likovno-literarno kolonijo.

»Zidanica Malek, okoli nje okrogli griči z vinogradi, idiličen pogled na Svetinje s cerkvico, pod brajdami pa gruča mladih in starih, ki slikajo. Eni bolj, drugi manj spretno kopirajo motive iz narave, tretji pa puščajo svoji domišljiji prosto pot.« (Jasna Kozar: V zlatem soncu jeseni, 2013)

LIKOVNA DELA

Janja RUDOLF (Jurka), Anica RAKUŠA (Vinska trta), Marija HERIC (Grozdje), Vida RAJH (Jesen v goricah), Olga ANTIČ (Jutro v goricah), Breda CIMERMAN (Obraz na kamnu), Ludvik ŽIŽEK (Iz Jeruzalema), Oto ŽNIDARIČ (Vinograd v jeseni), Tončka GRUM (Čar jeseni), Danila KRPIČ (Vtis II.), Bohumil RIPAK (Pokrajina II.), Maja VERBANČIČ (List), Klavdija VINCETIČ (Trta v jesenskih barvah), Greta ŠTUMBERGER (Jesenska simfonija), Monika IVANUŠA (Sladki užitek), Špela PETRIČIČ (Grozdje v goricah), Katja KOLARIČ (Pogled), Ana PINTARIČ (Jutranja zarja), Saška KOZEL (Sladka jesen), Žana MILIČKOVIČ (Jagode), Petra PODOJSTERŠEK (Jagoda), Zala HOBLAJ (Razgled na terasaste griče), Eva MUNDA (Prvi sneg), Tija BOROVIČ (Jesen v goricah skozi moje oči).

Oto Žnidarič, Vinograd v jeseni, 2013.

2014

Naslov kolonije: »SVETLOBA, KI JE BARVA, VONJ, KI JE LJUBEZEN, OKUS PO VINU, KI JE UMETNOST«

Zidanica Malek, 10. 10. 2014–11. 10. 2014

Mentorici: Jasna Kozar (likovniki) in Helena Srnc (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 8. 11. 2014–10. 1. 2015

Na drugi likovno-literarni koloniji na Maleku, na kateri je ustvarjalo skoraj 40 udeležencev, so ustanovili Likovno kulturno društvo Ormož – LIKUDO. Predsednik je postal Bohumil Ripak.

»Lepota, ljubezen, umetnost nas družijo ob aktivnostih, ki jih imamo radi. Literati so ustvarjali pesmi z rimami ali brez njih...« (Jasna Kozar: *Lepota, ljubezen, umetnost*, 2014)

LIKOVNA DELA

Tonček CIMERMAN (Jeruzalem), Bohumil RIPAK (Putar), Drago FICKO (Jeruzalem), Pavla KRAJNC (Jesen na Maleku), Oto ŽNIDARIČ (Vinograd v jeseni), Ludvik ŽIŽEK (Kapelca), Marija HERIC (Tihožitje), Vida RAJH (Jesen), Olga ANTIČ (Skozi kopreno), Marjana TKALČEC (Jesen nad Svetinjami), Breda CIMERMAN (Ob klopotcu), Nada IVANČIČ (Tihožitje), Matilda SLAVIČ (Sejalec za prihodnost), Marjana KMET (Bakhus), Tončka GRUM (Brez naslova), Jasna KOZAR (Zvezda), Janja RUDOLF (Očem skrito), Barbara PODGORELEC (List), Boža GRILC (Narava jeseni), Nikolija RIPAK (Klečaja), Nuša LORENČIČ (Čudežna dežela – Prlekija), Žana MILIČKOVIČ (Gozdna vila), Tadeja OZMEC (Mavrične terase), Maja VERBANČIČ (Bokal vina), Maja MEZGEC (Martinovanje), Greta ŠTUMBERGER (Opojni vinski kontrast), Monika IVANUŠA (Muškatna vila), Tija BOROVIČ (Utapljanje žalosti v vinu), Eva MUNDA (Vinogradi skrivnosti), Pia ŠEK (Jesenski dan), Inna KLEMENČIČ (Taverna), Katja KOLARIČ (Sladka svetloba).

Nikolija Ripak, *Klečaja*, 2014.

LITERARNA DELA

Helena SRNEC (A ljubezen lahko diši?), Larisa ŠEK (Jesenski ples), Nuša LORENČIČ (Čudežna pokrajina – Prlekija), Helena SRNEC (Svetloba), Olga ANTIČ (Vino in rime).

2015

Naslov kolonije: »STARO, KI PREHAJA V NOVO, IN NOVO, KI ČRPA IZ STAREGA«

Zidanica Malek, 11. 10. 2015–12. 10. 2015

Mentorici: Jasna Kozar (likovniki) in Helena Srnc (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 6. 11. 2015–15. 1. 2016

»Na likovno-literarni koloniji Malek se zavedamo pomena povezovanja tradicije s sodobnimi umetniškimi praksami, saj se srečanja udeležujejo mlajši in starejši ustvarjalci, kar je zelo plodna kombinacija.« (Jasna Kozar: *Staro, ki prehaja v novo, in novo, ki črpa iz starega*, 2015)

»Mlajši so zapisali kar nekaj pesmi in haikujev, mlajši po srcu pa so s pisanjem pisem obujali neko tradicionalno obliko...« (Helena Srnc: *Staro, ki prehaja v novo, in novo, ki črpa iz starega*, 2015)

LIKOVNA DELA

Toni CIMERMAN (Okolica Jeruzalema), Tadeja OZMEC (Živiljenjska pot), Tončka GRUM (Upanje), Vida RAJH (Malek), Drago FICKO (Sončnice), Marija KLEMENČIČ (Svetinje), Ludvik ŽIŽEK (Prekmurska idila), Pavla KRAJNC (Preporod), Bohumil RIPAK (Spekter), Janja RUDOLF (Zadišala), Barbara PODGORELEC (Nezaželen), Tita ŠNAJDER (Raznolikost), Nuša ŽINKO (Barve), Maja

MUNDA (Jeruzalem), Zala HABLAJ (Abstraktni Malek), Tija BOROVIČ (Prešanje duše), Inna KLEMENČIČ (Potovanje v času), Maja VERBANČIČ (Zlata leta), Pia ŠEK (Žarek svetlobe), Zala LEDINŠEK (Mrači se), Larisa KUMER (Hrepenenje), Nuša KRABONJA (Putar), Eva MUNDA (Trio), Grega RUBIN (Most), Lucija FEKONJA (Novo s starim), Žana MILIČKOVIČ (Gostja), Amadej ŠILAK (Paličnjak).

LITERARNA DELA

Marijana KOROTAJ (Staro, ki prehaja v novo, in novo, ki črpa iz starega; Mlad lastnik starega vinograda; Staro seme v sveži zemlji), Pia ŠEK (Upanje; Življenje), Larisa KUMER (Pot).

Bohumil Ripak, *Spekter*, 2015.

2016

Naslov kolonije: »PESEM KLOPOTCEV – MUZIKALNOST DUŠE GORIC«

Zidanica Malek, 8. 10. 2016–9. 10. 2016

Mentorici: Jasna Kozar (likovniki) in Helena Srnec (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 11. 11. 2016–10. 1. 2017

»Kako veličasten je pogled s Svetinj na božajočo gričevnato pokrajino, posejano s trto. Pripreš oči, sonce te poboža po licih, srce se nenadoma umiri.« (Helena Srnec, *Pesem klopotev – muzikalnost duše goric*, 2016)

LIKOVNA DELA

Sara TOPLIČAR (Oblivion), Oto ŽNIDARIČ (Breznikova klet v Litmerku; Temnar, pogled iz Maleka), Breda CIMERMAN (Na Maleku v jeseni; Ob hiški), Marija PAVLIČ (Pesem klopotev), Inna KLEMENČIČ ('ajmo), Ludvik ŽIŽEK (Jesen je tu; Čas klopotev), Jasna KOZAR (Svetinje; Svetinje), Anže IVANUŠ (In vino veritas), Drago FICKO (Pogled na Jeruzalem), Miranda KOZIC (Sladko grozdje; Jesenska idila), Eva MUNDA (Pri oknu), Marija PAVLIČ (Prjatli obrodile so trte vince nam sladko), Vida RAJH (Paberki), Žana MILIČKOVIČ (V objemu kostanja), Marija KLEMENČIČ (Škorci na trgatvi), Pavla KRANJC (Jesen), Tadeja OZMEC (Grički), Larisa ŠEK (Drevo), Janja RUDOLF (Za dušo), Tončka GRUM (Gozdna idila), Drago FICKO (Stara lipa pod Taverno), Tita ŠNAJDER (Občuti trenutek), Pia ŠEK (Dežela skrivnosti), Tija BOROVIČ (Ženska z vinom), Žana MILIČKOVIČ (Vino ni voda), Grega RUBIN (Umboa diaboli), Barbara PODGORELEC (Modra luna), Ivan TUĐA (Razgovor), Taja HUSEL (Pogled), Zala LEDINŠEK (V goricah), Lucija FEKONJA (Sladko vince), Simona KOSI (Družina), Bohumil RIPAK (Ali bi jedla ali za prešo dala), Amadej ŠILAK (C'thulhu), Larisa KUMER (Navdih).

Barbara Podgorelec: *Modra luna*
Akvarel, 30x40

Barbara Podgorelec, *Modra luna*, 2016.

LITERARNA DELA

Ana ZEMLJIČ (Klopotev; Minuta), Denis ŽURAN (Odmev), Tija BOROVIČ (Igra letnih časov; Povej mi draga; Pijem), Marijana KOROTAJ (Kuham ...; Danes ...).

2017

Naslov kolonije: »**TUKAJ SE ZAČNEJO NEBESA!**«

Zidanica Malek, 7. 10. 2017–8. 10. 2017

Mentorja: Bohumil Ripak (likovniki) in Helena Srnec (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 10. 11. 2017–20. 1. 2018

Peta likovno-literarna kolonija Malek je bila posvečena velikemu Prleku, Kogovčanu, častnemu občanu Občine Ormož – vinogradniku Stanku Čurinu, ki je veliko prispeval k razvoju tukajšnjega vinogradništva in vinarstva na širšem ormoškem območju.

LIKOVNA DELA

Cecilija BERNJAK (Bilo je nekoč; Lik gospoda Čurina), Lucija FEKONJA (Odrešenje), Drago FICKO (Sončnice, Malek z okolico), Tončka GRUM (Jesenska idila; Slika v sliki), Lea HUSEL (Od mladosti do nebes, Pradedek), Anže IVANUŠ (Heavenly drops), Mirko JAUŠOVEC (Upanje umre zadnje), Marko JENUŠ (Tukaj se začnejo nebesa), Inna KLEMENČIČ (Abstrakt), Marija KLEMENČIČ (Trdoživost), Simona

Ivo Lorenčič, Jeruzalem, 2017.

KOSI (Svetinje), Jana KRAŠEVEC (Sončni Jeruzalem), Larisa KUMER (Nebesa; Nirvana), Danica MAJCEN (Svetinje; Vreteno in bučke), Žana MILIČKOVIČ (Brez naslova), Tadeja OZMEC (Brez naslova), Barbara PODGORELEC (Perzeid), Vida RAJH (Idila v goricah), Marjan RATEK (Tihožitje), Nikolija RIPAČ (Rastoča knjiga), Grega RUBIN (Piščanec v lupini), Amadej ŠILAK (Brez naslova), Tita ŠNAJDER (Usoda je v mojih rokah), Aleksander ŠTUMBERGER (V orožarni), Katarina VAUPOTIČ (Blue(s)), Maja VERBANČIČ (Je beseda, ki je), Nuša ŽINKO (Čaša opojnosti), Ludvik ŽIŽEK (Malek; Topoli in trsi), Oto ŽNIDARIČ (Vrtnice), Ivo LORENČIČ (Jeruzalem – Malekova zidanica; Jesen za ograjo; Skrivalnica).

LITERARNA DELA

Cecilija BERNJAK (Čudoviti svet), Simona KOSI (Vedno več je takšnih dni), Larisa KUMER (Nebesa), Barbara PODGORELEC (Tebi), Ana ZEMLJIČ (Tisti miren trenutek se je končal; Če se tukaj začnejo nebesa), Denis ŽURAN (Popotnik; V prostoru).

2018

Naslov kolonije: »**POT K SREČI.**«

Zidanica Malek, 13. 10. 2018–14. 10. 2018

Mentorici: Jasna Kozar (likovniki) in Helena Srnec (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 9. 11. 2018–20. 1. 2019

Likovno-literarna kolonija Malek 2018 je bila posvečena Martinu Kojcu, slovenskemu psihologu, parapsihologu in publicistu, rojenemu v Središču ob Dravi.

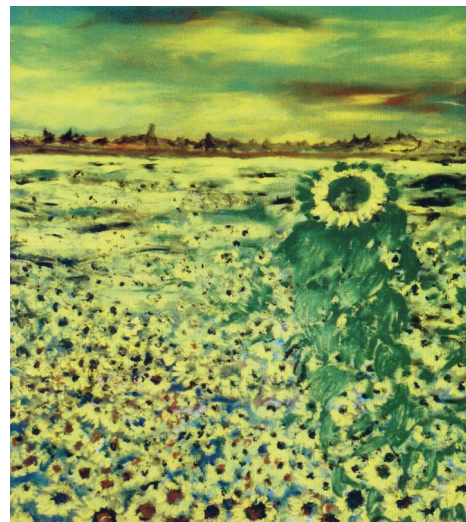
LIKOVNA DELA

Jožefa BENKO (Jutro na Svetinjah – barvita jesen), Nina BEZJAK (Pot k sreči), Lucija FEKONJA (Who wants to live forever?), Alenka FICKO (Pot do sreče), Drago FICKO (Malek), Jože FOLTIN (Svetinje), Tončka GRUM (Sreča opoteča; Sreča je mogoča), Leon HORVAT (Skrivnostni oboževalec), Nena HORVAT (Pot k sreči), Jožef HARI (Brunarica; Jesen na Svetinjah), Marija JAKOLIČ (Deklica na poti k sreči; Med brezami), Marija KLEMENČIČ (Gemaj), Marjana KMET (Sreča), Miranda KOZIC (Sreča je v zelenem), Larisa KUMER (Začetek), Sandra KUMER (Konec delovnega dne), Mateja KRANJC (Pot k

sreči), Ivo LOREN (Gorice; Pot k sreči; Po lestvi), Zdravko LUKETIČ (V ognju ljubezni), Mihaela OMLADIČ (Sij toplega; Kmečko dvorišče), Marija PAVLIČ (Pot k sreči; Pot v Svetinje – srečo), Vida RAJH (Kraljica sončnic), Bohumil RIPAK (Pot k sreči), Grega RUBIN (Oko), Franc SIMONIČ (Občutenje sreče; Jesensko tihožitje), Rozina ŠEBETIČ (Pot k sreči si utremo, ko se izvijem iz spon materialnosti; Pot k sreči – pot k naravi), Dana ŠTRUCELJ (Sreča je pristala), Ludvik ŽIŽEK (Še ena srečna jesen; Spomin na srečna leta).

LITERARNA DELA

Jožef BENKO (Pot do sreče), Alenka ČURIN JANŽEKOVIČ (Sreča), Gloria HORVAT (III.), Marijana KOROTAJ (I.), Sandra KUMER (Ali je to pot k sreči?), Karolina PUTAREK (Slikarka), Ana ZEMLJIČ (Dotik sreče), Denis ŽURAN (Sreča za petami).

Vida Rajh, Kraljica sončnic, 2018.

2019

Naslov kolonije: »NA SONČNI STRANI GALAKSIJE«

Zidanica Malek, 12. 10. 2019–13. 10. 2019

Mentorici: Tadeja Ozmec (likovniki) in Helena Srnc (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 8. 11. 2019–20. 1. 2020

Tradicionalna sedma kolonija na Maleku je nosila ime pesniškega prvenca mladega ormoškega ustvarjalca Denisa Žurana – Na sončni strani galaksije.

»Bodi pozitiven kakor Sonce in čustven kakor Luna. Nasmehni se, poln evforije, saj si doma na sončni strani galaksije.« (Denis Žuran: Na sončni strani galaksije)

LIKOVNA DELA

Tadeja OZMEC (Prleška vinorodna galaksija), Marjeta ŽNIDARIČ (Rože iz sanj; Poletna noč), Grega RUBIN (Črna luknja), Nika NOVAK (Meglica), Rebeka ŠTUMBERGER (V objemu sonca), Blaž JURKOVIČ (Usoda), Nina BOKŠA (Nekega dne na Marsu), Hana ZAJŠEK (Svet), Hana ČRČEK (Lunin mrk), Melisa Habjanič (Čirule – čarole), Petra ZADRAVEC (Svet je lep), Karmen FEKONJA (V osrčju galaksije), Monika KUHARIČ (Po sledih tirnice), Tončka GRUM (Veselje), Ivo LORENČIČ LOREN (Tam zgoraj), Marjana KMET (Na sončni strani), Tamara ŠPITALER ŠKORIČ (Sončni ljudje; Ko sonce zbudi življenje), Jožef HARI (Klopotec; Svetinje), Dana ŠTRUCELJ (Bodimo letimo), Bohumil RIPAK (Na sončni strani galaksije – Univerzum), Mihaela OMLADIČ (Jesen v vinogradu), Marinka AS (Mlečna cesta), Ivo AS (Malek, na sončni strani galaksije), Marija JAKOLIČ (V objemu galaksije; Na sončni strani galaksije – sončnice), Marija KLEMENČIČ (Biser), Ludvik ŽIŽEK (Trta; Jutro v vinogradu), Rozina ŠEBETIČ (Na sončni strani galaksije), Martina MAJHEN PRIJOL (Galaksija), Sandra KUMER (Vinotok galaksije zvezd; Se še spomniš sončnice; Nabiralka zvezd), Mateja KRANJC (Njemu), Vida RAJH (Divja sončnica; Veselo razpoloženje; Labodja ljubezen), Jožefa BENKO (Jesen).

Jožef Hari, Klopotec, 2019.

LITERARNA DELA

Jožef BENKO (Proti večeru), Ana ZEMLJIČ (Sloveniji!), Blanka ERHATIČ.

2020

Naslov kolonije: »DEŽELA, ČUDOVITA KAKOR IZ LEPIH SANJ«

Zidanica Malek, 1. 8. 2020–2. 8. 2020

Mentorici: Tadeja Ozmec (likovniki) in Helena Srnc (literati)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 6. 10. 2020–9. 11. 2020

Ljubiteljski likovni in literarni ustvarjalci so se družili na osmi dvodnevni likovno-literarni koloniji Malek 2020, ki je bila posvečena pisatelju, pesniku, dramatik in duhovniku Francu Ksavru Mešku, rojenemu v vasi Ključarovci v župniji Sv. Tomaž pri Ormožu.

LIKOVNA DELA

Jožefa BENKO (Pokrajina), Jožef HARI (Korona), Monika PODPEČAN (Grozd), Marija PAVLIČ (Svetinje v soncu), Bohumil RIPAK (Svetinje III.), Ivo AS (Portret Franca Ksavra Meška), Marinka AS (Vhod v grajske kleti), Robert PODPEČAN (Svetinje), Mateja KRANJC (Vidim, kar mislim II.; Vidim, kar mislim), Ludvik ŽIŽEK (Jesen v vinogradu; Skorja drevesa), Ivo LORENČIČ LOREN (Svetinje), Marjan RATEK (Zelena Prlekija), Zdravko PETEK (Jeruzalem – dvorec; Stara lipa pri Taverni; Stara brajda), Inna KLEMENČIČ (Petlišok), Franc SIMONIČ (Svetinje – Jeruzalem), Marjeta ŽNIDARIČ (Za tebe), Martina MAJHEN PRIJOL (Dežela, čudovita kakor iz lepih sanj), Snežana VINDIŠ (Svetinje), Karmen FEKONJA (Kakor iz lepih sanj), Klavdija ŽUMAN (... ko jutranje sonce tisoč poljubov čez spočito zemljo Jeruzalema naseje ...), Marija KLEMENČIČ (Sanje 1; Sanje 2, Sanje 3; Sanje 4), Mihaela OMLADIČ (Freska), Marija JAKOLIČ (Sanje), Sandra KUMER (Prlek bil, sem in bom; Metulj v deželi sanj), Nada IVANČIČ (Tihožitje).

Vida Rajh, *Kraljica sončnic*, 2018.

LITERARNA DELA

Jožef BENKO (Dežela prekrasna), Breda SLAVINEC (Iz tistih časov; Tam; Ksavrova napotila; Moji; Popoldan pred praznikom; Negda), Denis ŽURAN (Pustite nam sanjati), Sandra KUMER (Metulj), Matilda SIMONIČ (Lipa mi je povedala).

2021

Naslov kolonije: »PODOBE PRLEKIJE«

Zidanica Malek, 9. 10. 2021–10. 10. 2021

Mentorji: Janja Rudolf (likovniki), Helena Srnc (literati), Ciril Ambrož (fotografi)

Razstava: Grajska pristava Ormož, 11. 11. 2021–30. 1. 2022

Sklepne misli

Vinorodno in gričevnato območje Jeruzalemskih goric predstavlja svet, ki obiskovalca ob ogledu navdaja s posebnimi občutki. Zaradi čudovite in nepozabne narave se je JSKD OI Ormož leta 2013 odločil, da s soorganizatorji organizira likovno kolonijo Malek, ki se ji je leta 2014 pridružila tudi literarna.

JSKD OI Ormož se pod vodstvom gospe Barbare Podgorelec postopoma uspešno uveljavlja kot izvrsten organizator jesenskih likovno-literarnih srečanj v obliki dvodnevne likovno-literarne kolonije na Maleku pri Svetinjah. Kolonija, ki je namenjena ljubiteljskim likovnim in literarnim ustvarjalcem iz celotne regije, ne izključuje mladih, obetavnih likovnih ustvarjalcev, ki so šele na začetku svoje likovno-literarne umetniške poti.

Udeležba na koloniji je mogoča na osnovi predhodne prijave, udeležencem pa z nasveti pomagata mentorja za likovno in literarno področje. Vsako leto je poudarek na eni osrednji temi, čeprav si lahko udeleženci izberejo tudi svoj motiv.

Ko udeleženci izdelujejo likovna dela in ustvarjajo literarne prispevke, skozi svoje oči doživljajo utrip in kulturno dediščino kraja in lepote tukajšnje narave. Srečujejo se z domačini, tkejo prijateljstva in literarno ustvarjajo ter ustvarjajo likovna dela na prostem. Vsa nastala likovna dela in literarni prispevki so predstavljeni na razstavi, ki je tradicionalno postavljena na ogled ob martinovanju v beli dvorani Grajske pristave, dokumentirana pa so tudi v spremljevalnem barvnem katalogu.

Ključne besede: kolonija, Zidanica Malek, razstava, katalog, slikarji, literati

Literatura in viri

* V zlatem soncu jeseni. Razstavni katalog izbranih slikarskih del likovne kolonije Malek 2013. PMPO, 2013.

* Svetloba, ki je barva, vonj, ki je ljubezen, okus po vinu, ki je umetnost. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2014. PMPO, 2014.

* Staro, ki prehaja v novo, in novo, ki črpa iz starega. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2015. PMPO, 2015.

* Pesem klopotcev – muzikalnost duše goric. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2016. PMPO, 2016.

* Tukaj se začnejo nebesa. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2017. PMPO, 2017.

* Pot k sreči. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2018. PMPO, 2018.

* Na sončni strani galaksije. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2019. Občina Ormož, 2019.

* Dežela, čudovita kakor iz lepih sanj. Razstavni katalog izbranih slikarskih in literarnih del likovno-literarne kolonije Malek 2020. PMPO, 2020.

Fotografije

Utrinki iz Likovno-literarnih kolonij Malek; likovna dela 2013–2020. Arhiv JSKD OI Ormož, Barbara Podgorelec.

DR. ARIBERT BRODAR

V prispevku je predstavljena življenjska zgodba dr. Ariberta Brodarja, ki je bil v letih od 1926 do 1945 lastnik velikega posestva, vinske kleti in vrtarnije v Ormožu. Kot nemškutar je aktivno deloval v kulturbundu in bil eden glavnih akterjev te organizacije v Ormožu. Njeno delovanje je imelo žal zelo tragične posledice za nekatere zavedne ormoške Slovence. Po vojni je dr. Brodar z družino pobegnil v Avstrijo, kjer je z družino tudi ostal, njegovo posestvo pa je bilo podržavljeno.

UVOD

Ormož je bil med obema vojnama cvetoče mesto, predvsem na turističnem področju, h kateremu je precej prispeval dr. Otmar Majerič z izgradnjo sanatorija in bazena na reki Dravi. A kljub temu svetlemu obdobju so v ozadju vedno tlele napetosti med nemškim in slovenskim prebivalstvom. Nemškutarji, kot se imenujejo Slovenci, ki so se odločili za pripadnost nemškemu družbenemu, kulturnemu in političnemu krogu, so v Ormožu imeli v lasti večino obrti in veleposesti in so tako predstavljali bogato ormoško elito. Mednje lahko štejemo že omenjenega dr. Majeriča, lekarnarja Trautwetterja, industrialca Kralja in tudi dr. Ariberta Brodarja. Že njegov oče Štefan Brodar se je nagibal na nemško stran, s tem pa je nadaljeval tudi sin Aribert. Leta 1926 je Aribert po očetu podedoval veliko posestvo in vinsko klet in se iz Nemčije vrnil v Ormož. Živel so v t. i. Brodarjevi vili, ki še danes stoji na Ptujski cesti v Ormožu. O tem, kakšni so bili njihova vila, klet in nasad vrtnic nam nazorno prikaže tudi prvi zvočni film o Ormožu iz leta 1935.

Brodarjeva vila.²

*Stopnišče Brodarjeve vile.
Foto: Ana Kaučič.*

V 30-ih letih so se počasi začela kazati nasprotja med evropskimi državami, v Nemčiji pa je začela svoj pohod nacionalsocialistična stranka s Hitlerjem na čelu. Simpatizerji Nemčije so se po drugih državah začeli povezovati in zbirati v razne organizacije, s katerimi so izražali podporo Hitlerju. Ena izmed njih je bila kulturbund, ki ga je v Ormožu organiziral in vodil dr. Aribert Brodar. Skupaj z drugimi nemškutarji so pridobivali člane in kovali načrte za prihod Nemcev ter oblikovali črno listo zavednih Ormožanov, ki so ogrožali delovanje kulturbunda in nemške prevlade v Ormožu. Posledice delovanja kulturbunda so bile grozljive, ko so z osvojitvijo naših dežel v Ormož prikorakali Nemci.

Ko se je ob koncu 2. svetovne vojne nemška prevlada po štirih letih končala, so poraz morali priznati tudi nemškutarji. Njihove usode so bile različne, kar nekaj pa jih je prebегnilo v sosednjo Avstrijo in od tam v druge dežele, če se jim je za to ponudila priložnost.

Kot avtorica prispevka ne simpatiziram z delovanjem nemškutarjev oz. z delom dr. Brodarja, vendar sem se odločila za raziskovanje njegovega življenja, saj menim, da je treba osvetliti tudi temačne dele naše preteklosti z zgodovinsko objektivnostjo in pisati o dejstvih, ki so sooblikovale življenje v Ormožu.

¹ Ana Kaučič, prof. angleščine in zgodovine, Ljudska univerza Ormož.

² Spletni vir: <https://mapio.net/pic/p-45836704/>, [12. 10. 2021].

Dr. Aribert Brodar

Štefan in Marija Brodar iz Ormoža sta se 20. avgusta 1900 naselila v hišo, ki je imela takrat hišno številko 35. Gre za hišo, ki danes ne obstaja več, stala pa je na sedanji zelenici za avtobusno postajo. V tej hiši sta po popisu prebivalstva že v letu 1880 živeli družini Brodar³ ter urar Kovačec z otroki.⁴

Aribertov oče Štefan Brodar je bil pomemben ormoški trgovec z vinom na debelo. Rodil se je 11. novembra 1875 v Ormožu, umrl pa je 20. februarja 1926. Pokopan je na ormoškem pokopališču. Njegova mama Marija Brodar (dekliški priimek Verbnik) se je rodila 26. marca 1882 v Novi Cerkvi pri Celju. Poročila sta se 10. januarja 1910 v Gradcu v cerkvi Kirche zum Heiligen Blut⁵. Imela sta tri otroke.⁶ Najstarejši je bil sin Aribert⁷, rojen 5. maja 1900, hči Sieghilde je bila rojena 11. junija 1910 in najmlajši sin Berthold je bil rojen 7. julija 1911.⁸

Dr. Aribert Brodar je osnovno in srednji šolo končal v Ormožu, leta 1918 pa je odšel v Gradec študirat kemijo na tehniški srednji šoli. Doštudiral je leta 1923 in si na kemijski fakulteti pridobil naziv inženir. Študij je nadaljeval na univerzi v Gradcu, na fakulteti za filozofijo, kemijo in botaniko in leta 1924 pridobil naziv doktor. Za zaključek šolanja je pripravil diplomsko nalogo z naslovom Elektroliza topljene svinčeno-bizmutove zlitine. V šolskem letu 1924/25 je delal kot asistent na inštitutu za fiziko in kemijo univerze v Gradcu, nato pa se je preselil v nemško mesto Geiseheim, kjer je na akademiji za vitikulturo, sadje in hortikulturo delal kot asistent.⁹

V svojem življenjepisju je zapisal, da tekoče govori angleško, nemško in slovensko. Zadovoljivo naj bi govoril tudi srbohrvaško, rusko, madžarsko in nizozemsko. Razumel naj bi tudi francosko.¹⁰

Leta 1926 mu je umrl oče, zato se je naslednjega leta vrnil v Ormož, na posestvo, ki ga je podedoval po očetu. Sodeč po njegovem življenjepisju, je to posestvo obsegalo 80 ha vinogradov, sadovnjakov, njiv, nasadov vrtnic in čebulic v rastlinjakih. Ukvarjal se je z izvozom vina, zelenjave, sadja in vrtnic. Na posestvu naj bi delalo okoli 70 delavcev, medtem ko je tehnično in komercialno plat posestva vodil dr. Brodar sam. Zavzeto se je ukvarjal z gojenjem vrtnic in bil edini jugoslovanski član ameriškega društva American Rose Society (društvo gojiteljev vrtnic) s člansko številko 9232-48. Napisal naj bi več člankov o nadzoru rastlinskih škodljivcev in boleznih, o analizi zemlje, biološkem gnojenju in podobnih tematikah, ki so izšli v hortikulturnih in agronomskih jugoslovanskih revijah.¹¹ Raziskoval je nove vrste vrtnic in zbiral podatke o njihovem vedenju v kontinentalnem podnebju, ki se razlikuje od britanskega morskega podnebja. Prav tako je izvajal eksperimente glede nadzora bolezni vrtnic in škodljivcev.¹²

Leta 1927 je na trgovsko sodišče v Mariboru oddal prošnjo za vpis »firme Štefan Brodar« v trgovski register. Podjetje, ki se je ukvarjalo s trgovino in z izvozom vina na debelo je bilo v register vpisano 30. 9. 1927. Decembra 1942 je dal podjetje preimenovati v dr. Aribert Brodar. Oktobra 1945, potem ko je dr. Brodar pobegnil v Avstrijo, je narodna vlada za Slovenijo izdala odlok, po katerem je postal novi upravitelj podjetja Franc Kren, dr. Aribert Brodar pa je bil kot upravitelj izbrisan.¹³

Brodar naj bi okoli leta 1928 odkupil vilo na Ptujski cesti v Ormožu, takrat pa je nosila naslov Friedau 22. To vilo naj bi med leti 1890–1895 zgradil Josip Urh, ormoški vinski trgovec¹⁴, vendar je na prostorskem portalu Geodetske uprave RS navedena letnica izgradnje 1911.¹⁵ Zraven vile je bila postavljena še vinska klet in poleg nje urejena vrtnarija.¹⁶

³ Sodeč po poročni knjigi, sta se Štefan Brodar in Marija Hartl poročila 28. januarja 1868. Njun sin Štefan se je poročil z Marijo Verbnik in verjetno podedoval njuno hišo. <https://data.maticula-online.eu/sl/slovenia/maribor/ormoz/01850/?pg=73>, [11. 10. 2021].

⁴ G. Fournier, M. Hernja-Masten: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, str. 126.

⁵ Spletni vir: <https://data.maticula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/graz-hl-blut/633/?pg=55>, [12. 10. 2021].

⁶ SI_PAM/0721, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Mariboru, arhivska škatla 11, ovoj 7.

⁷ Dr. Aribert Brodar je v knjigo rojstev vpisan s polnim imenom Aribert Gotthard Stefan.

⁸ Domovinska knjiga, hrani Upravna enota Ormož.

⁹ Spletni vir: [https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351\\$1i](https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351$1i);

<https://digitalcollections.its-arolsen.org/03020104/name/pageview/6195971/6781813>, [12. 8. 2021].

¹⁰ Spletni vir: <https://digitalcollections.its-arolsen.org/03020104/name/zoom/6195971/6781816>, [12. 8. 2021].

¹¹ Ni znano, v katerih revijah točno so bili ti članki objavljeni. V časopisih, ki so izhajali med leti 1926 in 1940 na Slovenskem, njegovih del ni bilo mogoče najti. (Op. avtorice).

¹² Spletni vir: [https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351\\$1i](https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351$1i);

<https://digitalcollections.its-arolsen.org/03020104/name/pageview/6195971/6781813>, [12. 8. 2021].

¹³ SI_PAM/0645/001/00869, Štefan Brodar, Ormož, od leta 1942 dr. Aribert Brodar, Ormož: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor, 1927–1945 (združeni dokumenti).

¹⁴ Trop, 2019, str. 101.

¹⁵ Preverjeno 20. 8. 2021.

¹⁶ V Zgodovinskem arhivu na Ptujju so ohranjeni gradbeni načrti za klet in vrtnarijo.

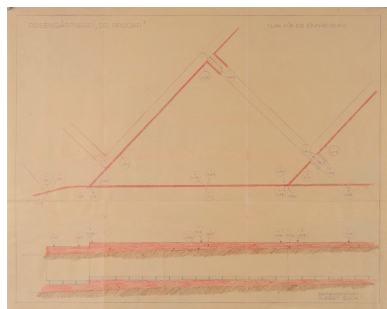

Brodarjev vrtnar Pepi Trofenik¹⁷ leta 1935.
Ženska na fotografiji ni znana.
Hrani: Marija Lah.

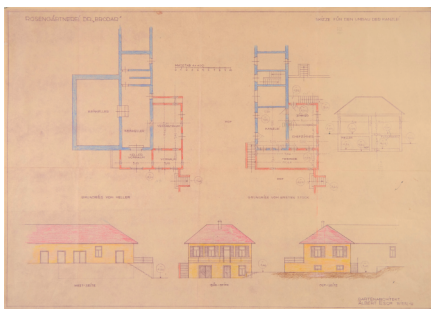

Na tem mestu je bila nekdanj vrtnarija.¹⁸

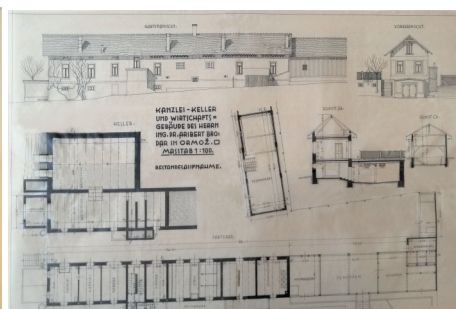
Dr. Brodar je vlagal v razvoj svoje obrti, zato je prizidal nekatere zgradbe. Leta 1928 je dal zgraditi skladišče za sode, v letih 1931/32 je nastal prizidek na vili (hišna št. 22) s sobo in kuhinjo, leta 1939 pa je zgradil še zid in ograjo ob državni cesti in povečal svoje pisarniške prostore. Načrt za ta poseg mu je pripravil mestni stavbenik Viljem Deng¹⁹ s Ptuja²⁰. V Zgodovinskem arhivu Ptuj hranijo načrte za rožni vrt, ki sicer niso datirani, na njih pa je kot arhitekt naveden Albert Esch.²¹

Načrt za ograjo, ki obdaja Brodarjevo vilo in
tedanji rožni vrt. Načrt je zasnoval avstrijski
krajinski arhitekt Esch.
Hrani: Zgodovinski arhiv Ptuj.

Načrt za prenovo pisarn, ki ga je pripravil
avstrijski krajinski arhitekt Esch.
Hrani: Zgodovinski arhiv Ptuj.

Načrt za vinsko klet ob Brodarjevi vili iz
leta 1939. Hrani: Zgodovinski arhiv Ptuj.

Del Brodarjevega posestva je viden tudi v promocijskem filmu dr. Majeriča iz leta 1935²², kjer so vidni Brodarjeva vila, vinska klet, sodi na dvorišču, pretakanje vina in ročno polnjenje steklenic v vinski kleti ter nazadnje še vrtnarija ter nasad vrtnic.²³ Med vrtnicami lahko vidimo majhnega otroka, za katerega Ivan Nemanič v svojem prispevku Utrinki iz zgodovine mesta Ormož ob dokumentarnem filmu iz leta 1935 meni, da je deček.²⁴

Brodar je posestvo obdeloval vse do leta 1945, ko je zaradi političnih razlogov z družino pobegnil v Avstrijo – v Sankt Stefan im Rosental.²⁵ V Avstriji je med leti 1947 in 1948 delal najprej v podjetju L. Judmayer, nato pa v podjetju Alpen-Chemie, kjer je bil zadolžen za produkte za zatiranje rastlinskih škodljivcev in bolezni. V letu 1950 je živel v Avstriji (kot razseljena oseba) in zase ter svojo družino poskušal pridobiti dovoljenje za bivanje v Združenih državah Amerike, Kanadi ali Veliki Britaniji, vendar je bil povsod zavržen, zato je

¹⁷ Oče nekdanjega ormoškega župana Vilija Trofenika. Op. urednice.

¹⁸ Štajerski tednik, letnik 61, številka 62, 8. avgust 2008, str. 11.

¹⁹ Wilhelm Dengg (1877–?) je bil mestni stavbenik na Ptuj.

²⁰ Klasinc, 1988, str. 140, 149, 161.

²¹ Albert Esch (1833–1954) je bil avstrijski krajinski arhitekt. Specializiral se je za načrtovanje zasebnih vrtov in parkov. Leta 1925 je zmagal na natečaju za ureditev mestnega središča v Osijeku. Pegan, Jukić, 2002, str. 21–30.

²² V videu je Brodarjeva vila ter posestvo prikazano v dveh minutah, od 13.75 do 15.42 minute. (Op. avtorice).

²³ Matjaž Mastnak, strokovnjak za vrtnice iz Arboretuma Voljič potok, je ob ogledu filma objasn timer, da je Brodar očitno vzgajal vrtnice na debelcih, kar je bila nemška moda druge polovice 19. stoletja in meščanska želja prve polovice 20. stoletja. Glede na videno njegova pridelava vrtnic ni bila velika; če bi bila, bi zelo verjetno komuniciral s kupci preko katalogov, ki so bili med vojnama precej razširjeni.

²⁴ Nemanič, 1993, str. 291. Brodarjeva hči Astrid je bila v času snemanja stara približno eno leto, morda je na posnetku ona. (Op. avtorice)

²⁵ Kraj leži približno 30 km južno Gradca. (Op. avtorice)

ostal v Avstriji. V spletnem arhivu harvardske knjižnice²⁶ in v spletnem gradivu Arolsen Archives²⁷ je objavljena celotna korespondenca o njegovi vlogi za vstop v ZDA, med drugim tudi življenjepis, po katerem je povzeto življenje dr. Brodarja. Dr. Aribert Brodar se je leta 1930 cerkveno poročil z Elizabeto Jonaš, rojeno 15. septembra 1910 v Murski Soboti. Imela sta tri otroke; hčer Astrid²⁸, rojeno 1934, sina Bernarda, rojenega 21. julija 1941 in sina Gorazda²⁹, rojenega 27. marca 1943.

Delovanje v kulturbundu

Dr. Aribert Brodar je bil vzgojen v zavednega Nemca. Že njegov oče Štefan se je v času Avstro-Ogrske imel za Nemca in tako so delovali tudi v Ormožu. Kronika mesta Ormož navaja, da so že leta 1918 župan dr. Ferdo Lašič in njegov gerentski sosvet³¹ želeli spraviti Nemce iz Ormoža, kar pa jim ni uspelo. Zaradi tega so avgusta 1919 prosili deželno vlado, naj ima naslednje Nemce pod državnim nadzorstvom: Štefana Brodarja (trgovca z vinom), Ferdinanda Kralja (usnarja), Jožefo Liebich (trgovko s perutnino), Ido Martinec (bivša poštarico in posestnico) ter Viktorja Pravdiča (odvetniškega koncipienta), vendar iz tega ni bilo nič.

Fotografija družine Brodar, na kateri so dr. Aribert Brodar, žena Elizabeth, hči Astrid in sinova Bernard in Gorazd. Fotografija je bila verjetno posneta v drugi polovici 40-ih.

Dr. Aribert je kot zavedni Nemec, živeč v Ormožu, ob vse ostrejši in močnejši vlogi Nemčije na pragu 2. sv. vojne leta 1939 v Ormožu pomagal pri ustanovitvi kulturbunda (dalje: KB)³² in nato načeloval tej organizaciji.

Še preden se je razmahnilo delovanje KB, je na Ptuj delovalo »Združenje nemških visokošolcev«, ki so v svoje vrste pritegnili tudi ormoške nemške akademike. Tako so na začetku 1930-ih pritegnili Otona Kralja, dr. Ariberta Brodarja, mag. Gustava Trautwetterja in druge. Člani društva so se na prijavnici izrekli za nemško-arijsko poreklo. Njihovo delovanje se je videlo v organiziranju društvenih večerov, pogovorov, posvetovanj, družabnih prireditev ter nepolitičnih sestankov s povabljenimi gosti nemškega porekla.³³ Sodelovanje nemških Ormožanov v širšem lokalnem okolju je vidno tudi v družabnem življenju, ko se je skupina Ormožanov leta 1939 udeležila »zabavne« prireditve v ptujskem nemškem društvenem domu, na kateri so proslavljali Hitlerjevo zmago v Češkoslovaški. Goste iz Ormoža naj bi na Ptuj brezplačno vozila dr. Aribert Brodar in dr. Otmar Majerič.³⁴

Sodeč po Kroniki mesta Ormož, so člani KB imeli ustanovni zbor leta 1939 v kinodvorani Avgusta Kreutza, ključavničarskega mojstra. Dr. Brodar je času dveh let (od 1939 do 1941) uspel včlaniti v KB vse meščane, ki so se že v stari Avstro-Ogrski imeli za Nemce, in tiste, ki so slepo verjeli Hitlerjevi propagandi. Najpomembnejši člani te organizacije so bili dr. Aribert in njegova žena Elise Brodar, Adolf in Grete

²⁶ Spletni vir: [https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351\\$1i](https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351$1i), [12. 8. 2021].

²⁷ Spletni vir: [https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351\\$1i](https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351$1i), [12. 8. 2021].

²⁸ V rojstni knjigi v letu 1934 ni vpisana. Predvidevam, da se je rodila kje drugje.

²⁹ V rojstni knjigi, ki jo hrani Upravna enota Ormož, je zapisano ime Berndt in Bernd. Ime Bernard je prepisano iz gradiva, ki ga hrani harvardski arhiv. Sin Gorazd, kot je razvidno iz gradiva v istem arhivu, je v rojstno knjigo vpisan kot Bünther Werner. (Op. avtorice)

³⁰ Spletni vir: <https://digitalcollections.its-arolsen.org/03020104/name/zoom/6195971/6781815>.

³¹ Gerent (v stari Jugoslaviji) od vlade začasno imenovani predstojnik občinske uprave. Vir: SSKJ Člani gerentskega sosveta so bili dr. Franc Strelec (notar), Jakob Lajovic (kaplan), Ludvik Kuharič in Ivan Veselič (trgovca), Ivan Rojs (upokojeni orožniški stražmojster) in Jakob Kovačič (posestnik na Dobravi).

³² Schwäbisch-Deutscher Kulturbund-Švabsko-nemška kulturna zveza je v kraljevini Jugoslaviji delovala med leti 1920 in 1940 kot krovna organizacija nemške manjšine. V Novem Sadu je bila ustanovljena že leta 1920, medtem ko je na slovenskem ozemlju svoj razmah doživela v 30-ih letih. Čeprav naj bi se člani ukvarjali s kulturo, pa je to bila samo krinka za nacistično in obveščevalno delo v korist nemškega rajha. Ko je leta 1941 na slovenskih tleh začel delovati gestapo, so člani kulturbunda za njih že imeli pripravljene spiske narodnozavednih in izobraženih Slovencev. Kulturbundovci so pomagali tudi pri izseljevanju in germanizaciji.

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Kulturbund>, [12. 8. 2021].

³³ Šuligoj, 1988, str. 211.

³⁴ Prav tam, str. 210.

Stammen, Walter Diermayer, Oton Kralj, Anton in dr. Otmar Majerič, Gustav Trautwetter, Jožef Dogša, Vally Jahn, Udo Kautzhammer, Rudolf Lakner, Pavel Lazar, Maks Petovar, Ivan Remšnik, Alojz Salleg in Karol Verhovščak.³⁵ Kljub temu da je bil v Ormožu ustanovljen KB tako pozno, pa so že prej nemški Ormožani sodelovali v KB na območju ptujskega sreza³⁶ in tako že leta 1935 imeli 14 ormoških članov.³⁷

Od začetka so bili njihovi sestanki bolj redki, po izbruhu 2. sv. vojne³⁸ pa so imeli tedenske skrivne sestanke v hiši dr. Brodarja. Na teh sestankih so kovali načrte, kako rušiti jugoslovansko narodnost ter kako prevzeti oblast, ko bodo v mesto vkorakali Nemci. Na teh srečanjih so sestavili tudi spisek vseh Ormožanov, ki jih bo ob prevzemu nemške oblasti treba izseliti. Na sestanke, ki so v letu 1941 potekali že dnevno, je zahajal tudi dr. Friderik Fabijan, predstojnik Okrajnega sodišča v Ormožu. Srečevali so se v vili dr. Brodarja, v Kreutzovi kinodvorani, v hotelu Rajh, pri lekarnarju Gustavu Trautwetterju, pri Adolfu Stammenu in pri dr. Otmarju Majeriču.

Člani KB so v dneh pred nemškim napadom na Jugoslavijo bili sicer mirni in se izogibali izgreedom z domačini, vendar so jih v zasebnih pogovorih izzivali in zavajali k nepremišljenim izjavam proti Hitlerju. Ovajali so jih dr. Brodarju in njegovi sodelavki Vally Janovi, po rodu Nemki, ki je od 1930 leta živela v Ormožu in delala v trgovini z usnjem. Kronika navaja, da je bila prebrisana vohunka, ki se je znala vključiti v vsako družbo in pridobiti ustrezne informacije. Ko so Nemci zasedli Ormož, je takoj prevzela čin generala gestapa³⁹ in v zapore in izgnanstvo spravila veliko tako

narodnozavednih Slovencev kot ormoških Nemcev (npr. dr. Majeriča).

Osmega aprila 1941 so Nemci vkorakali v Ormož in ga zasedli, člani KB (predvsem ženske) pa so jih pričakali pred hotelom Rajh, jih pozdravljali s »Heil Hitler«, obsipavali s cvetjem in gostili z žganjem. V maju je oblast v mestu prevzel dr. Andrej Froschaur iz Gradca, skupaj z njim pa so v mesto prišli nemški oblastveni organi ter tajna državna policija.⁴⁰

O posledicah, ki jih je delovanja članov KB in nemška okupacija Ormoža imela za slovensko prebivalstvo, je podrobno pisal Vladimir Trop v svojih dveh prispevkih *Po sledih zavednega ormoškega Sokola*⁴¹ in *Ormož(ani) in 2. svetovna vojna*⁴² v Zgodovinskih zapisih zato v tem prispevku tega ponovno ne navajamo.

Po vojni so članom KB sodili, med drugim tudi Mariji Brodar, Aribertovi mami. Na sodišču zoper narodno čast⁴³ senata v Mariboru so imeli 31. julija 1945 na Strnišču pri Ptuj⁴⁴ javno razpravo zoper več obtoženih sodelovanja v KB. V sodnem zapisniku je Brodarjeva navedla, da jo je sin Aribert pregovoril, naj se vključi v

*Nekdanja Brodarjeva vila, v ospredju ograja in park, ki obdajata vilo.
Foto: Ana Kaučič.*

*Nagrobnik Štefana Brodarja na ormoškem pokopališču.
Foto: Ana Kaučič.*

³⁵ Trop, 2018, str. 33.

³⁶ Srez (v stari Jugoslaviji): politični okraj. Vir: SSKJ.

³⁷ Šuligoj, 1988, str. 212.

³⁸ Druga svetovna vojna se je pričela z nemško invazijo na Poljsko 1. septembra 1939. (Op. avtorice)

³⁹ Gestapo je bila nemška tajna državna policija v nacistični Nemčiji. Ustanovljena je bila 26. aprila 1933, delovala pa je do 8. maja 1945.

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Gestapo>, [5. 9. 2021].

⁴⁰ Kronika mesta Ormož, str. 51, 52.

to organizacijo in da se je udeležila samo enega sestanka v kinodvorani. Marija Brodar je bila obdolžena članstva v KB, da se je udeleževala njihovih sestankov ter bila udeležena »v izdajalski politični organizaciji, ter stremela za tem, da se deli Jugoslavije (Slovenije) odcepijo od države in protiustavno pripojijo tuji državi.«⁴⁵ Po drugem členu *Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast* je bila obsojena na izgubo narodne časti za dobo 6 let ter zaplembo nepremičnega premoženja z zakonitimi omejitvami.⁴⁶ Okrajno sodišče v Ljutomeru je septembra 1945 izdalo sklep, po katerem se je preneslo vso premično in nepremično imovino Marije Brodar v državno last. Tako se je njeno celotno zemljišče v Pavlovskem Vrhu vknjižilo na Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo.⁴⁷

Dr. Aribert Brodar ni čakal na sojenje, ampak je z družino že prej prebegnil v Avstrijo. Pred vojaškim sodiščem v Mariboru je bil avgusta 1945 obsojen na smrt s streljanjem zaradi članstva v KB in NSDAP⁴⁸ ter prostovoljnega vstopa v »SS-edinico«, njegova žena Elizabeta, »zagrizena hitlerjanka«, pa je bila zaradi članstva v KB obsojena na 6 let odvzema svobode s prisilnim delom.⁴⁹

Njegovo premoženje je bilo prav tako odvzeto v korist države. Tako je okrajno sodišče v Ljutomeru leta 1945 sklenilo, da se prenese vsa premična in nepremična imovina dr. Brodarja v državno last in se lastninska pravica vknjiži na Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo.⁵⁰ V katastrski občini Mali Brebrovnik mu je tako bilo zaplenjeno posestvo, ki je obsegalo stavbo, njive, pašnike, vinograde in gozd, v skupni izmeri 3,5 ha.⁵¹ Maja 1945 je Mestni ljudski odbor Ormož določil Franca Tropa za komisarja oz. skrbnika premoženja zaplenjene Brodarjeve imovine (veletrgovine z vinom in vile z vrtnarijo) in tako skrbel, da je ne bi lokalno prebivalstvo iz maščevalnosti izropalo in uničilo.⁵²

41 Trop, 2018, str. 29–47.

42 Trop, 2019, str. 75–108.

43 Sodišče narodne časti (SNČ) je kot izredno sodišče začelo delovati 5. junija 1945 na podlagi Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov

zoper slovensko narodno čast. Ustanovljena so bila izrecno za sojenje tistim, ki so med okupacijo s svojimi kršili zoper narodno čast. Cilji poveljnega sodstva so bili kaznovanje vojnih zločincev in narodnih izdajalcev, podržavljanje zasebne lastnine in pripravljanje ustreznih

političnih razmer za izvedbo volitev v lokalne in ustavodajne skupščine. Obtoženi so bili lahko kaznovani z odvzemanjem narodne časti, z lahkim ali s težkim prisilnim delom in s popolno ali delno zaplembo imetja v korist države. Izguba narodne časti je za posameznika pomenila izključitev iz javnega življenja, izgubo pravic do javnih služb, poklicev in dostojanstev, izgubo vseh državljanskih in političnih pravic.

Do 31. avgusta 1945 je v SNČ v Mariboru bilo obtoženih 1992 ljudi, 1368 jih je bilo obsojenih na izgubo narodne časti, 405 na prisilno

delo in 125 na zaplembo premoženja. SNČ je bilo ukinjeno 24. avgusta 1945. Povzeto po Kobale: Sodišče narodne časti, diplomsko delo, 2010.

44 Sedanje Kidričevo (op. avtorice).

45 SI_PAM/0721, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Mariboru, arhivska škatla 11, ovoj 7.

46 SI_PAM/0721, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Mariboru, arhivska škatla 11, ovoj 7.

47 SI_ZAP/0347/003/001_00014, KLO Ivanjkovci, škatla 3, ovoj 3, spis št. 29/47.

48 **Nacionalsocialistična nemška delavska stranka** je bila skrajna nacionalistična, fašistična in protidemokratska politična stranka, ki je delovala v Nemčiji v prvi polovici 20. stoletja. Njen predsednik je bil Adolf Hitler. Na nürnberških procesih (1945–1949) je bila stranka razglašena za zločinsko organizacijo in prepovedana.

Spletni vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Nacionalsocialisti%C4%8Dna_nem%C5%A1ka_delavska_stranka, [20. 10. 2021].

49 Spletni vir: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RO893HBI>

50 SI_ZAP/0242/002/00001_00037, KLO Ivanjkovci, škatla 3, ovoj 3, spis št. 597/47.

51 SI-PAM/0633/003/00143 Brodar Aribert (Ormož) zaplemena zadeva zp 147/46, Okrajno sodišče Ljutomer, 1946 (združeni dokumenti).

52 Trop, 2018, str. 41.

Sklepne misli

V članku je predstavljeno življenje dr. Ariberta Brodarja in njegovo delovanje v kulturbundu. K pripravi prispevka me je pritegnila Brodarjeva vila, ki s tiho prisotnostjo, skrita za velikim drevesi, stoji ob glavni cesti, ki vodi od Ormoža do Ptuja, ob tem pa nisem mogla mimo raziskovanja življenja oseb, ki so v njej živele in ji dale tudi ime. Prispevek se je najbolj navezal na življenje zadnjega lastnika vile dr. Ariberta Brodarja. Iz različnih arhivskih virov je povzeta življenjska pot dr. Brodarja in njegove družine. Spoznavanje njegove življenjske zgodbe je na plano potegnilo tudi njegovo pripadnost nemški kulturi in politiki, predvsem pa njegovo proaktivno delovanje v kulturbundu. Pisanje prispevka je bilo zahtevno in odgovorno delo, saj sem kot avtorica čutila dolžnost, da sem pri tem čim bolj zgodovinsko objektivna, a kljub temu obzirna do bralcev, ki so zaradi delovanja ormoškega kulturbunda bili neposredno ali posredno prizadeti zaradi izgube svojih družinskih članov ali premoženja.

Ključne besede: dr. Aribert Brodar, Brodarjeva vila, kulturbund

Literatura

- * Gernot Fournier, Marija Hernja-Masten, *Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož*, Ormož skozi stoletja III, Ormož, 1988.
- * Peter Pavel Klasinc, *Gradbena dejavnost v Ormožu med obema vojnama*, Ormož skozi stoletja III, Ormož, 1988.
- * Mojca Kobale, *Sodišče narodne časti*, diplomsko delo, 2010.
- * Ivan Nemanič, *Utrinki iz zgodovine mesta Ormož ob dokumentarnem filmu iz leta 1935*, Ormož skozi stoletja IV, 1993.
- * Srečko Pegan, Tihomir Jukić, *Urbanističko rješenje središta Osijeka u radu Alberta Escha iz 1925. godine*. Znanstveni časopis za arhitekturo i urbanizam, Vol. 10 No. 1(23), 2002.
- * Ljubica Šuligoj, *Ormoški Nemci med obema vojnama*. Ormož skozi stoletja III, Ormož, 1988.
- * Vladimir Trop, *Po sledih zavednega ormoškega Sokola*, Zgodovinski zapisi XV/2018, Ormož, 2018.
- * Vladimir Trop, *Ormož(ani) in 2. svetovna vojna*, Zgodovinski zapisi XVI/2019, Ormož, 2019.

Arhivski viri

- * SI_PAM/0721, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Mariboru, arhivska škatla 11, ovoj 7.
 - * SI_ZAP/0347/003/001_00014, KLO Ivanjkovci, škatla 3, ovoj 3, spis št. 29/47.
 - * SI_ZAP/0242/002/00001_00037, KLO Ivanjkovci, škatla 3, ovoj 3, spis št. 597/47.
- Kronika mesta Ormož.
- * SI-PAM/0633/003/00143 Brodar Aribert (Ormož) zaplembna zadeva zp 147/46, Okrajno sodišče Ljutomer, 1946 (združeni dokumenti)
 - * SI_PAM/0645/001/00869, Štefan Brodar, Ormož, od leta 1942 dr. Aribert Brodar, Ormož: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor, 1927–1945 (združeni dokumenti).

Spletni viri

- * [https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351\\$1i](https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:13219351$1i)
- * <https://digitalcollections.its-arolsen.org/03020104/name/pageview/6195971/6781813>
- * <https://sl.wikipedia.org/wiki/Gestapo>
- * <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/ormoz/01850/?pg=73>
- * <https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/graz-hl-blut/633/?pg=55>
- * <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RO893HBI>

SPOMENIK PADLIM V PRVI SVETOVNI VOJNI V ORMOŽU

14. decembra 1914 je na bojišču v Galiciji na Poljskem padel zadnji ormoški grof Wilhelm Wurmbrand-Stuppach, njegova žena, Irma, zadnja lastnica ormoškega gradu, pa je bila po koncu vojne pobudnica postavitve spomenika žrtvam 1. svetovne vojne z ormoškega območja.²

Spomenik stoji južno od cerkve Sv. Jakoba. Zaradi njegove postavitve je bil imenovan odbor za postavitve spomenika, ki ga je vodil takratni župan, spomenik pa je bil postavljen nekje med letoma 1922 in 1926.³ Točna letnica in priložnost, ob kateri so ga postavili, nista znani. Čeprav je bil nekajkrat obnovljen, se njegov videz v osnovi ni spreminjal. Gre za štirioglat piramidast spomenik iz pohorskega granita, ki so ga postavili v čast in spomin padlim borcem z ormoškega območja. Stoji na štiristranskem cementnem podstavku, ki ima na vsaki strani po tri enako dolge stopnice. Najnižja je dolga 2,75 metra, najvišja pa 1,55 metra. Na tem podstavku stoji granitni spomenik, ki je sestavljen iz treh delov; prvi del je kvadratna plošča velikosti 98 x 98 x 34 cm, drugi del je 4-stranski pravokotni kvader, visok, širok in globok 80 cm. Na vsaki strani ima pritrjeno ploščo iz belega marmorja, na tem kvadru pa stoji 4- stranski, približno 150 cm visok steber v obliki piramide, ki je zgoraj štirioglato ošiljen. Spodnji rob tega stebra meri 66 x 66 cm, zgornji pa je nekoliko manjši.⁴

Na napisnih tablah so izpisana imena žrtev z letnicami in krajem smrti. Na zahodnem delu spomenika je na napisni tabli navedba Spomenik žrtvam svetovne vojne 1914–1918. Na vzhodnem delu so izpisana imena padlih iz Ormoža in Frankovcev, med triindvajsetimi imeni je tudi grof »Wiljem Wurmbrand Stuppach« (njegovo ime je zapisano narobe – op. avtorice). Zraven njega so na tabli izpisana še naslednja imena: Vrabl Jakob, Lah Jožef, Kralj Ferdinand, Kovačič Ivan, Žinko Franc, Kirič Martin, Herga Ivan, Lesjak Franc, Potočnik Friderik, Tušek Aleksander, Gomzi Ciril, Sever Ivan, Kreps Ferdinand, Lorber Franc, Stropnik Feliks, Sever Ivan – vsi iz Ormoža, ter Zidarič Ivan, Otorepec Jožef, Vizjak Matjaž, Štebih Ivan, Žibrat Jakob in Puklavec Matjaž iz Frankovcev. Na južnem delu spomenika je na napisni tabli devet imen s Hardeka: Prapotnik Martin, Slavetič Ivan, Heržič Franc, Zdravec Matjaž, Trstenjak Jožef, Rajh Jakob, Rajh Matjaž, Štucl Tomaž in Pšak Karl, ter devet padlih iz Litmerka: Vincetič Štefan, Volaj Martin, Paučnik Filip, Kosi Blaž, Bac Ivan, Viher Franc, Veselko Simon, Rajh Vid in Horvat Mihael. Na severni strani spomenika sta imeni dveh padlih iz Pušencev (na tabli je zapisano Pušinci – op. avtorice), Kuharič Anton in Goršič Franc ter sedemnajst padlih s Huma: Podgorelec Anton, Pavličič Anton, Viher Jožef, Šterman Matija,

Spomenik padlim v 1. svetovni vojni, okoli leta 1935/36.
Foto: Štefan Hožyan.

Spomenik padlim v 1. svetovni vojni, oktober 2021.
Foto: Katarina Vaupotič.

¹ Katarina Vaupotič, študentka etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

² Zgodovinski zapisi, 2019.

³ Kronika mesta Ormož, str. 44.

⁴ Kronika mesta Ormož, str. 48.

Zadravec Franc, Polak Ivan, Pavličič Alojz, Zorjan Anton, Lesjak Jožef, Ivanuša Ivan, Masten Jurij, Vtičar Tomaž, Podgorelec Martin, Sever Matija, Alatič Rudolf, Lesjak Matija in Leben Ivan.

V začetku 2. svetovne vojne so Nemci napisne table odstranili, shranil pa jih je ormoški kamnosek Franc Štrucl. Po vojni so table vrnili na isto mesto. Na str. 44 v Kroniki mesta Ormož je omenjeno, da je bila ena od teh tabel odkrhnjena. Če gledamo spomenik danes, ugotovimo, da napisne table niso istih starosti. Najstarejši sta tabli na jugu in severu, vzhodna, z imenom grofa Wurmblanda, je videti novejša in ima sodobnejšo obliko črk, zato lahko sklepamo, da je bila ravno ta odkrhnjena. Najmlajša je naslovna tabla, za katero so pred leti ugotovili, da manjka, in jo je na pobudo ormoškega fotografa Štefana Hozjana dal leta 2014 na novo izdelati in pritrditi takratni ormoški župan Alojz Sok. Izdelal jo je kamnosek Danijel Vrbančič iz Bukovcev.

Na podstavku spomenika je dobro viden tudi napis Kamnoseška d. Celje (delavnica – op. avtorice), kjer je bil spomenik izdelan.⁵

Leta 2017 je Občina Ormož izdala Odlok o razglasitvi kulturnih spomenikov lokalnega pomena na območju Občine Ormož, v katerega je pod evidenčno številko 20340 evidentiran spomenik padlim v 1. sv. vojni. Za spomenik velja varstveni režim, ki določa, da je »v območju spomenika prepovedano posegati v prostor s postavljanjem objektov trajnega in začasnega značaja, vključno z nadzemno infrastrukturo in nosilci reklam«. ⁶ Spomenik se varuje v njegovi avtentični podobi, enako pa velja tudi za njegovo neposredno okolico. Zanimiv vir podatkov so tudi ormoške razglednice. Na eni izmed njih iz leta 1911 je vidno, da spomenika še ni, v sredini 30. let pa ga že najdemo. Vidimo ga tudi na fotografiji Štefana Hozyana st. iz let 1935/36, ki jo danes hrani sin, fotograf Štefan Hozjan ml., ki mi je povedal, da je bil park obnovljen, stara drevesa in rože pa so odstranili in zasadili nove.

Ključne besede: spomenik, Ormož, 1. svetovna vojna, žrtve

Literatura in viri

* Ana Kaučič, *Ormoška grofovska družina Wurmbland-Stuppach*, Zgodovinski zapisi XVI, 2019.

* *Spomenik padlim v I. svetovni vojni*. Uradni vestnik Občine Ormož 21(3), 2017.

* Zgodovinski arhiv na Ptuj, SI_ZAP/0070 Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormož 1877–1956, AŠ 27, ov. 68.

⁵ V kroniki je navedeno, da je bil spomenik izdelan v Mariboru, zato je kraj izdelave vprašljiv.

⁶ Uradni vestnik Občine Ormož.

ZGODBA O DIVJEM LOV(C)U IN ČASU

Pričujoči prispevek po svoji vsebini in strukturi najbrž ne spada v zgodovinski zbornik (ni strogo raziskovalne narave), je pa pričevalski. Povzema doživetja otroka iz Prlekije izpred 50 let, ko je v naših krajih še živel divji lov, ki je bil takrat dojet kot posebej hudo kaznivo dejanje. Hkrati pa je igral dvojno vlogo. Prvo kot delno romantičen upor proti oblasti, zakonu, lovcem, a po drugi strani je še zmeraj predstavljal ne pomemben socialni korektiv pri prehrani družin malih kmetov in njihovih otrok. To so bila zadnja desetletja, ki so še dejansko povezovala našo kulturo s praodmevom prve preživetvene strategije naših prednikov – z lovom. Danes je take neposredne povezave kmetov na divji lov ostalo zelo malo, tudi število lovcev baje zelo upada. Celo obratno se dogaja, zveri čedalje pogosteje posegajo v človeški prostor – ki se več ne znajde, kako bi, recimo, zaščitil črede drobnice, krav, konj, celo lastno varnost pred velikimi zvermi. Prispevek ne bo študija števila lovskih deliktov ne socialne slike vpletenih sokrajanov – bo zgolj čutenje otroka iz družine, ki je bila le posredno povezana z divjim lovom in izjemno burnim odzivom nanj – to je spet z divjim lovom, a tokrat na divjega lovca. Ker je tematika lahko za koga še delno sporna, morebiti boleča – se izogibam imenom – glavni junak ima fiktivno ime »Franček«, vse ostalo pa ustreza resničnim dogodkom s perspektive nekaj pričevalcev, pisca in otroka v njem, ki je lahko kdor koli od nas, s katerega koli hribčka ali dolinice v Prlekiji. Zdi se, da, ko divji lov usiha, usiha tudi vitalnost neke skupnosti. Na koncu je dodan še kratek razmislek in dokazi, kako močno smo pravzaprav ljudje povezani z lovom (ki je v resnici zmeraj divji). Dokaze pa najdemo kar v izročilu in, ne boste verjeli, tudi v koledarju in na zvezdnem nebu – »od koder tudi prihajamo in kamor odhajamo ...«

Otroci in divji lov

Tudi divji lov (raubšic) v moji mladosti našim krajem ni bil tuj. Otroci lovcev so se tako v šoli kar pred učiteljicami kdaj nadvse naduto in hkrati otroško naivno hvalili, da kje vse bo njihov atek to noč čakal tega in onega divjega lovca, »skrunitelja ravnotežja v naravi« (recimo našega strica, ki je bil poročen z učiteljico...). Na te prigode, otroška ovajanja iz šole, je bilo v vasi veliko smeha, domislic. Bilo pa je, žal, tudi kar nekaj nasilja med lovci in »raubšici« – a divjadi (recimo fazanov, zajcev) niso skoraj iztrebili »raubšici«, ampak drugi dejavniki in »moderno« kmetijstvo (stroji, škropljenje s pesticidi, s strupi tretirana semena).

Kako pa smo otroci doživljali divji lov? Odvisno od tradicije in socialnega statusa. Večina lačnih otrok z manjših kmetij se je v resnici zelo, zelo veselila občasnih slastnih večerij – zanje najboljših, ko je recimo pri babici na mizi bila perutnina prav posebnega okusa, barve, vonja, oblike – okusa po fazanu ali, recimo, ko smo jedli zajca, ki nikakor ni bil podoben domačemu ... Večino dni v letu smo za večerjo dobili mleko ali belo kavo s kruhom, kdaj tudi žgance (ni bilo slabo, a včasih smo si želeli še kako dobroto več). A večerje z dodano vrednostjo so bile res redke in zakaj ravno večerje? Ko je Franček že skoraj v mraku šel kositi travo ali deteljo za krave, »gudeke«, zajce, je bila to tudi dokaj varna priložnost, da je v travi (sedaj že v zavetju teme) pripeljal domov še, recimo, fazana skritega v travi. Če po ljudski modrosti lovci na veliko lažejo, se bahajo, pa zagotovo ne lažejo njihovi otroci in bila je javna skrivnost (povedali so nam jo prav otroci lovcev), da lovske družine (večina njih) nezakonito pohrustajo veliko več na črno ustreljene divjadi kot družine divjih lovcev, preprostih kmetov. Kot otroku mi je bil zato zelo ljub kultni vic divjih lovcev na račun napihnjene zelene bratovščine: »Zakaj imajo lovski psi povešena ušesa, poznate odgovor? Da ne slišijo, kako zelo nam lovci lažejo!«

Past za divjega lovca

A rivalstvo med kmeti, ki so si kdaj privoščili fazana, divjega zajca in lovske bratovščino, je bilo izjemno. Lahko, da je bilo kdaj tudi politično motivirano (vedelo se je namreč, da nekateri lahko izvajajo divji lov praktično pri belem dnevu in se jim ne bo nič zgodilo, na nekatere pa stalno prežijo). Tako so enega izmed Frančkov neutrudno pazili, zasledovali, če slučajno enkrat na mesec poje fazana – ki pa je tudi, brez povrnitve škode, jedel dobrote prav s Frančkovimi kmetije, zemlje, kjer se je zaradi hribovite pokrajine, ilovnate zemlje res trdo garalo. Lov nanj pa je bistroumni Franček seveda tudi opazil in tako lovci niso imeli

¹ Zorko Vičar, astronom in pedagog.

ravno veliko možnosti za tako zaželeno »trofejo«.

Ker jim nikakor ni uspelo, so mu nastavili past v obliki podkupljenega »prijatelja« in Franček je v tem primeru bil nekoliko naiven (preveč je zaupal staremu znancu – to je eden izmed naukov te zgodbe). Skupaj sta šla na divji lov na dogovorjeni datum in v gozdček, ki ga je določil »prijatelj« – poslani sel. Oba so v trdi temi pri mlaki počakali nekateri srboriti jagri in njihove oprode. Frančeka so pričakovano podcenjevali – bilo jih je veliko, kot prikazni so stopili iz teme, in bil je v hipu obkoljen, a hkrati pričakovano izjemno motiviran, da jim uide. Franček je vseeno globoko v sebi slutil tudi tak črni scenarij (imel je strašno dober vid, tudi v temi) – in pri (danes za nas) znameniti mlaki se je tako začela velika in nadvse silovita bitka, obračun (kot pri mačkonih) – a se je na srečo skoraj vseh, tudi zelo hitro končala (in spet znova je David premagal Goljata). Franček je namreč v hudem adrenalinskem boju za preživetje prebotal (»premlotjo«) skoraj celotno ekipo iz zasede (no, vsi tudi niso bili tako zelo za stvar kot nekateri vročerkvneži, pravičneži, ki so tako v hipu končali v mlaki in so se dobesedno takoj ohladili). Po tej nepričakovano hitri, odločni in učinkoviti samoobrambni akciji je kot blisk izginil v temno noč, skozi gozd proti domačiji. Ni si namreč smel privoščiti, da ga ujamejo, sledile bi visoke kazni, celo zapor. Noben od njih ni imel tako dobrih refleksov, vida, orientacije v temi in še v gozdu povrh kot naš Franček. Pa tudi nikakor niso pričakovali tako srditega in učinkovitega odziva (kakšen od naivnežev se tako zaradi bušk kar nekaj dni ni prikazal iz hiše; tudi kakšen zob je odletel, a ne Frančku). Zaradi številčnosti so pričakovali zgolj vdajo. V rokah jim je ostala samo kapa in baje trije fazani, ki jih je odvrigel izdajalski sel, kot relativno skromni dokazi... Še dobro, da ni prišlo do streljanja.

Takoj isti dan dopoldan je Frančeka že obiskal policaj (takrat miličnik) na mopedu znamke Tomos. Zasliševanje pa je potekalo kar na gnoju (kot se to seveda spodobi za naše kraje, no policaj je ves čas sedel na mopedu, s prvim kolesom že v gnoju, Franček pa je stal na gnoju, naslonjen na vile). Nečaka sva slutila, da se dogaja nekaj nenavadnega – policija ravno ni bila pogost gost pri babici. Po obnašanju strica, šepetanju staršev sem kmalu dojel, da se za zaslišanjem skrivajo naše redke dobre večerje, izdaja Frančkovega »prijatelja« in »velika zgodovinska« bitka pri mlaki. V šoli pa naju je z bratrancem nepričakovano zasliševal nekoliko starejši učenec, tudi moj sorodnik, seveda sin lovca – z besedami: »Ne tajita, mi vse vemo, vaju stric je raubšic in sedaj ga bodo hudo kaznovali (za bode pa končno najebo, kunec je z jim ...).« V grožnjah se je čutilo njegovo srdito sovraštvo do Frančeka, povzeto po očetu in bratovščini. Otroci so kot antene in ojačevalci hkrati – vse slabe stvari poberejo od staršev, odraslih in jih nekritično potencirajo – zato so tudi lahka tarča manipulacij. »Kdor ima čez šolstvo in medije bo vladal preko zavedenih otrok...«

Po nepričakovano besnem in agresivnem odzivu lovčevega sina sem se šele zavedal, kako tragičen je lahko konec lova na divjega lovca (s srboritim fantom sva namreč občasno skupaj pasla krave in naenkrat ga v izrečenih besedah nesorazmernega sovraštva nisem več prepoznal). Pa saj poznate tisto staro resnico, da nam hišo najbolj oserjejo kure in otroci (a hvala Bogu, ne vsi otroci). Seveda sva malemu sitnemu ovaduhu, grinti, zanikala vsako vedenje, nisva in ne bova izdajalca, pa seveda tudi nikoli nisva videla strica pri divjem lovu – ga tudi nisva imela za kriminalca (pravljice o dobrih ljudeh, ki jemljejo bogatim in dajejo revnim, so se mnogih otrok prijele, tudi naše generacije). Divji lovci so bili večinoma zelo previdni in se niso hvalili pred otroki, nečaki (kar so pa seveda na veliko počeli »zakoniti« lovci). Pa še večerje po Frančkovem divjem lovu so bile nekaj najboljšega, kar sem kadar koli v življenju gurmanskega doživel (še vse restavracije z Michelinovimi zvezdicami se lahko skrijejo)... Zada je tudi princip neskončne privlačnosti prepovedanega sadeža (drevo spoznanja) in velikih otroških oči ... ter selektivnega spomina, ki nam sploh omogoča znosno preživetje. In še – otroci in tudi odrasli, so bili takrat večkrat bolj lačni kot siti, kar pa daje divjemu lovu poseben čar in tek – celo status legitimnosti in pravičnosti, socialnosti in celo preživetja. Ljudje smo, kot bomo videli, primarno lovci in tega nagona nam ne more kar tako vzeti neka država, ki je še po vrhu večina Slovencev ni imela za svojo (dokazali leta 1990/91) s privilegirano lovsko združbo, ki taca po naši zemlji in lovi divjad, ki smo jo »mi« nahranili... Nekaterim zajetnim politikom, ki smo se jim morali vsi klanjati, pa so kar nastavljali omotične medvede, prašiče ... za odstrel, seveda.² Večina divjih lovcev tudi ni pretiravala z odstrelom, niso bili sadisti (če ne, bi šli med lovce ..., no, seveda, vsi lovci niso bili sadisti, se pa najdejo med njimi, žal ...). Nasprotno, večinoma so divji lovci zelo cenili in ohranjali naravo in divjad,

² Vir: Film – Houston, imamo problem!

tudi moj stric (če ne, lovci, »jogri,« ne bi imeli kaj loviti). Franček je nečakom in nečakinjam razkazal vsak košček gozda, jih podučil, kje gnezdi ta ali oni ptič, kje spi srna, kje se skriva veverička.³

Zadeva je seveda po velikem obračunu pri znameniti mlaki romala na sodišče in se pričakovano vlekla (saj veliko trdnih dokazov ravno ni bilo, osumljeni »zajec« jim je namreč ušel iz zasede), forenziki so iskali lase na kapi, pomerili so ali kapa paše na Frančkov glavo ... Podtaknjeni sel pa si seveda ni upal pričati proti Frančku; bil je zgolj vaba, pa še fazana je nosil in odvrigel (delal se je, da ničesar ni vedel, videl). Tudi večina pretepačev ni hotela pričati, ker so jim to verjetno žene prepovedale ali jih je pekla vest, čas je tudi omilil sovraštvo, naivnost, nekateri so spoznali, da so bili zavedeni, zlorabljeni od elite. Po vsaki sovražnosti, bitki je treba naprej sobivati – si ne zapreti vrat prihodnosti!

Pol sorodnikov in vasi se je že kar drug dan po bitki na moč skregalo, saj so bili eni na strani lovcev, drugi (večina) na strani malega človeka, ki je bil, kot zmeraj, za veliko večino sovaščanov njihov pravi junak.

Ker si noben vpleteni ni upal mazati rok, je pregon prevzel kar javni tožilec. Sodnik starega kova pa je bil že toliko sit te pravde, da jih je kar rotil, da mu naj vendar že dajo mir s temi tremi fazani – da jih bo kar sam plačal ... in naj se zadeva zaključi, ker bodo stroški postopka visoki (vedel je, da so bili takrat kmetje večinoma zelo revni – malo zemlje (nekaj hektarjev »grüntha« skupaj z gozdom in travniki) se je obdelovalo z živino in ročno, na primer naporna košnja, prodali so le kakega prašiča, telička, nekaj jajc in kje kakšen liter vina ...). Franček je po dolgem sojenju in zaslišanjih moral plačati stroške sojenja in še zraven svojega odvetnika (kar je bil zanj vseeno visok strošek), nobene dodatne kazni pa mu sodnik ni izrekel (vsaj denarne ne). Franček bi se lahko pritožil, so ga tudi nagovarjali, a se je ustrašil ponovnih dolgotrajnih maltretiranj po sodiščih, tako je ostal več ali manj neodločen rezultat. A izgubili so oboji, tožniki in toženec. Franček pa zagotovo v vsem življenju ni ulovil toliko divjadi, kot je plačal stroškov odvetniku... Na divjem lovu tudi ni porabil toliko časa, kot ga je zapravil po sodiščih, a tudi fazanov po tej pravdi ni bilo nič več kot prej! Pogumen upor in pobeg lovski zasedi pa mu je ostal kot moralno zadoščenje, a odnosi med udeleženci in organizatorji pretepa so bili za zmeraj skaljeni; in to je razdiralen rezultat vseh nesorazmernih pravič še danes.

Med režiserji ne tako nedolžne drame je bil tudi kak pozneje »pomemben« mož, žal, na strani lovcev in sam lovec, a o imenih ni potrebe... Nobeden od nas ni brez greha, pravi stara knjiga.

Večina akterjev »velike bitke« pri mlaki je že pomirjenih na onem svetu, tudi modri sodnik. Danes v naših krajih skoraj ni več lovcev, ne raubšičev, večino živali (veliko več kot včasih Frančeki), tudi srnjadi, pa zmeljejo kosilnice, obračalniki, balirke, avtomobili, strupi... Žal.

Zakone je treba spoštovati, a jih ne slepo in za ceno človečnosti izvajati – sploh če niso pravični, življenjski in, če t. i. kršitelj ne škoduje drugemu. Veliko bitko pri mlaki so izvedli sovaščani, tudi kak mejaš, celo sorodnik. Čez dan pa so bili vsi ti možje vsaj formalno zelo prijazni s Frančkom, tudi vsi po vrsti preprosti ljudje – ki so jih žal naščuvali veljaki (večinoma lovci) iz ozadja, ki se umazanega zalezovanja in pretepa niso udeležili, niso si mazali rok... Kot je to zmeraj v zgodovini, nastrada slehernik v imenu višjih idej... Nekateri med njimi so celo skupaj s Frančkom nastopali v znameniti ljudski igri F. S. Finžgarja Divji lovec – ironija življenja pa taka.

A na koncu ostanejo le spomini na neki čas, ki ni bil lahek, a ker smo bili mladi, se v njem zrcali nekaj romantike, skrivnosti, čarobnosti, ki nas

Projekcija življenja na nebu – lovec (Orion z Velikim in Malim psom) in ostale živali so osrednji motivi nočnega neba naših prednikov.⁴

³ Na teh poteh smo kdaj našli tudi na pol pokopane mlade nesrečnike iz vseh delov Evrope (to nas je globoko zaznamovalo), ki so v zadnjih mesecih druge vojne, na pragu miru, na Kogu umirali v številkah, ki so žal primerljive samo še s soško fronto. Umrlo je tudi veliko domačinov, otrok (se jih je recimo zadušilo), tudi še po vojni so umirali zaradi enormne količine orožja. Po vkorakanju Bolgarov in Rusov pa so nastradale še ženske. Ko se zgodi lov na ljudi, se poslovi človečnost. Tudi ta del strašne zgodovine naših staršev bi lahko na Kogu in drugod zapisali.

⁴ https://stellarium-web.org/orion_bik_veliki_mali_pes_stellarium.jpg.

povezuje z našimi predniki. Sedaj so vsi režiserji in udeleženci velike bitke pri mlaki že pomirjeni v »večnih loviščih«... Simbolika »večnih lovišč« tudi kaže, kako zelo močno so bili nekoč naši predniki preživetveno povezani z lovom.

Zgodovinsko-kulturni kontekst naše zgodbe na daljši časovni skali je določil, ne boste verjeli, kar ritem našega modernega življenja – to je koledar in hkrati vpliva na vsa področja človeškega delovanja.

Danes se večinsko strinjamo, da iz lova izhajajo tudi udomačene živali, ki hkrati pomenijo začetek modernega sveta: drobnica, konji, krave, kamele, delno sloni, psi, mačke, kure, prašiči, zajci... Na teh živalih tudi temelji večina naše večtisočletne zgodovine, obdelava zemlje, potovanj, vojskovanj, čustvovanj, varnosti ... in tako je bilo še v našem otroštvu. A tudi na zvezdnem nebu je, pričakovano, velik delež ozvezdij poimenovan prav po divjih živalih, naštejmo nekatere: Veliki in Mali medved, Lev, Ris, Oven, Kozorog, Žirafa, Žrebiček, Bik, Delfin, Ribi, Kit, Rak, Kača, Škorpion, Krokar, Veliki in Mali pes, Volk, Labod, Orel, Lisička, Zajec...

Potem imamo na nebu tudi zelo zgovorno poimenovana ozvezdja v navezavi na lov: Strelec, Lovska psa, Puščica.

Orion je za marsikatero ljudstvo kar nebeški lovec, ki mu sledita Veliki in Mali pes, skupaj v Biku lovijo Sedem sester – Plejade (ali Gostosevci – krasno slovensko ime – razsuta zvezdna kopica je tudi test vida in naš Franček je brez težav razločil vsaj sedem zvezd, zvezdnih sester). Slovenci Orionovemu pasu pravimo tudi Kosci (tri zvezde v vrsti se pojavijo na zgodnjem jutranjem avgustovskem vhodnem nebu, ko gredo kosci kosit otavo – to so naši Frančki, občasno tudi divji lovci), pas pa se ponekod imenuje tudi Grablje – lepa imena. Oriona kot celoto pa imamo Slovenci tudi za orača – ki do spomladi simbolično zorje zemljo. Pasji dnevi (vroče poletje) pa so vezani na globoki stari vek, ko se je poleti zjutraj na vzhodnem nebu, kmalu za Orionom, pojavilo tudi ozvezdje Velikega psa (svetla zvezda Sirij in takrat je reka Nil začela poplavljeni – od tod tudi tako močna povezava Egipčanov s Sirijem in Orionom). Sirij so imenovali Sotis – Solzo Izide, ki napaja reko Nil in jim tako prinaša rodovitno namočeno zemljo ter blaginjo. Tak zamik takratnega pojavljanja Sirija na poletnem nebu je posledica precesije Zemlje, danes se namreč Sirij pojavlja na jutranjem nebu komaj v jesenskem času.

Še povezava s koledarjem, zvezdnim nebom in simbolično z »našo« tematiko – lovom. Koledarski dogodki na nebu se ponovijo v egiptovskem 365-dnevnem letu, v obdobju 1460 let (saj velja $1460 \times 0.25 \text{ dni} = 365 \text{ dni}$), to je t. i. Sotisova perioda, ki so jo Egipčani določili prav preko koledarske zamika pasje zvezde (Sirija) na nebu – kar pa je bila tudi pot do julijanskega in sodobnega gregorijanskega koledarja s prestopnimi leti⁵ (obhod Zemlje glede na Sonce, letne čase, traja 365 dni in skoraj 6 ur, približno 11 minut manj). Razlika med nenatančnim julijanskim in sodobnim gregorijanskim koledarjem se vsakih 100 let pri (okroglih 00) letnicah, ki niso deljiva s 400, poveča za 1 dan. Napaka enega dneva (glede na višino sonca, ki odloča o letnih časih, torej o setvi in žetvi ...) se pri gregorijanskem koledarju pojavi komaj po približno 3000 letih. Tako smo »ekspresno« preleteli zgodovino merjenja našega časa, koledarja – kjer sta lov, začetek poljedelstva in astronomija – mati vseh znanosti, igrali ključno vlogo. Opazovanje neba zaradi načrtovanja našega življenja na Zemlji in s tem razvoj koledarja sta prispevala k vpeljavi pojma čas v strukturo jezika (in s tem nastanek pojma zgodovina). Dojemanje časa sploh ni samoumevno – je kulturna dobrina. Večini manj znano dejstvo je, da v deževnem gozdu Amazonke še obstaja ljudstvo, ki ne pozna glagolskih časov (ima skromen jezik, žvižganje itn., nimajo zgodovine, junakov, religije ..., tam bi težko izdajali zgodovinski zbornik).

V pravilu – tako na nebu kot na zemlji – je torej zapisane veliko naše zgodovine, povezane tudi z lovom, le brati jo moramo znati – oz., je ne bi smeli pozabiti.

In ne bi bilo narobe, da bi za obiskovalce naših krajev, pa tudi za domačine, označili vsaj eno slikovito pot divjih lovcev s kako zgodbo, sliko, s kipom ali z dvema, s klopčami, opisom narave, živali, rastlin, dela zgodovine...

⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Sirius>

Lov zahteva **pogum, strategijo, priprave in aktivno sodelovanje** – in to so vrline, ki tudi sodobnemu človeku pridejo še kako prav na vseh področjih dela, organizacije (pri vsakdanjih opravilih, sobivanju neke družbe, države, civilizacije, pri izobraževanju, umetnosti in znanosti – pri tehnoloških rešitvah, ki zahtevajo zmeraj bolj ekološko vzdržne tehnologije, če ne, se nam slabo piše).

Sklepne misli

Pogled s časovne razdalje. Tudi mi – takrat otroci – smo kmalu prerasli medsebojne zamere zaradi nekaterih groženj, smo si odpustili in tako je tudi prav (na divji lov, na moč groženj in zapletov pa seveda nismo pozabili). Tudi spomin, takrat večkrat lačnih otrok, na redke okusne večerje je še zmeraj zelo živ, kot da se je zgodilo včeraj. Te, še kako domače in pristne zgodovine preživetja nas in naših prednikov (tudi preko divjega lova) praktično ni zapisane nikjer. Naj bo ta kratki spomin na obračun pri mlaki med »raubšicom in jogri« posvečen vsem tistim, ki so se kdaj prekršili zoper (lahko rečemo za mnoge še danes sporen) zakon o lovu in vsem tistim, ki so jih strastno preganjali. In danes se te skrbi zdijo skoraj smešne, a včasih (pred 50-imi leti) je šlo zelo zares, celo za življenje. Pa vendar je lov naša primarna dediščina, nagon, ki prežema vse pore našega življenja. Tudi če nas sodobni način življenja žal odvrča od narave, se da ta vzgib vseeno izživeti času primerno – eden od predlogov je podan – pot divjih lovcev, fotosafari ... Nekoč sem slišal misel, pazite se časov, ko divjih lovcev več ne bo – žal so ti časi prišli.

A kaj bo prinesla prihodnost v naše kraje – ali spet potrebo po divjem lovu – to je sedaj vprašanje, tudi za Evropo? Po antičnem izročilu je tudi lepo dekle Evropa bila ugrabljenca – lahko bi rekli, da ulovljena, in žal tudi danes naša stara Evropa (nekoč lepo dekle) je zmeraj bolj videti kot neboljena živalca, na katero je odprt prosti lov. Zaenkrat o naši usodi še odločamo sami – a propad prvega Rima več kot 1500 let nazaj nam je lahko v svarilo... Takrat smo se pred gotovo smrtjo zatekali na odmaknjene, skrite vzpetine, ajdne in lov je bil pomemben del našega preživetja.

Ključne besede: divji lov, Prlekija, kaznivo dejanje

NEKAJ O KAJKAVSKEM NAREČJU

Govori oz. narečja v porečju Drave in Mure, tako na eni kot drugi strani; prekmursko, prleško in kajkavsko imajo v bistvu iste korenine. Po vsej verjetnosti je to ostalo iz davnih časov, še pred prihodom Madžarov v te kraje, saj je bil to enoten etnični prostor, imenovan Spodnja Panonija. Ta je segala na zahodu nekje do Ptuja (Haloze, Slovenske Gorice), kar se ujema z govorom, ki ga tod artikulirajo Slovenci. Zelo podobno govorijo prebivalci onstran Mure in Drave ter Medmurju, ki so prav tako pripadali Spodnji Panoniji in jih prištevamo v panonsko narečno skupino. Kljub vsemu pa panonska slovenščina, nekaterim lingvistom in zgodovinarjem na tej in oni strani reke Drave ne gre preveč v glavo. S prihodom Madžarov ima panonska slovenščina tudi na njihov jezik velik vpliv. Kljub veliki prevetrivosti v začetku 20. stoletja, z izgonom slovenščine iz njihovega jezika, ta jezik še vedno vsebuje mnoge elemente in korene slovenskega jezika. Trdno vkoreninjena je panonska slovenščina v medmurščino (medžimurščino). Zato ni čudno, da mnoge Medmurce štokavsko govoreči Hrvati in krajnsko govoreči Slovenci Prleke, še posebej vzhodno poseljene, zamenjujejo; prvi s Slovenci in drugi s Hrvati. Zanimiva je kolumna, ki je izšla pred nekaj leti, z naslovom »Kolumniranje jedne Međimurke«, kjer se avtorica, med drugim, obregne ob svoje soživaljane. V prostem prevodu pravi, da je več let živela v Zagrebu in priznava, da zelo majhno število prebivalcev ve, kje točno je Medmurje. Pravi, da to pokrajino zaradi neznanja mnogi mešajo z Medžugorjem, Slavonijo, Slovenijo in celo z Madžarsko. Pravi, da to jo narečje ostalemu prebivalstvu tuje in neznano. Ob koncu tega zapisa pa potrdi tisto, kar bo v nadaljevanju tega prispevka predstavljeno. Nadaljuje s svojim telefonskim pogovorom z mamo, ki živi v Medžimurju. Takole pravi: ko so ljudje slišali najin pogovor, so me ob koncu le-tega vedno vprašali, iz katerega kraja v Sloveniji prihajam!²

Vzhodnoštajerski jezik in prekmurski jezik sta oba nastala na podlagi narečij, ki pripadajo slovenski panonski narečni skupini (prekmursko, goričansko, prleško in haloško). **Tej narečni skupini je po mnenju slovenskih jezikoslovcev v 19. in v prvi polovici 20. stoletja pripadalo tudi slovensko bezjaško slovstvo v Kraljestvu Slovenijeh, ki je v 16. stoletju prav tako izoblikovalo poseben knjižni jezik.** Glede na to, da nedvomno predstavlja enega izmed njegovih začetnikov Ormožan in Štajerec Anton Vramec, je treba med slovensko panonsko slovstvo uvrstiti tudi tista knjižna dela iz 16. in 17. stoletja, ki so jih njihovi avtorji napisali v slovenskem jeziku oziroma v slovenščini. Vzhodnoslovenski knjižni jezik ima potemtakem tri podzvrsti: vzhodnoštajerski knjižni jezik, prekmurski knjižni jezik in **bezjaški knjižni jezik, ki so ga hrvaški lingvisti 19. stoletja preimenovali v kajkavskega!**

Do razpada Avstro-Ogrske so se slovenski dijaki v učbenikih slovenščine vseskozi seznanjali tudi s slovenskimi avtorji iz Slovenskega kraljestva ali Kraljestva Slovenijeh in z njihovimi deli. Cesarsko-kraljevi profesor Jakob Sket je tako v *Slovensko slovstveno čitanko*, učbenik za sedmi in osmi razred srednjih šol, ki je izšla na Dunaju v treh izdajah, leta 1893, 1906 in 1914, uvrstil besedila Antona Vramca, Petra Petretiča in Jurija Habledeliča. Med književniki, ki so pisali v »slovenskem narečju, ki se govori v varaždinski, kriški in zagrebski županiji«, sta v 16. stoletju omenjena še Mihael Bučić in Januš Pergošič, v 17. stoletju pa Janez Belostenec in Pavel Ritter Vitezovič. **Po nastanku Kraljevine SHS so ti avtorji izpadli iz slovenskih učbenikov in postali Hrvati – kajkavci.** Pri tem je treba poudariti, da naštetih slovenski pisatelji (Vitezovič mednje sodi zgolj pogojno zaradi slovenske *Kronike* (1696), sicer pa ga je treba šteti za hrvaškega avtorja) niso poznali pojma kajkavci in to tudi nikdar niso bili, kajti ta pojem je nastal šele v 19. stoletju.

Slovstvu v 16. in v prvi polovici 17. stoletja se lahko zahvalimo, da imamo še danes ohranjene povsem jasne dokaze o slovenstvu dežele, slovenskem jeziku, slovenski cerkvi, koledarju, pesmih in molitvah v deželi, ki se danes imenuje Hrvaška, tedaj pa se je imenovala Slovensko kraljestvo ali Kraljestvo Slovenijeh, kot nam pričajo zgodovinski viri. Ob tem je treba poudariti, da gre že za drugo slovensko panonsko slovstvo. Prvo je nastajalo že v 9. stoletju in je prav tako obsegalo razne spise in prevode Svetega pisma ter bogoslužnih knjig, pridige in legende, cerkveni zakonik in podobno. Pripada mu zagotovo vsaj 2. Brižinski spomenik, z njim pa so nedvomno povezani vsi trije Brižinski spomeniki, čeprav so napisani v latinici. Tedanje slovensko panonsko slovstvo pa je ustvarilo mnogo več rokopisnih del, napisanih v dveh slovenskih pisavah, glagolici

¹ Franc Krnjak, ljubiteljski zgodovinar.

² Vir – naslov kolumne: Međimurci su si navek bili dobri z Hrvoti.

in cirilici, vendar je bilo iz panonskega in karantanskega prostora nasilno pregnano, zato so se pisni spomeniki ohranili le v tistih takratnih slovenskih deželah, kamor so bili učenci sv. Cirila in Metoda pregnani.

S slovenskim panonskim slovstvom in tamkajšnjimi prebivalci so se ukvarjali naši jezikoslovci že od samih začetkov te znanosti. Franc Miklošič piše sredi 19. stoletja v svojem delu *Vergleichende lautlehre der slavischen sprachen*, Dunaj 1852, stran VIII, da stanujejo v varaždinski, križevski in zagrebski županiji kajkavski Slovenci, kajkavci ali bezjaki. Njihovi predniki so se v 16. in 17. stoletju še povsem zavedali svojega slovenstva, v 19. stoletju pa se imenujejo Hrvati po deželi, v kateri bivajo.

Še ostrejši od Miklošiča je njegov učitelj Jernej Kopitar, ki prebivalce zgodovinske **Slovenijeh**, kasneje pa t. i. »provincialne ali civilne Hrvaške« imenuje kar lažihrvati. Jasno mu je bilo, da so t. i. kajkavci sodili k slovenskemu etniku, kar je utemeljeval tako v jezikovnem kot tudi v zgodovinskem smislu. Stališče je razvil iz svoje karantansko-panonske teorije, ki jo je jezikovno, zgodovinsko-pravno, kulturnotradijsko in duhovno utemeljil. Zavedal se je, da je bilo staroselsko prebivalstvo nekdanje Slovenijeh v svojem bistvu slovensko. Znano mu je bilo teritorialno poimenovanje »bezzak« za tamkaj živeče avtohtone Slovence, zagovornike hrvaštva med t. i. kajkavci (bezzaki) pa je kar naravnost imenoval »lažihrvati«. Zagovarjal je pravilno stališče o pravi Hrvaški, ki se je očitno raztezala južno od Kolpe in Save (oziroma južno od Gozda), na področju Like, Gacke in Krbave. V nadaljnje raziskave o zgodovini in vlogi pravih Hrvatov se ni spuščal.

Že leta 1809 je Kopitar svojemu mecenu Žigi Zoisu med drugim pisal: »Kar dandanašnji razumemo pod Hrvati, so panonski prasloveni (ne praslovani), močno pomnoženi z nekaj kolonijami pravih Hrvatov, ki pa kljub temu niso toliko spremenili jezika, da jih ne bi bilo mogoče imeti za inačico glavnega karantanskega narečja ...«.³ Prav tako je v pismu Žigi Zoisu 18. vinotoka 1809 zapisal: »Provincialni Hrvat je Slovenec po zgodovini in slovnici«. Na Ogrskem je Kopitar kot slovenske označeval županije Železno, Zala in Vespem ter Zagreb, Križevci in Varaždin.

Poznal je tudi slovarje t. i. hrvaškega jezika, v resnici pravzaprav slovenskega jezika ali jezika obeh poimenovanj, ki jih je imenoval slovarji Šokcev – Bartol Kašič (Kašić) 1599, Mikalj (ali Mikalja) 1649, Habledelič (1670), Della Belle (1728), Belostenec 1740, Jambrešič 1742.⁴

V zvezi s svojim pojmovanjem in karantansko-panonsko teorijo je skušal Kopitar doseči poenotenje slovenskega pravopisa s panonskimi Slovenci (bezzaki), zaradi česar je vzpostavil stik z zagrebskim škofom Maksimiljanom Vrhovcem. 26. 9. 1812 je škof Vrhovec zapisal, da mu je Kopitar poslal relacijo o napredovanju slovenskega jezika – »Kopitar de Slavicæ lingue incrementis relationem præstat«. Nato je zadolžil dva svoja kanonika, da sta pripravila strokovno jezikoslovno in pravopisno problematiko. To sta bila prevajalec Nove zaveze Stjepan Korolja (1760–1825), ki je napisal osnovo, in Marko Mahanović (1773–1824), ki je osnovo razdelal v obširno študijo v latinščini z naslovom *Pripombe o hrvaškem pravopisu* (*Primjedbe o hrvatskom pravopisu* 1814).⁵

24. 6. 1814 je Kopitar pisal Dobrovskemu, da bo čez nekaj dni na Dunaj prispel zagrebski škof Vrhovec, da bi z njim razpravljal o »die Idee eines gleichformigen einfachen alphabets« (o ideji enostavne abecede v enaki obliki). Do sestanka in razprave je prišlo na temelju materiala, ki sta ga pripravila kanonika Korolja in Mahanović, vendar Vrhovec in njegovo spremstvo niso sprejeli Kopitarjevega predloga o skupnem slovenskem pravopisu zaradi naslednjih razlogov:

1. ker bi po njihovem bilo potrebno »kajkavski« (horvatski) govor priključiti štokavskemu (srbskemu op. avtorja) in ne slovenskemu;
2. ker je treba za vse Hrvate iz ožje (prave) Hrvaške, Slavonije (pravilno slovensko Slovenijeh, op. avtorja) in Dalmacije združiti narečja (»*unio dialectorum*«) in narediti ter uvesti enoten jezik in pravopis po

³ Jože Pogačnik, Jernej Kopitar, Ljubljana 1977, str. 177. V oklepaju, po konceptu Kopitarjevega članka, ohranjenega v zagrebski Univerzitetni knjižnici.

⁴ Vladimir Horvat, zbornik Naučni sestanek slavista u Vukove dane, I. 17, knjiga 2, MSC, Beligrad 1988, str. 439–448.

⁵ Latinski naslov je *Observationes circa croaticum orthographiam amatorum idiomatis croatici gnarorum discssioni Zagrabiae Anno 1814, propositae*. Hranijo v NSB Zagreb v miscellanea Metropolitanske knjižnice, signatura Mp87.

fonološkem načelu »piši kao što govoriš«; za vse je treba uvesti pravila »slavonsko-štokavskega« pravopisa, kar pravzaprav pomeni srbskega ali vsaj srbohrvaškega.⁶

Kopitar je na pojav in pojem Hrvaške gledal izključno skozi jezikovni in zgodovinski kriterij. Upravnopolitična dejstva ga niso zanimala, prav zato je za tiste, ki so se opredeljevali kot »Hrvati« v bezjaškem prostoru, uporabljal izraz lažihrvati (*Glagolita Clozianus*) in jih je ločil od pravih Hrvatov južno od rek Save in Kolpe. V sestavku *Slavische Sprachkunde* o bezjakih piše: »... *provincialnih Hrvatov ne smemo pustiti, da postanejo Hrvati. Oni so Slovenci v ožjem pomenu besede ... Samo jezik odloča; jezika in zgodovine se je držal poročevalec*«. ⁷

Oba slovita slovenska jezikoslovca Kopitar in Miklošič si seveda svojih trditev nista kar izmislila, temveč slonijo na trdnih temeljih oziroma na znanstvenem jezikoslovju v najtesnejši povezavi z zgodovinskimi viri. Proučevala sta najzgodnejše pisane spomenike na območju zgodovinske Panonije in tudi širše, na podlagi česar je Kopitar oblikoval svojo karantansko-panonsko teorijo, Miklošič pa jo je nadgradil in pravzaprav postavil »slovensko teorijo«. Obe teoriji sta dandanes med Slovenci mnogo premalo poznani. Obe teoriji (hipotezi) temeljita na obravnavi obdobja med 6. stoletjem, ko so se v pisanih virih množično pojavile omembe Slovenov, in 9. stoletjem, ko so bile, kot poročajo viri napisane prve slovenske knjige (rokopisne). Takrat je bila slovenščina eden izmed štirih jezikov (slovenski, starogrški, latinski in hebrejski), priznanih v Rimski katoliški cerkvi, kjer se je v slovenskem jeziku celo pela sveta maša.

Tako Kopitar kot Miklošič sta zagovarjala mnenje, da smo bili Slovenci že v prvi polovici 1. tisočletja izoblikovani kot poseben narod, ki so ga s svojim prihodom v naše kraje⁸ na polovico razdelili najprej Hrvati in Srbi, ki naj bi sodili k plemenom Antov (ne pa Slovenov/*Slavenov*, kar izhaja že iz poročil gotskega zgodovinarja Jordanesa), zatem pa še Bolgari/Volgari, ki prav tako niso pripadali Slovenom. Če primerjamo mnenji Kopitarja in Miklošiča s stališči hrvaških zgodovinarjev, lahko opazimo, da tudi oni pravzaprav zelo podobno menijo, vsaj kar zadeva prihod Hrvatov v Panonijo in Dalmacijo. Tudi Šišić in številni hrvaški zgodovinarji pišejo, da so Hrvati Anti in da so si po svojem prihodu v Dalmacijo podredili tamkajšnje Slovence, ki so že živeli na tem ozemlju pred hrvaškim prihodom. Gre torej več kot očitno za dve raznorodni plemeni oziroma za dva različna naroda že od njunih začetkov (omemb v pisnih virih) dalje.

Vsekakor moramo v našem pregledu omeniti profesorja Josipa Šumana in Franca Simoniča, soavtorja knjige *Slovenci (Die Slovenen)*, ki je izšla leta 1881 na Dunaju v nemškem jeziku in je bila prvič prevedena v slovenščino leta 2011 pri založbi Amaliatti. Knjiga je pomembna zlasti zaradi ustaljene rabe pojma »hrvaški Slovenci« in v zvezi s tem znanstveno dognane trditve, da »govorica, ki je v rabi v tako imenovani civilni Hrvaški, v županijah Zagreb, Varaždin, Križ, s strani danes največjega poznavalca slovanskih jezikov Miklošiča, šteje k slovenskemu jeziku« (str. 13). Prav tako znanstveno prisoja staro slovstvo panonskih Slovencev, t. i. »kajkavščino«, k slovenskemu jeziku, narodnost njenih avtorjev pa k Slovincem. Zaradi tega je knjiga *Slovenci*, takoj ko je izšla, vzbudila oster odziv pri Hrvatih, ki niso skoparili z napadi na njene avtorje, predvsem pa na Franca Miklošiča, ki so ga imeli za idejnega vodjo teorije o hrvaških Slovincih.

Profesor Josip Šuman je v knjigi *Slovenci (Die Slovenen)* v poglavjih *Pokristjanjevanje Slovencev* ter *Slovenski jezik in njegova zgodovina* zapisal več zelo pomembnih trditev, ki se nanašajo na Slovence in slovenščino že v 9. stoletju našega štetja, mednje pa zagotovo sodijo naslednje:

»Med vsemi živimi slovanskim jeziki je stari slovenščini najbližji slovenski jezik, saj so tudi deli slovenskega naroda neposredni potomci tistih Slovencev, v katerih jeziku so bili napisani staroslovenski spomeniki. (*Die slovenische Sprache kommt unter allen lebenden slavischen Sprachen der altslovenischen am nächsten. Es sind ja einzelne Theile des slovenischen Volkes directe Descendenten jener Slovenen, in deren Sprache die*

⁶ Vladimir Horvat iz Hrvatskog povijesnog instituta na Dunaju, Kopitarjev zbornik, Jernej Kopitar i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec, str. 513–521.

⁷ Jože Pogačnik, Jernej Kopitar, Ljubljana 1977, str. 181.

⁸ To trditev je težko sprejeti, kajti ruski zgodovinar Jurij Venelin je pisal povsem drugačno zgodbo. V raziskovanju starodavnih in današnjih Slovencev je dokazal povsem drugačno plat resnice. Za Venelina je prihod nekih neopredeljenih Slovanov iz ruskega Pripjata navadna pravljica, kajti za to trditev zgodovinskih dokazov ni! Noben kronist iz tistega časa namreč česa takega ne omenja, čeravno poročajo o manj pomembnih premikih takratnih ljudstev. To tezo potrjuje slovenski raziskovalec, sodobnik Anton Perdih v študiji *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*. Zanimiv je Venelinov zapis, dokaz, o rimsko-slovenskih vojnah; prve med leti 32–12 pred Kristusom, druga slovenska vojna – padec Slovenije, leta 12 pred Kristusom in tretja slovenska vojna – dokončno podjarmljenje celotne Slovenije med leti 6–9 po Kristusu. (J. Venelin: *Starodavni in današnji Slovenci*, Društvo za promocijo stikov med Slovenijo in Rusijo, dr. France Prešeren v Moskvi, 2004, Založba Amaliatti).

altslovenischen Denkmäler geschrieben worden sind.) Ker pa v jeziku ni mirovanja, je vendarle prišlo do nekaterih omembe vrednih odmikov od staroslovenskega jezika (*der altslovenischen Sprache*).« (Str. 103) »Slovenski jezik so zapisali že v devetem stoletju, in sicer z glagolico in s cirilico, pa tudi z latinico. (*Geschrieben wurde die slovenische Sprache bereits im IX. Jahrhunderte und zwar in der Glagolitica und Cyrilica, aber auch mit der lateinischen Buchstaenschrift.*)« (Str. 105)

Ključna je trditev, da so deli današnjega slovenskega naroda neposredni potomci panonskih Slovencev, v katerih jeziku so bili zapisani staroslovenski spomeniki. Šuman torej niti malo ne dvomi o tem, da med prebivalci Panonije 9. stoletja in današnjimi Slovenci ne gre za kontinuiteto. Ta kontinuiteta obstaja vsaj pri današnjih vzhodnih Slovencih. **To tezo potrjuje tudi s temi stavki: »Po tem pogledu so madžarski, hrvaški in Slovenci vzhodne Štajerske (*die ungarischen, kroatischen und die Slovenen der östlichen Steiermark*) neposredni potomci tistih Slovenov (*die directen Descendenten jener Slaven*), v katerih jeziku so spisane bogoslužne knjige svetega Cirila in Metoda.** Nič manj k temu debilu ne pripadajo Slovaki, katerih jezik se je danes sicer približal češčini. To je temelj staroslovenske hipoteze (*Das ist der Standpunkt der altslovenischen Hypothese*).« (Str. 58)

Če gre za neizpodbitno kontinuiteto v primeru panonskih Slovencev iz 9. stoletja in delov današnjega slovenskega naroda, s čimer so mišljeni vzhodni Slovenci (Prekmurci, Prleki, Haložani in prebivalci Slovenskih gor), je seveda še toliko bolj logična kontinuiteta panonskih Slovencev iz 9. stoletja in tistih iz 16. stoletja, le da so tedaj panonski Slovenci prebivali na mnogo obsežnejšem ozemlju kot danes in so naseljevali tudi ozemlje med rekami Drava, Donava, Sava in Kolpa. Šuman je to lepo opisal v spodnjih stavkih:

»Glede pisnega jezika pa lahko rečemo, da Slovenci (*die Slovenen*) po Štajerskem, Koroškem, Krajskem in Primorskem z njim ohranjajo svojo skupno pripadnost ter jim že od Trubarja služi kot knjižni in pisni jezik; madžarski Slovenci (*die ungarischen Slovenen*) imajo svojo lastno knjižno pisavo in pravopis; hrvaški Slovenci (*die kroatische Slovenen*), ki jih Hrvati imenujejo 'kajkavci' zaradi vprašalnice 'kaj', ki jo Srbi in Hrvati izgovarjajo 'što' in se zato imenujejo 'štokavci', ti hrvaški Slovenci (*diese kroatische Slovenen*) so se torej od leta 1836 v pisnem jeziku združili z drugimi Hrvati; **pred tem časom so imeli svoj pisni jezik in v njem zapisano nezanemarljivo slovensko leposlovje** (*eine nicht unbedeutende slovenische Literatur*). Jezikovna meja med Slovenci na Hrvaškem in pravimi Hrvati vodi (*Die Sprachgrenze zwischen den Slovenen Kroatiens und den eigentlichen Kroaten geht von*) od Pitomače na Dravi nad Virovitico mimo Belovarja in Cirkvene, za Kapelo do Lupoglava; od tam gre mimo Ivaniča v Moslavino vse do krajev Lonja in Jasenovac na Savi; onkraj Save do Petrinja, onkraj Kolpe do Karlovca in od tam proti severozahodu preko Draganiča, Krašiča in Jastrebarskega do Drage blizu Krajnske, vključno s hrvaškim jezikovnim otokom v Gorjancih. Tudi otok na Muri (Medmurje) naseljujejo Slovenci iz istega plemena (*von dem gleichen Stamme der Slovenen bevölkert*); ime Slavonija (*der Name Slavonien*), končno, ki je do leta 1526 opisovalo zgolj območje med Dravo in Savo, kot je znano, ne izvira nič manj od slovenskih prebivalcev (*von den slovenischen Bevölkerung*), saj je tam najprej prevladovalo, medtem ko je ime 'Hrvati' šele po tem času prišlo v navado zaradi prihoda Hrvatov, ki so tja pribežali pred Turki. Tako se tudi slavonska mejna krajina (*Ebenso heiss die slavonische Grenzwehr*), ki ima od leta 1595 svoj sedež v Varaždinu, imenuje 'Slovenska krajina' (*die Windische Grenze*), za razliko od resnične 'Hrvaške krajine' (*der Kroatischen Grenze*), ki ima od leta 1579 sedež v Karlovcu.« (Str. 104)

Slovstveni zgodovinar, naš rojak Franc Simonič, ki se je rodil v Ivanjkovcih blizu Ormoža, je v knjigi *Slovenci (Die Slovenen)* napisal poglavje *Slovenska književnost*. V njem omenja tematiko, ki jo tukaj obravnavamo, naslednje besedilo: »Naposled moramo, četudi zelo na kratko, za dopolnitev slike o književnih prizadevanjih celotnega slovenskega rodu (*des gesammten slovenischen Stammes*) orisati še samostojen razvoj književnosti Slovencev na Hrvaškem in v Medmurju (*der Slovenen Kroatiens und der Murinsel*). Na splošno se ta književnost po deželi, kjer so jo gojili, označuje kot hrvaška kajkavščina. Vprašalnico 'kaj' pa kot obče znano narodno merilo naproti srbohrvaškemu 'što' in 'ča' štokavščine in čakavščine prepusti Slovincem (*der Slovenen*). Jurij Dalmatin je te Slovence (*diese Slovenen*) v šestnajstem stoletju označil za »bezjake«, kakor njih in njihovo deželo (bezjaško) še danes imenujejo štajerski Slovenci

(*die steierischen Slovenen*). Ta, prav tako s protestantizmom začeta in do ilirizma v tridesetih letih našega stoletja trajajoča književnost, ima kot izumrl kulturni pojav le še jezikoslovno vrednost, ki pa je tem večja, saj se zdi, da je ta veja najvarčnejša pred vplivi evropskih kulturnih jezikov, saj jo razen severnega madžarskega področja v vseh smereh obkrožajo sami slovanski sosedi. Začela se je v Medmurju, kjer so grofje Zrinski, najmogočnejši pokrovitelji in privrženci protestantizma, na Bučičevo prošnjo v Nedelišču uredili tiskarno, ki so jo kasneje preselili v Varaždin. Prvi zanesljivo dokazan pisec v tem jezikovnem načinu je bil Mihal Bučič, ki je med leti 1564 in 1574 objavljajl protestantske spise. Le Ivan Pergošič je v protestantskem obdobju napisal oziroma prevedel (*Verböczyjev Tripartitum*, Nedelišče 1574) nekaj posvetne literature, vse drugo se je posvečalo izključno verskim namenom vse bolj razširjajoče se protestantske misli. Z izkoreninjenjem protestantizma je prenehala tudi književna dejavnost, dokler si je ni v drugi polovici sedemnajstega stoletja znova prilastila katoliška duhovščina. Zdaj je poleg nabožnih spisov izšlo še več praktičnih del za vsakdanje življenje. Znanstveno vrednost so obdržala slovarska prizadevanja Habeliča, Belostenca, Šušnika in Jambrešiča, ki na tem področju občutno ne prekašajo le svojih sodobnikov, temveč tudi marsikatero poznejše dosežke prave slovenske književnosti (*der eigentlich slovenischen Literatur*). Juraj Habelič, jezuit, sicer malo znan, je leta 1670 v Gradcu natisnil svoj »*Dictionar ili reči slovenske z vekšega ukup zebrane na pomoč mladenčev Horvatskoga i slovenskoga naroda*«. Ivan Belostenec, rojen leta 1595 na Hrvaškem, duhovnik pavlinskega reda, je večji del svojega dolgega življenja (umrl je leta 1675 v osemdesetem letu!) preživel v samostanu v Lepoglavi, kjer se je s premislekom in s poštenimi pripravami lotil svoje knjige »*Gazophylacium*«. Pred tem je namreč prepotoval vso Hrvaško, Slovenijeh, Dalmacijo in Istro s sosednjimi otoki vred in pri tem marljivo zbiral prispevke za svoj slovar. Zato je ilirsko-latinski del dokončal šele v osemindesetem letu svojega samostanskega življenja, latinsko-ilirskega slovarja pa se je lotil šele v svojem sedemdesetem letu. Delo je nato petinšestdeset let ostalo v rokopisu, dokler ga ni leta 1740 lepoglavski zbor predal v tisk v Zagreb. Jezuit Ferenc Šušnik, ki mu je delo ogrozilo zdravje, je v Zagrebu med svojim udobnim književnim okrevanjem zlagal slovar, pri čemer ga je podpiral njegov redovni sobrat Andraš Jambrešič (rojen v Zagorju na Hrvaškem), čigar slavno podjetje je leta 1739 prehitro končala njegova nenadna smrt. Delo je dokončal njegov tovariš Jambrešič in ga pod lastnim imenom izdal leta 1742 v Zagrebu z naslovom »*Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica & hungarica locuples*«, poleg tega pa tudi »*Index illyrico sive croatico-latinus*«.

Razen razmeroma številnih nabožnih spisov se je ta književnost v drugi polovici osemnajstega in na začetku devetnajstega stoletja, ko so Madžari začeli prebivalcem Hrvaške vsiljevati svoj jezik, razširila tudi na posvetno področje, kjer sta bila najpomembnejša pisca Mikloušič in Lovrenčič. Tomaš Mikloušič se je leta 1767 rodil v Jaski, študiral je v Zagrebu in Budimpešti, postal je duhovnik in profesor slovnice na arhigimnaziji v Zagrebu. Njegova dela v verzih in prozi so zelo številna. Ta vneti domoljub je umrl leta 1833. Jakob Lovrenčič, rojen v Zagrebu okoli leta 1770, je bil več let oskrbnik grofa Draškoviča na gradu Trakoš

an in je kasneje živel kot zasebnik in navdušen pospeševalec narodne književnosti pri Varaždinu. Proza njegovih pripovedi je v klasični kajkavščini! Omeniti moramo še druge: T. Brezovački, Mat. Jandrič, Ant. Mihanovič, Imbrih Domin in številni drugi. Svojega zadnjega predstavnika je našla pri Ignacu Kristianoviču, rojenem leta 1796 v Zagrebu, kanoniku zagrebske stolnice, ki je poleg mnogih nabožnih spisov izdal v nemščini tudi slovnico tega jezika, ki ga imenuje hrvaškega (Zagreb 1837). V drugi polovici sedemnajstega stoletja so se pojavili že pisci, ki so v čisto kajkavščino mešali ča- in štokavščino, tako na primer grof Peter Zrinski (leta 1671 pri dunajskem Novem mestu zaradi hudodelstva proti njegovemu veličanstvu obglavljen!) v pesmi, ki jo je njegov brat Nikolaj prevedel iz madžarskega jezika, »*Adrianskoga Mora Sirena*« (Benetke, 1660) ter Pavel Ritter Vitezovič (rojen leta 1650, leta 1713 umrl na Dunaju), izjemno prizadeven in za prebujanje književnega razvoja zelo zaslužen domoljubni pisatelj. Medtem ko moramo opaziti vedno večje razširjanje te tako imenovane hrvaške književnosti, katere središče je že davno postal Zagreb, se ne smemo čuditi, da so z ustoličenjem ilirizma Ljudevita Gaja najbolj nadarjeni izbrali že stoletja v Hercegovini gojeno jugozahodno narečje, ki naj bi Srbe in Hrvate, čeravno v obliki dvojne pisave in dvojnega imena, popeljalo k enotnosti.

Celotna književna dejavnost v tako mnogo pokrajin razdeljenega slovenskega rodu (*des in so viele Provinzen*

getheilten slovenischen Stammes), katerega razdrobljenost ni le v začetkih, temveč tudi v svojem razvoju našla tako naraven izraz, nam prikazuje žal vse preveč zvesto sliko velikega slovanstva v malem (*ein allzugetreues Bild des grossen Slaventhums im Kleinen*)! (Str. 150–152)

Knjiga *Slovenci* (*Die Slovenen*) je med Hrvati, kot smo že zapisali, vzbudila precej izrazito negativnih, v nekaterih delih celo šovinističnih odzivov, ki postavljajo na laž idealizirano sliko o slovensko-hrvaškem zgodovinskem prijateljstvu. Ta dejstva so posebej zanimiva zato, ker se precej podobni politični odnosi kažejo tudi dandanes. Temeljni vzorci delovanja so pravzaprav enaki tako med Slovenci kot tudi med Hrvati.

Zaradi dejstva, da so profesor Šuman in njegovi sodelavci slovensko panonsko slovstvo iz 16. in 17. stoletja uvrstili med slovensko slovstvo, kamor tudi sicer po pravici spada, se Hrvati na Dunaju iz protesta niso hoteli udeležiti velikega slavlja v čast obletnice profesorja Franca viteza Miklošiča. Hrvaška mladina, ki je bila pod močnim vplivom Hrvaške stranke prava je namreč označila Miklošiča za sovražnika Hrvatov. V bran Miklošiču je leta 1883 Matija Murko napisal poslanico Hrvatskemu akademskemu društvu »Zvonimir« na Dunaju z naslovom »Miklošič in Hrvati«, ki jo je v imenu Slovencev napisal kot predsednik Slovenskega akademskega društva »Slovenija«. Celotna Murkova poslanica je bila objavljena v časniku *Slovenski narod* v obdobju od 7. 8. 1883 do 18. 8. 1883, v celoti pa je objavljena tudi v knjigi *Slovenci* (*Die Slovenen*).⁹

Poglejmo zato zgolj tisti del Murkovega pisanja, ki neposredno zadeva vprašanje panonskega slovstva iz 16. in 17. stoletja.

»Drugi Miklošičev greh je trditev skoro vseh slavistov, da so stanovalci zapadnih županij hrvatski kajkavci po jeziku Slovenci. Da še dandanes obstajajo resni ljudje, ki se ob tem spotikajo, je pač žalostno. Človek se mora smejati, ako čita kaj o »pokvarenosti« ali celo »najpokvarenijoj kajkavštini« in »čakavštini«. Take pokvarenosti jezikoslovstvo ne pozna, ampak njemu je vsaka res živeča oblika sveta. To so pač po polnem drugi jeziki ali bolje rečeno narečja. Ker se pa jezikoslovec mora predvsem tudi zanimati za živi jezik – drugači bi ravnal kakor botanik, ki bi svojim preiskavam za podlogo jemal cvetlice, ki jih izdeluje modistinja – in ker se nobeno narečje ne ujema po polnem z geografičnimi in političnimi mejami, pride mnogokrat z navadnimi pojmi o narodnosti navzkriž«.

Pri panonski slovenščini v 17. stoletju Marn najprej omeni tri avtorje, ki sodijo v 16. stoletje: Bučiča (Mihal Buchich), Pergošiča (Januss Pergossich) in Vramca (Antol Vramecz), njim pa sledijo štirje avtorji iz 17. stoletja, in sicer Belostenec (Januss Beloszteneecz), Vitezovič (Paval Vitezovich), Petretič (Peter Petretics) in Habelič (Juraj Habelich).

Škofu svete cirkve zagrebečke slovenske Petretiču posveča kar dve in pol stran Jezičnika, med drugim je objavil tudi imena mesecev, ki so bila v rabi med panonskimi Slovenci oziroma *Kalendarium Slovenski*. (Str. 51–54) Jurija Habeliča imenuje »najboljši iz te dobe«, iz predgovora k njegovemu slovarju pa je razbral, da je bil tudi vzgojitelj pri grofu Turjaškem, saj je to svojo knjigo posvetil štirim sinovom grofa Turjaškega, »premilostnim svojim zavetnikom«. Na štirih straneh (str. 54–58) je Marn opisal Habeličeve knjige: *Zercalo kreposti* (*Zercalo Mariansko*, Gradec 1622), *Dictionar, ili Rechi Szlovenske* (Gradec 1670) in *Pervi Otca Nassega Adama Greh* (Gradec 1674).

Iz slovensko-latinskega Habeličevega *Dictionarja* je Marn posebej poudaril kar nekaj besed, med njimi gesla: *Slovenec* – *Sclauus, Illyricus*; *Slovenska zemlja* – *Sclavonia in Slovenski* – *Illyrice, Sclavonice*, ki so zelo pomembna za razumevanje slovenske zgodovine in jezikoslovja ter jih vse premalo upoštevajo današnji slovenski zgodovinarji in jezikoslovci.

V zvezi s Habeličevo knjigo *Pervi otca Našega Adama Greh*, ki je bila posvečena škofu slovenske-zagrebske cerkve Martinu Borkoviču, je Marn zapisal: »V dokaz, kako lepo in lahko kajkavščino, t. j. slovenščino, je pisal Habelič, bodi (v gajici) tole:

Predgovor. Nakaniuši našega Zveličitelja Gospodina Kristusa zemeljski žitek nakratkom popisati slovenskem našem jezikom, i iz njega neke kersčanske navuke izpeljati...«. (Str. 56)

Iz nadaljevanja Marnovega prepisa Habledičevega pisanja v gajici naj omenimo še naslednja stavka: »Vsegdar je **pervo slovenskoga orsaga**, ljudi kakti pravoga kerščanskoga Catholičanskoga, ta hvala i dika bila, dasu najprvo verni u prave Rimske vere bili, pak svojem kraljem, Banom, Generalom, Capitanom i druge zemeljske tot cirkvene, tot svetske gospode. Kem poslom odluček, kakvo ga su želeli da se neki, kteri su stali medj Sutlum, ka voda Štaersku zemlju i Dravum od **slovenskoga orsaga** luči; Neka listor čez Savu preidu, i nekuliko dalje pojdu, da se i oni hote po malom uremenu ali na ptujskom ali na varaždinskom polju žnjimi skupiti, i oružje združivši sreću kušati.« (Str. 56)

Anton Raič je v Letopisu matice Slovenske za leto 1887 objavil svojo razpravo z naslovom *Peter Petretič*, ki jo začena z naslednjimi besedami:

»Znano je, da stanuju v varaždinski, križevski i zagrebski županiji kajkavski Slovenci – kajkavci, – ki so se i v XVI. i XVII. veku popolnoma zavedali svojega slovenstva; denes se imenujo sploh Hrvate po deželi, v koji bivajo. Dozdaj smo se vse premalo pečali s kajkavskimi Slovenci, ki nas tesno vežo na Hrvate, kakor da bi ne bili našega rodu, naši bratje.«¹⁰

Potem ko je na kratko opisal Petretičev življenjepis, Raič preide na njegovo delo:

Petretičeva književna dela se dele: 1. na latinska ali zgodovinska i 2. na slovenska ali bogoslovna.

V prvi red jegovih del gre: »*Historia de Valachorum, in Confiniis Regni Slavoniae degentium, Episcopatus origine, progressu et effectibus.*« To na 23 listih pisano delce prihaja ali od Petretiča samega ali pa jo je pisal jegov sodobenik pod njegovim uplivom. To delce je sentencijozno: smer mu je bil uničiti oblast pravoslavnihi popov i vse iztočnike podvrči rimski oblasti.

Drugo Petretičevo povestno delce: »*Relatio de Episcopatu Svidnicensi, anno 1667 Caesari facta*« ima tisti namen kakor prvo.

Važnejši nego ti dve zgodovinski delci so za nas jegovi v drugi red spadajoči:

»SZVETI EVANGELIOMI, Koteremi fšveta Czirkva Zagrebecska Szlovenzka, okolu godifcsa, po Nedelye te Szvetke fve: Z-JEDNEM KRATKEM CATEchifmusem, za nevmetelne lyudi hafznovitem: Szvetloga i Vifzoko poštuvanoga Gozpodina Gozpodina PETRA PETRETICSA, Bifkupa Zagrebecskoga, Oblaztjum, i ztrofkom, i Szlovenzkem fzlomom na fšvetlo vun dani, i fštampani z-dopufcsenjem Gornyeh. Vu NEMSKOM GRADCZE. Na jezero fsezt zto petdefzet i pervo leto. Pri FERENCZE WIDMANSTADIUSE fštampare.«

Iz naslova samega se ne more na tenko razbrati, ali je Petretič to knjigo sam pisal ali pa po kom drugem dal pisati ter jo on samo na svoje troške izdal. No iz predgovora od njega samega pisanega zvemo, da ga je na izdavanje tega dela napeljal zgled ogerskega nadvladike Petra Pasma, kteri je izdal v magyarskem jeziku propovedi, i da je mahoma na početku svojega vladikovanja »vcfinil (ni fšam po fšebe nego) po drugeh, gluboko vucfeneh, i vifzoko mudreh Redovneh Lyudeh i Paztireh Czirkveneh; napyervlye, Recsi fšvete Evangeliomov (kii fšu vu Szlovenzkom orfšage, okolu godifcsa obicfni i navadni) iz Dijacfkoga te Vugerzkoga textusa, na nafse pravo Szlovenzko Zagrebecsko fzlomo, pravdeno (poleg moje fštime) prenezt; od recsi do recsi, gde je bilo mogucse, te je Szlovenfcsina prepuztila.«

Iz predgovora, ki spode sledi zvečine, vidimo, da Petretič v začetku svojega vladikovanja ne dal samo evangelijev po drugih duhovnikih prevesti iz latinščine i magyarščine, nego i splošne molitve i novi nauk krščanski; tako i duhovne pesni, ki so dodane evangelijem konci knjige.« (Str. 188–189)

Na straneh 190 do 195 je Raič objavil Petretičev Predgovor k Svetim evangeliomom v izvirnem ogrskem črkopisu, ki predstavlja enega redkih, če ne celo edino tovrstno branje dostopno sedanjim Slovincem. V nadaljevanju je na straneh 195 in 196 objavljen še *Kalendarium slovenski*, Od Leta i od jegovih delov (*Kalendarium Szlovenzki*, Od Leta, i od nyegovih deelov.)

V zvezi s Predgovorom je za nas vsekakor najbolj zanimivo Raičevo mnenje, ki se glasi (str. 203–205):

»Petretič je zanimiv v svojem predgovoru, ker vedno **povdarja svoje slovenstvo** i večkrat govori, negoli kterikoli pisatelj o Slovincih v zagrebskej vladikovini. – Vsi kajkavski pisatelji govore le o svojem **slovenskem jeziku**, n. pr. Pergošić je obrnol Verböcšijev zakonik na slovenski jezik.

Vsi kajkavski pisatelji, osobito pa Petretič, povdarjajo neprestano svoje **slovenstvo** (Petretič že dvakrat v naslovu:

¹⁰ Fran Levec, Letopis matice Slovenske za leto 1887, Matica Slovenska, Ljubljana 1887, str. 185.

Czirkva Zagrebcska Szlovenzka; Evangelioni Szlovenzkm fzlom na szvetlo vun dani i fstampani; – Petretics v fzem Szlovenzkg Orfzaga Czirkvenem Paztirom. pag. 3; 6 poftuvani Brati Szlovenzkg Orfzaga Plebanusi i duhovni Paztiri pag. 9; na nafse pravo Szlovenzko Zagrebcsko fzlom . . . gde je Szlovenfcsina prepuztila pag. 10; vu nafsem Szlovenzkom orfzage, Szlovenzkm jezikom fstampah pag. 10 itd.) imenuje se Slovence v razloček od Hrvatov, s kojimi prebivajo v jednej deželi, ravno tako kakor se i dendenešnji imenujo Slovenci na Štajarskem, Koroškem i Primorskem Slovence v razloček od Nemcev i Italijanov ž njimi onde bivajočih, dočim se Slovenci na Kranjskem imenujo še dendenešnji navadno samo Kranjce i so prulje vsi naši pisatelji na Kranjskem pisali samo kranjski jezik, kranjsko gramatiko i. dr. – Trubar, Dalmatin in dr. imenujo kajkavce »**bezjake**«. Jednako je imenujo še denes štajarski blizu Hrvaškega bivajoči Slovenci – bezjake.

Že v začetku naše razprave smo zvedeli, da so se v zagrebski, varaždinski i križevski županiji bivajoči Kajkavci imenovali v XVI. i XVII. veku izključljivo **Slovence**. Ščasom so to svoje slovensko ime zamenjali s **hrvaškim**, nazivajoči se po deželi, v koji stanuju, ter so se imenovali pred Gajevim nastopom **pred** pol vekom le Hrvate, ali prav za prav po magyarskeji obliki »**Hovrate**«. Ostali izven navedenih treh županij bivajoči Hrvatje pa se neso imenovali Hrvate, nego Graničare ali Krajišnike, Medjumurce, Slavonce, Srimce, Bošjanke i Dalmatince.

Iz vsega navedenega sledi tore, da so Kajkavci **Slovenci** a ne Hrvatje i sicer 1. ker se sami povsod imenujo samo Slovence (i so oni gotovo i vedeli kake narodnosti da so) i 2. ker so že davno dokazali i jezikoslovniško Miklošič, Jagić, Daničić i dr. njihovo slovenstvo.

V tem našem kratkem pregledu je zanimivo pisanje Andreja Fekonje v Ljubljanskem zvonu 1890, letnik 10, številka 1, z naslovom Antona Vramcza Predechtva i Postilla (str. 49–54). Fekonja je dobil v roke poškodovan izvod Vramčeve Postille, ki so ga več generacij uporabljali prleški Slovenci pri Svetinjah, nedaleč od Vramčevega Ormoža, in v zvezi s tem zapisal:

»Jeden izvod te knjige je nedavno našel tudi učitelj g. Fr. Vabič v hiši nekega viničarja pri Svetinjah blizu Ormoža ter ga podpisancu blago voljno poslal v pregled. Vredno je pač, da se nekoliko izpregovori o tej gotovo redki književni starini naši, – katere sicer še J. Marn v svoji »Knjigi Slovenski v XVI. veku« (»Jezičnik« 1883) ne omenja.

Knjiga, katero imam pred seboj, vezana je bila prvotno v lesene, z usnjem prevlečene platnice z mednima zapencema; a je sedaj od platnic ostala samo še sprednja, no že tudi malone vsa ogoljena; zadnje pa že več ni poleg. Posamezni listi, na nekoliko požoltele papirji, ohranjeni so še precej dobro – kolikor jih še baš je v knjigi, katera žal že tudi ni več cela. Sreča, da jo je omenjeni g. učitelj rešil popolne pogube; kajti (kakor mi sam javlja) baš ko je stopil v kočo dotičnega viničarja, ravnala sta mala otroka prav neusmiljeno s knjigo ter že iztrgala kakih šest ali sedem listov. No, sicer pa jih nedostaje še mnogo več.« (Str. 50)

Andrej Fekonja je podrobneje obdelal omenjeno tematiko v svojem spisu z naslovom Kajkavski pisatelji in njihovi spisi, ki je leta 1885 izšel v 11. in 12. snopiču Kresa. V njem je sicer opisal vse pisatelje, ki so jih Hrvati tedaj že označevali kot kajkavske, torej tudi tiste, ki jih ne moremo enačiti z avtorji slovenskih panonskih knjig iz 16. in 17. stoletja. Svoj spis začena z zgodovino in zapiše, da so se Slovenci po njenem pričevanju naselili »ne samo v današnji Slovenski in v onih sedanjih ponemčenih deželah, nego tudi v sedanji Hrvatski in jugozapadnje Ogerski; no že v skoro nato sledečih bojih avarskih, a še bolj pa v poznejših turških nastanilo se je med njimi ob srednji Savi in Dravi tudi mnogo Hrvatov pribeglih iz Dalmacije. Vsled takega mešanja slovenskega in hrvatskega življa nastal je v dotičnem plemenu jezik, kteri je v knjigi znan po imenu »kajkavski«, »kajkavščina«, in ljudje, to narečje govoreči, so »Kajkavci«. A to so prebivalci županije varaždinske, zagrebske do Kolpe in križevske s polovico bivše varaždinske krajine ter Medjimurja, tj. v sedanji Hrvatski razven jugozapadnega dela in v kosu Ogerske takraj Mure. Ovi del zemlje, namreč današnja Hrvatska, imenoval se je sprva gornja Slavonija (pravilno gornja Slovenija, op. avtorja), a po mohački bitki l. 1526 dobil je naziv: Hrvatska in stanovniki v njej: Hrvati. (Pravi Hrvatje so bili prej le v Dalmaciji.)

Ono takozvano kajkavsko narečje je jako podobno našemu slovenskemu, in njegovi, tj. tako imenovani kajkavski pisatelji XVI. in XVII. ter deloma še XVIII. veka imenujejo ga naprosto »slovenski jezik« in deželo svojo »slovenski orsag« (magy. = dežela). Zaradi tega naziva in zbog velike sorodnosti, kakor tudi z ozirom na prvotni zgodovinski dogodek prištevajo nekateri našinci, osobito Kopitar in Miklošič ter drugovi, Kajkavce k Slovincem in kajkavščino k slovenščini; drugi pak, kakor Šafarik, Pypin, imajo jih za prave Hrvate, a njihov jezik uprav za narečje hrvatsko. Isto

tako skoro vsi današnji Hrvati – z malimi izjemami (Babukić, Kukuljević, Jagić, koji smatraju vendar to stran za slovensko). Iv. Milčetić skuša n. pr. v »Vienci« 1880 (Jesu li naši Kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski? Br. 3–11) dokazati, da znači onim Kajkavcem izraz »slovenski« ono isto, kar Dubrovčanom »slovinski«, namreč občaslovanski, a kajkavščina ide po glasoslovju in oblikoslovju k pravej hrvaščini.

Bodi si že temu tako ali onako – eno stoji, kar je nesmrtni Gaj l. 1833. tako navdušeno vzkliknol o Hrvatih in Slovencih: »Nas je negda jedna majka draga rodila, s jednim nas je – Bog joj plati – mlekom dojila!« Toda po besedah istega pesnika, »jal i natlob njoj su sine sve razdružili, stare slavne domovine diku srušili«.

Dejansko spadajo oni Kajkavci dandanes kakor po politiki, tako i po literaturi k Hrvatom, poslednje vsled »ilirizma«, po katerem jih je slavni Ljudevit Gaj počenši od leta 1835 v književnem jeziku, štokavščini, združil s pravimi Hrvati in tudi s Srbi ovo narečje govorečimi. Od tedaj se namreč v kajkavskem narečju (v ožjem smislu) skoro nič več ni pisali in dandanašnji se v njem ničesar več ne tiska.« (Str. 577–578)

Opomba 1: »**Kajkavci**« imenujejo se tako po vprašalnem zaimku »**kaj**«; a zato se oni kateri za isto upotrebljujejo »**ča**«, zovejo »**Čakavci**«; katerim pak rabi »**što**« v isto svrhu, so »**Štokavci**«. – Po tem takem bi se tudi mi **Slovenci** mogli imenovati »**Kajkavci**«; »**Štokavci**« so vsi **Srbi** in del **Hrvatov**, a »**Čakavci**« vsi **Hrvatje**«. (Str. 577)

Najbolj zanimivo z današnjega vidika je, da so se naši dedje (v podpoglavju 1. Nekdanje slovenske naselbine) učili o panonskih Slovencih; »njih potomci so najbrž današnji Slovenci na vzhodnem Štajerskem in na zahodnem robu Ogrskega ter Kajkavci na Hrvatskem« ter o noriških ali karantanskih (korotanskih) Slovencih; »njih potomci so današnji Slovenci izvemši one ob štajersko-ogrske meji«. Panonski Slovenci so govorili panonsko-slovenski jezik, med njimi pa sta v 9. stoletju sveto vero oznanjala blagovestnika sv. Ciril in Metod, »noriskim Slovencem pa je služila korotanska slovenščina, ki se v obče zloga s tem jezikom, ki ga še dandanes govore na jugo-zahodnem Štajerskem, koroškem in Kranjskem in ki rabi sedaj vsem Slovencem za pismeni jezik.«¹¹ V nadaljevanju je govora o največji slovenski pokrajini Karantaniji, o drugi slovenski pokrajini Panoniji ter o njenih nekdanjih mejah in mestih, gradovih ter vaseh. Omenjeni sta še Krajnska, ki je bila v 9. stoletju združena s Karantanijo (str. 3) in Istra (str. 4). Za nas je pomemben naslednji zapis: »Tudi kajkavci (bezjaki) na Hrvatskem v varaždinski, kriški in zagrebski županiji, ki so dandanes zamljepisno in slovstveno združeni s Hrvati, so po rodu Slovenci.« (Str. 4):

»Kajkavski govor, koji danas, s punim pravom, brojimo među srpsko-hrvatske dijalekte pa, bar dijelom i čakavština, nalazili su se od početka u oblasti sjeverozapadnog (kasnije slovenačkog) jezičnog razvitka, pa su tek kasnije odmakli od ovog središta njihovog prvobitnog razvitka, pošto je njihova zemlja došla pod novu političku vlast, hrvatsko kraljevstvo. Time su promijenjene tadašnje socijalne, pa zbog toga i jezične komunikacije, te je počelo uže naslanjanje, u južnoistočnom pravcu, na štokavsku jezgru. **Kajkavština je, po svojoj osnovi, slovenački dijalekat, koji je pod uticajem političkih i kulturnih prilika preuzeo i još preuzima štokavske crte.** Od svog prvobitnog obima ona je podostu izgubila, jer su se Kajkavci gdje gdje naročito na istoku, potpuno asimilirali doseljenim Štokavcima, dok je drugdje u južnozapadnom pravcu, gdje je sebi asimilirala čakavština, dobila na teritoriji. Tako postaje razumljivo, da ova srpskohrvatska dijalekta imaju sa slovenačkim jezikom mnogo starih zajedničkih crta, kojima se odvajaju od štokavštine. Sa štokavštinom ih međutim združuju mlade, u kasnijim vremenima razvijene pojave.

O slaganju slovenačkog jezika s kajkavštinom svjedoče ove pojave, koje su objema zajedničke: nazalni vokal *q* prelazi u *o* (i kajkavski dijalekat je iz starijeg uskoga *o*); *z* *dj* i *z* *g* dali su ovdje kao i ondje *ž* *đ*, što je u nekim kajkavskim dijalektima i u slovenačkom Prekomurju još očuvano, a inače se u slovenačkom jeziku i u kajkavštini uprostilo u *ž* (prema čakavskom *ž* i štokavskom *đ*); stvarna upitna zamjenica *kaj* (prema čakavskom *ča* i štokavskom *što*), nepčano *ř* raspalo se u poziciji pred vokalom u *rj* (prema čakavskom i štokavskom *r*); za *отъсь* nastupilo je u sing. oblik *oča*, u plur. *očevi* (u kajkavštini sada već izumrlo, u slovenačkom jeziku sačuvano samo djelomično); obrazovanje futura sa *bōdō*, generalizacija nastavka *ov* u genit. plur. muških imena; leksikalne zajedničke crte.¹² Još više zajedničkih crta ima između slovenačkih dijalekata (u Štajerskoj) i kajkavskih: *ъ* i *ь* daju u jakoj poziciji *e*; *-l* ispred suglasnika prelazi u *o*, vokalne *l* u *u*; kajkavski refleks za *ě* (različan u pojedinim dijalektima) predstavlja produženje slovenačkog dijalekatskog pojasa sa *ej* < *ě*; isto tako imamo i ovdje i tamo *j* (ili još nazalno *j*) za *ř*; dugo u prelazi u *ü*, dugo a u o *tu* valja uopće naglasiti, da u kajkavskom vokalizmu vlada jaka tendencija razvitka kao u slovenačkom, tj.

¹¹ Jakob Sket, Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol, tretja izdaja, Dunaj 1914, str. 1.

¹² Francev, Archiv für slavische Philologie, 29, 379.

u dugim slogovima napetost i sužavanje, a u kratkim širina i redukcija); krajno –m prelazi u n; izobraženje samo jednovrsnog silaznog akcenatskog kvaliteta; početno u dobiva protezu v; specijalno za prekomurski i kajkavski govor usporedi ždz iz zdj i zgj; nastavak ov u instr. sing. fem. ženóuv, ribof), koji je postao iz om kakav je još u kajkavskom dijalektu; -oga, -omu i t. d. u složenoj deklinaciji, što iz kžto, šteti iz chžtětí, vn iz mn; adverbni na – ečki, ečke; juga, nega u III. sing. prez. za je odnosno ni i t. d.«

Jagić pa je o t. i. kajkavščini zapisal (v obdobju, ko je še živel Franc Miklošič op. avtorja): »Posebej je treba omeniti, da se severozahodno ozemlje Hrvatov – to je tako imenovana provincijalna Hrvaška – s svojim narečjem toliko razlikuje od ostalega hrvaškega in srbskega naroda, da glede na današnje zakone jezikovne sorodnosti to ni čisto hrvaško ali srbsko narečje (štokavsko ali čakavsko), temveč je pomembno pomešano z zahodno slovenščino, ali pravilneje: **to je slovenščina, ki vleče po hrvaško**. Zato so tudi pred dvema, tremi stoletji tukajšnji književniki rekli (Pergošić, Vramec, Petretić, Habdelić), da pišejo v slovenskem jeziku. **Ker zgodovina ničesar ne ve o tem, da bi kdaj pozneje slovenščina toliko nasmetila hrvaško narečje, da bi iz te mešanice izšlo današnje kajkavsko hrvaško narečje, vsi jezikovni razlogi pa slutijo na nekakšen proces mešanja, v katerem je bila slovenščina večinska** (lahko tudi veljavnejša, op. avtorja) **od hrvaščine**, je možno, da so v nejasnih Konstantinovihih vesteh, ki kažejo na to, da niti sam ni bil najbolj prepričan, skrite velike etnografske skrivnosti o narodnih odnosih med Slovenci in Hrvati sedmega stoletja. /.../ Glede na to, kako danes gledamo na ugled, velikost in pomembnost slovenskega plemena, ki se je rastezalo po panonskih ravninah proti današnji Sloveniji, na vzhodu pa se dotikalo celo sorodnega bolgarsko-slovenskega naroda, se ne zdi nemogoče, da je tako imenovana hrvaška kajkavščina nastala tedaj, ko so se Hrvati, ki so prodirali na jug, v teh zgornjih straneh domovine, t. j. med Dravo in Savo, zmešali s tamkaj že najdenimi predniki slovenskega porekla. /.../ Dozdeva se tudi to, da so Hrvati prej uredili državo v severni Hrvaški (med Dravo in Savo), kot pa v južni (v Dalmaciji in Primorju). Med takšne Slovence, ki so od začetka naše zgodovine delili hrvaško usodo, in v številnih dogodkih celo prednjačili celotnemu hrvaškemu narodu, sodijo današnji prebivalci varaždinske županije, zagrebske približno do Kolpe in križevske s polovico varaždinske krajine ter naposled Medmurje in na Ogrskem nekateri kraji vzdolž Drave. Točne meje kajkavščine nasproti stokavščini (na zahodu) in čakavščini (na jugu) potekajo tako: zamislimo si črto, povlečeno od Drave pri Pitomači nad Virovitico z Belovarjem in Cirkveno, pri Kapeli do Lupoglava; od tod naprej Ivanič v Moslavini do vasi Lonje in Jasenovca na Savi, potem po Savi do Petrinje in po Kolpi do Karlovca; od tod k severo-zahodu preko Draganića, Krašića, Jastrebarskega, naposled pa obkroživši Žumberak prestopi pri Dragi na Krajnsko.«

Izvirno besedilo se glasi: »Naročito valja spomenuti, da se sjevero-zapadni kraj Hrvata – to je tako zvani hrvatski provincijal – od svega ostalog hrvatskoga i srbskoga naroda narječjem svojim u toliko razlikuje, da sudeći po današnjih zakonih jezične srodnosti ovo niti nije čisto hrvatsko ili srbsko narječje (štokavsko ili čakavsko), već je znamenito pomiešano sa zapadnom slovenštinom, ili pravije: **to je slovenština, koja zanosi na hrvatsku**. Zato i kazaše prije dva-tri vieka ovdašnji književnici (Pergošić, Vramec, Petretić, Habdelić) da pišu jezikom slovenskim. Počem historija ništa o tome nezna, da bi igda kasnije slovenština toliko natrunila bila narječje hrvatsko, te bi iz one mješavine izašlo današnje kajkavsko-hrvatsko narječje, a svi razlozi jezični slute na nekakav proces miešanja, gde j bješe slovenština preteznija od hrvaštine, to je sva prilika, da su u nejasnih viestih Konstantinovihi, koje pokazuju kako nije ni sam o tom upućen bio, sakrivene velike tajne etnografske o narodnih odnošajih između Slovenaca in Hrvata sedmoga vieka. /.../ Po onomu kako danas dohvatamo ugled, veličinu i važnost plemena slovenskoga, koje se po ravninah panonskih prema današnjoj Sloveniji pružilo a na istoku čak srodnoga se bugarsko-slovenskoga naroda dodirnulo, nečini se nemoguće, da je tako zvana hrvatska kajkavština otuda postala, što su se Hrvati provaljujući na jug, u tih gornjih stranah nove domovine, tj. među Dravom i Savom, izmiešali sa našastimi već onuda prednjaci poriekla slovenskoga. /.../ Čini se i to, da su se Hrvati prije na državnu uredili u sjevernoj Hrvatskoj (među Dravom i Savom), nego li u južnoj (u Dalmaciji i primorju). Među ovake Slovence, koji su od početka naše historije hrvatsku sudbinu dielili, dapače kod mnogih zgoda upravo prednjačili čitavom hrvatskomu narodu, spadaju današnji stanovnici županije varaždinske, zagrebačke, od prilike do Kupe, i križevačke s polovicom varaždinske krajine, napokon Medjimurje i u Ugarskoj nekoji krajevi duž Drave. Točnije granice kajkavštine napram stokavštini (na zapadu) i čakavštini (na jugu) idu ovako: mislimo si crtu povučenu od Drave kod Pitomače nad Viroviticu uz Belovar i Cirkvenu, kraj Kapele do Lupoglave; odatle idući uz Ivanič Moslavinom do sela Lonje i Jasenovca na Savi, zatim Savom do Petrinje i Kupom do Karlovca; odatle k sjevero-zapadu preko Draganića, Krašića, Jastrebarskoga, dok

okruživ Žumberak prelazi kod Drage u Kranjsku«. ¹³

Povzetek

Za sklepe misli sem povzel razmišljanje, z naslovom *Zgodovina slovenskega slovstva 1. del – Književno poročilo*, objavljeno v Ljubljanskem zvonu, l. 15, štev. 4, Ljubljana 1895, str. 316, avtorja Vatroslava Oblaka, citiram:

Morebiti, da utegne kdo pitati, čemu povdarjamo Kajkavcev slovenstvo tolikokrat? Kajkavcev slovenstvo povdarjamo zato toliko, ker so si nakopali na glavo gore imenovani učenjaki – Miklošič in dr., – s svojim znanstvenim dokazom sovraštvo večine Hrvatov. Kdo se ne spominja kako so se bili Hrvatje (Vijenac i dr.) razsrdili zaradi l. 1881 na svetlo prišle knjige *Die Slovenen*, v kateri se kajkavski pisatelji prištevajo po znanstvenih preiskavah Slovincem – umeva se le v jezikoslovnem oziru – ne pa Hrvatom? Nam se ta prepir vidi nepotreben in mi nahajamo v Kajkavcih ono vez, ki nas je nekdanj vezala z brati Hrvati. Kajkavščina ni mešanica slovenščine in hrvaščine, kakor se je nekdanj mislilo, **nego staro prehodno narečje slovenske in srbohrvaške dijalektične skupine**, in sicer je severno kajkavsko narečje sorodnejše slovenščini, južno pa čakavčini. V novjšem času je prodrlo že več hrvaških črt tudi v severno; koliko pa je starega vpliva hrvaškega, posebno štokavskega, bodo šele **podrobna preiskovanja dognala**. Konec citata.

NB: Vatroslav Oblak je zapisal skoraj preroške besede, zato je treba njegovo pisanje podrobneje razčleniti. Najprej je v svojem besedilu uporabil pojem »srbohrvaška dijalektična skupina«. O srbohrvaški dialektični ali narečni skupini, je moč govoriti le, če bi obstajal tudi srbohrvaški jezik. Ta je res celo uradno obstajal po Oblakovi smrti, vendar zgolj do razpada SFR Jugoslavije leta 1991. Tedaj je tudi srbohrvaški jezik razpadel na srbski in na hrvaški jezik. Zato prav ta primer lepo kaže, kako se znanstvena obravnava, ki izhaja iz trenutnih političnih agend, lahko kaj hitro izkaže kot povsem zgrešena in na trhljih ali majavih nogah. Točno to se je zgodilo s srbohrvaškim jezikom ter posledično tudi s srbohrvaškimi narečnimi skupinami. In to celo v manj kot sto letih od pisanja Vatroslava Oblaka.

Ni pa Vatroslav Oblak mogel vedeti, kaj bodo v zvezi s čakavščino, ki so jo v njegovem obdobju, na čelu z Miklošičem, vsi šteli za čisto hrvaško narečje ali jezik, v prihodnosti **»podrobna preiskavanja dognala«**. Jezikoslovec in slovstveni zgodovinar, profesor Dragan Šanda, je namreč napisal svojo zgodovinsko razpravo **Kajkavci in staroslovenščina od historične strani**, v kateri je znanstveno dokazal, da predstavlja čakavščina dejansko zgolj del kajkavskega narečja slovenskega jezika. ¹⁴

Študija profesorja Šande nam odlično pojasni, kako je prišlo do spremembe kajkavskega jezika ali narečja, od slovenskega proti srbskemu, rezultat te spremembe pa je novonastali »hrvaški jezik«, o katerem v starih časih ni bilo ne duha ne sluha. Da hrvaškega jezika starejše zgodovinsko obdobje sploh ne pozna, je zapisal celo največji hrvaški jezikoslovec vseh časov Vatroslav Jagić: » /.../ iskal sem, da bi našel ime »hrvaškega jezika«, vendar v najstarejših spomenikih nisem našel niti sledu o njem!« ¹⁵ Tedaj se je jezik, ki naj bi bil hrvaški, vedno in povsod imenoval zgolj in samo slovenski!

Glede na vse to, je treba slovenstvo kajkavcev še večkrat in še bolj poudarjati, saj ga naši jezikoslovci in zgodovinarji očitno niso dovolj. V nasprotnem primeru bi današnje generacije Slovencev vedele in poznale svoje prednike in nedvomno bi tudi lahko bile mnogo bolj **ponosne na marsikaj iz slovenske zgodovine!**

Ključne besede: Hrvati, Hrvacka, Kajkavci, Slovenci, slovenski, slovenski jezik, Panonija, panonsko slovstvo, panonska slovenščina, panonski jezik, Kraljestvo Slovenijeh, Miklošič, Kopitar, Jagić, bezjaki,

¹³ Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, Knjiga prva, Staro doba, Zagreb 1867, str. 8–9.

¹⁴ Šanda, D.: *Slovincem*, Maribor, Zavod Lipa Maribor, 2016; glej njegovo razpravo z naslovom *Kajkavci in staroslovenščina od historične strani*, str. 110–236.

¹⁵ Pismo V. Jagića Milanu Rešetarju, z dne 23. 11. 1890; gl. knjigo A. Šiško, Anton Vramec in *Slovinci*, Mrb., Zavod Lipa Maribor, 2014, str. 207 in članek R. Katančič, *Slovenski i hrvatski kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti*. *Jezik, Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika*, l. 36, št. 4, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1989, str. 97.

Habdelič, Belostenec, Šuman, Simonič, Oblak, Ciril, Metod, Lažihrvati, Die Slovenen, Varaždin, Zagreb, Medmurje, Orsag, Štokavci, Karantanija, Norik, Drava, Sava, Dalmacija

Literatura

* Dragan Šanda, *Slovenec*, Zavod Lipa Maribor, 2016.

* Josip Šuman, *Slovinci (Die Slovenen)*, Amalietti&Amalietti, Ljubljana, 2011, Zbirka Razgaljanje zamolčane zgodovine.

* Jurij Venelin, *Starodavni in današnji Slovenci*, Amalietti&Amalietti, Ljubljana, 2012, Zbirka Razgaljanje zamolčane zgodovine.

* Andrej Šiško, Anton Vramec, *Zbirka Slovenskemu narodu*, Zavod Lipa Maribor, 2014.

Viri so citirani sproti v tekstu.

IME AVTORJA	UDK
Tonček Luskovič VINIČARSTVO NA KOGU (v drugi polovici 19. in v 20. stoletju)	634.8-051(497.4 Kog) 94(497.4)"19"
Ddr. Ivan Rihtarič »ŠTAJERC« IN ŠOLSTVO MED PRVO SVETOVNO VOJNO NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM	37(497.4)"1914/1918"
Miran Fišer PRISPEVEK OB 25-LETNICI DELOVANJA OZVVS ORMOŽ	061.2:94(497.4 Ormož)"1991"
Manica Hartman DESETA OBLETNICA DELOVANJA MUZEJSKE ENOTE ORMOŽ V OBNOVLJENI GRAJSKI PRISTAVI, 2011–2021	73/75(497.4 Ormož)"2011/2021"
Nevenka Korpič BOGASTVO LIKOVNO-LITERARNIH KOLONIJ NA MALEKU	75.077(497.4 Ormož)
Ana Kaučič DR. ARIBERT BRODAR	929Brodar A.
Katarina Vaupotič SPOMENIK PADLIM V PRVI SVETOVNI VOJNI V ORMOŽU	726.825(497.4 Ormož)"1914/1918"
Zorko Vičar ZGODBA O DIVJEM LOV(C)U IN ČASU	821.163.6-94 639.1(497.4 Prlekija)
Franc Krnjak NEKAJ O KAJKAVSKEM NAREČJU	811.163.42'2822